

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Π.Μ.Σ.: Ποινικές Επιστήμες

Ειδίκευση: Ποινικό Δίκαιο και Ποινική Δικονομία

Πανεπιστημιακό έτος: 2018-2019

Διπλωματική Εργασία
της Ναταλίας Α. Κούτση
Α.Μ.: 7340010918012

**Οι επιπτώσεις της αστικής και της διοικητικής δίκης στο
τεκμήριο αθωότητας**

Τριμελής Επιτροπή Αξιολόγησης:

Αριστομένης Τζανετής (Επιβλέπων Καθηγητής)

Χρίστος Μυλωνόπουλος

Γεώργιος Τριανταφύλλου

Αθήνα, Σεπτέμβριος 2019

Copyright © Ναταλία Κούτση, 2019

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Πίνακας περιεχομένων

Πίνακας περιεχομένων.....	I
Πίνακας Συντομογραφιών	II
I. Εισαγωγικές παρατηρήσεις – Οριοθέτηση του ζητήματος, στόχευση και διάρθρωση της μελέτης.....	1
II. Το κατ' άρθρο 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ τεκμήριο αθωότητας	2
1. Έννοια, φύση και λειτουργία του τεκμηρίου αθωότητας	2
2. Η διασταλτική ερμηνεία του άρθρου 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ από το ΕΔΔΑ	5
III. Η ισχύς του τεκμηρίου αθωότητας στις συναφείς αστικές και διοικητικές δίκες και η εξέλιξη της νομολογίας του ΕΔΔΑ	7
1. Παρουσίαση της σχετικής νομολογίας του ΕΔΔΑ	7
2. Σύνοψη των θέσεων του ΕΔΔΑ.....	25
IV. Η εξέλιξη της νομολογίας των ημεδαπών δικαστηρίων ως προς την εφαρμογή του τεκμηρίου αθωότητας στις συναφείς αστικές και διοικητικές δίκες.....	28
1. Η νομολογία του Αρείου Πάγου.....	28
2. Η νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας.....	38
3. Η νομολογία του Ελεγκτικού Συνεδρίου	43
V. Εγγύτερη επισκόπηση του προβληματισμού: οι θέσεις και τα επιχειρήματα των δύο αντίθετων απόψεων.....	47
1. Η άποψη περί μη δέσμευσης από την αθωωτική απόφαση	47
2. Η άποψη περί δέσμευσης από την αθωωτική απόφαση	55
VI. Ζητήματα από την ενσωμάτωση της Οδηγίας (ΕΕ) 2016/343 στην εθνική έννομη τάξη με το ν. 4596/2019	57
VII. Συμπεράσματα – Ιδία θέση.....	60
Βιβλιογραφία	65

Πίνακας Συντομογραφιών

ΑΚ	Αστικός Κώδικας
αντίθ.	αντίθετα
ΑΠ	Άρειος Πάγος
αρ.	αριθμός
άρθρ.	άρθρο
βλ.	βλέπε
ΔΣΑΠΔ	Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα
εδ.	εδάφιο
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΔΔΑ	Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕΔΔΔ	Επιθεώρηση Δημοσίου Διοικητικού Δικαίου
ΕΕμπΔ	Εφαρμογές Εμπορικού Δικαίου
έκδ.	έκδοση
ΕλλΔνη	Ελληνική Δικαιοσύνη
επ.	επόμενα
ΕΠολΔ	Επιθεώρηση Πολιτικής Δικονομίας
ΕΣ	Ελεγκτικό Συνέδριο
ΕΣΔΑ	Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου
Εφ	Εφετείο
ΕφημΔΔ	Εφημερίδα Δημοσίου Δικαίου
ΚΔΔ	Κώδικας Διοικητικής Δικονομίας
ΚΠΔ	Κώδικας Ποινικής Δικονομίας
ΚΠολΔ	Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας
λ.χ.	λόγου χάριν
ν., Ν.	Νόμος
ΝοΒ	Νομικό Βήμα
Ολ	Ολομέλεια
ό.π.	όπου παραπάνω
παρ.	παράγραφος
παράτ.	παρατηρήσεις
ΠΚ	Ποινικός Κώδικας
Πλημ	Πλημμελειοδικείο
ΠοινΔικ	Ποινική Δικαιοσύνη

ΠοινΧρ	Ποινικά Χρονικά
πρβλ.	παράβαλε
π.χ.	παραδείγματος χάριν
Σ	Σύνταγμα
σ.	σελίδα
σκ.	σκέψη
ΣτΕ	Συμβούλιο της Επικρατείας
ΤΝΠ	Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών
υποσημ.	υποσημείωση
ΦΕΚ	Φύλλο Εφημερίδας Κυβερνήσεως

I. Εισαγωγικές παρατηρήσεις – Οριοθέτηση του ζητήματος, στόχευση και διάρθρωση της μελέτης

Η δίκαιη δίκη, όπως αυτή κατοχυρώνεται και ερμηνεύεται υπό το φως του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ, δεν θα μπορούσε να μην περιλαμβάνει το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου. Κατά την παραδοσιακή του εκδοχή, το τεκμήριο αθωότητας αποτελεί μία πρόσθετη δικονομική εγγύηση υπέρ του κατηγορουμένου στο πλαίσιο της ποινικής δίκης. Ωστόσο, η νομολογία του ΕΔΔΑ έχει διευρύνει το πεδίο εφαρμογής της διάταξης του άρθρου 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ και εκτός της ποινικής διαδικασίας και μάλιστα ακόμα και μετά το αμετάκλητο πέρας αυτής, εκτιμώντας ότι μέσω του τεκμηρίου αθωότητας κατοχυρώνεται παράλληλα και ο σεβασμός της τιμής και της αξιοπρέπειας του προσώπου που κρίθηκε τελειωτικά αθώο. Έτσι, δέχεται ότι κάθε μεταγενέστερη δικαστική απόφαση δεν επιτρέπεται να θέτει υπό αμφισβήτηση την ορθότητα της απόφασης του ποινικού δικαστηρίου που αθώωσε τον κατηγορούμενο και που εν γένει τον απάλλαξε από την ποινική κατηγορία.

Η διασταλτική αυτή ερμηνεία που προσέδωσε το ΕΔΔΑ στο άρθρο 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ σε αποφάσεις μάλιστα ελληνικού ενδιαφέροντος δεν θα μπορούσε να μην έχει αντίκτυπο στις αποφάσεις των ημεδαπών δικαστηρίων. Ο Άρειος Πάγος, Το Συμβούλιο της Επικρατείας και το Ελεγκτικό Συνέδριο έχουν προβληματιστεί γύρω από το ζήτημα του κατά πόσον το αστικό ή το διοικητικό δικαστήριο οφείλει να συμμορφωθεί με τα αποδεικτικά πορίσματα της αμετάκλητης αθωωτικής απόφασης, προκειμένου να τύχει σεβασμού το τεκμήριο αθωότητας. Ειδικότερα, ο προβληματισμός ανακύπτει: α) όταν στο πλαίσιο μιας αστικής δίκης ή μιας διοικητικής δίκης για αστική ευθύνη του Δημοσίου ή ν.π.δ.δ. οι αξιώσεις του ενάγοντος σχετίζονται με το ίδιο βιοτικό συμβάν που κρίθηκε αμετάκλητα στην ποινική αθωωτική απόφαση, β) όταν στο πλαίσιο μιας διοικητικής δίκης για τη διάγνωση της νομιμότητας της επιβληθείσας διοικητικής κύρωσης (φορολογικής, τελωνειακής, πειθαρχικής κ.λπ.) τα πραγματικά περιστατικά ή η καταλογισθείσα συμπεριφορά σε βάρος του προσφεύγοντος είναι παρακολουθηματικά του αντικειμένου της προηγηθείσας ποινικής διαδικασίας η οποία περατώθηκε με αμετάκλητη απαλλαγή του κατηγορουμένου, γ) όταν στο πλαίσιο της δημοσιονομικής δίκης ερευνάται η δημοσιονομική ευθύνη του υπολόγου για έλλειμμα που διαπιστώθηκε κατά τη διαχείρισή του, ενώ το ίδιο πρόσωπο απαλλάχθηκε από το ποινικό δικαστήριο των κατηγοριών π.χ. για υπεξαίρεση ή απιστία.

Ο προβληματισμός αυτός της ημεδαπής νομολογίας είναι εύλογος διότι ο εφαρμοστής του δικαίου καλείται να λάβει υπόψη του τις εξής δύο παραμέτρους: αφενός την απουσία νομοθετικής ρύθμισης που να καθιερώνει τη δεσμευτική ενέργεια της απόφασης του ποινικού δικαστηρίου σε συνδυασμό με τη συνταγματική διάκριση των δικαιοδοσιών και τις διακριτές αρχές που ισχύουν στην ποινική, την αστική και τη διοικητική δίκη και αφετέρου την ανάγκη αποφυγής αμφισβήτησης της ορθότητας της αθωωτικής απόφασης, αμφισβήτηση που θα μπορούσε να προκύψει από τα αντιφατικά πορίσματα των αποφάσεων δικαστηρίων διαφορετικής δικαιοδοσίας.

Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι να προσεγγίσει το ζήτημα των επιπτώσεων που ενδέχεται να υπάρξουν στην προστασία του τεκμηρίου αθωότητας στην περίπτωση της μη συμμόρφωσης του πολιτικού ή του διοικητικού δικαστηρίου με το αθωωτικό πόρισμα του ποινικού δικαστηρίου. Βασικοί άξονες γύρω από τους οποίους διαρθρώνεται η μελέτη είναι η φύση και η λειτουργία του τεκμηρίου αθωότητας, η ερμηνεία που προσδίδει η νομολογία του ΕΔΔΑ στο άρθρο 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ, η επιρροή της νομολογίας του ΕΔΔΑ στην ημεδαπή νομολογία, η εγγύτερη μελέτη των επιχειρημάτων των δύο αντιτιθέμενων απόψεων και η τυχόν συμβολή στην λύση του προβλήματος της ευρωπαϊκής Οδηγίας 2016/343 για την ενίσχυση ορισμένων πτυχών του τεκμηρίου αθωότητας.

II. Το κατ' άρθρο 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ τεκμήριο αθωότητας

1. Έννοια, φύση και λειτουργία του τεκμηρίου αθωότητας

Το τεκμήριο αθωότητας αποτελεί μία από τις θεμελιώδεις αρχές της ποινικής δίκης που τυγχάνει ευρείας αποδοχής από την ευρωπαϊκή έννομη τάξη, κατοχυρωμένη περισσότερο σε νομοθετικά παρά σε συνταγματικά κείμενα και, γενικότερα είναι αναπόσπαστο στοιχείο της δίκαιης δίκης σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ. 1 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ). Αποτελεί αυτόνομη εγγύηση στο πλαίσιο αυτών που προβλέπονται από το άρθρο 6 παρ. 2 της Σύμβασης, υπό την έννοια ότι μπορεί να προσβληθεί ακόμα και όταν οι υπόλοιπες αρχές της

δίκαιης δίκης έχουν γίνει σεβαστές στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας¹. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) ερμηνεύει με ιδιαίτερη ευρύτητα τη φύση και τη λειτουργία του τεκμηρίου αθωότητας².

Το τεκμήριο αθωότητας, όπως είναι διατυπωμένο τόσο στο άρθρο 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ³, όσο και στο άρθρο 14 παρ. 2 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ)⁴ δεν αποτελεί μόνο ένα θεμελιώδες δικαίωμα του κατηγορουμένου⁵, αλλά είναι ταυτόχρονα μία ανεξάρτητη υποχρέωση της πολιτείας καθώς διαθέτει αυτόνομη εγγυητική λειτουργία⁶. Παράλληλα, ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε. (Χάρτης) διασφαλίζει, με τη ρητή διάταξη του άρθρου 48 παρ. 1⁷, το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου ως θεμελιώδες δικαίωμα. Η έννοια και η εμβέλεια του τεκμηρίου, όπως αυτή κατοχυρώνεται στο Χάρτη είναι ίδια με εκείνη του άρθρου 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ, είναι όμως δεσμευτική μόνο κατά την εφαρμογή του Χάρτη (άρθρα 51 παρ. 1 και 52 παρ. 3 του Χάρτη)⁸. Ανεξαρτήτως, ωστόσο, της ισχύος του Χάρτη, το ΔΕΕ αναγνώριζε ότι το τεκμήριο αθωότητας, όπως

¹ Βλ. σχετικά ΕΔΔΑ, Allen κατά Ηνωμένου Βασιλείου, 12.7.2013 (αρ. προσφυγής 25424/09), ΝοB 2016. 1522· ΕΕπιτροπήΔΑ, I. και C. κατά Ελβετίας, Έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, 4.12.1985. Έτσι και Π. Βογιατζής σε Α.Α. Σισιλιάνο, Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Ερμηνεία κατ' άρθρο, 2^η έκδ., 2017, αρ. 165, σ. 301· Χ. Σεβαστίδης, Δέσμευση πολιτικού δικαστηρίου από αθωωτική ποινική απόφαση: εφαρμογή του τεκμηρίου αθωότητας ή υπέρβαση του γράμματος και του σκοπού του άρθρου 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ;, Εισήγηση στο Επιμορφωτικό Σεμινάριο Δικ. Λειτουργιών με θέμα «Σχέση πολιτικής, ποινικής και διοικητικής δίκης», 9-10 Μαΐου 2019, σ. 2, διαθέσιμη στο http://www.esdi.gr/nex/images/stories/pdf/epimorfosi/2019/sevastidis_2019kom.pdf. Χ. Πλατιά, Το τεκμήριο αθωότητας και η ισχύς του στην αστική δίκη μετά το πέρας της ποινικής διαδικασίας – Η εξέλιξη της νομολογίας του ΕΔΔΑ και του Αρείου Πάγου (Με αφορμή την πρόσφατη απόφαση ΑΠ 715/2017 [Α1 Πολιτικού Τμήματος], ΠειρΝομ 4/2017. 292.

² Π. Βογιατζής σε Α.Α. Σισιλιάνο, *ibidem*.

³ Άρθρο 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ (όπως αυτή κυρώθηκε στην Ελλάδα με το ΝΔ 53/1974): «Παν πρόσωπον κατηγορούμενον επί αδικήματι τεκμαίρεται ότι είναι αθών μέχρι της νομίμου αποδείξεως της ενοχής του».

⁴ Άρθρο 14 παρ. 2 του ΔΣΠΑΔ (όπως αυτό κυρώθηκε στην Ελλάδα με το Ν. 2462/1997): «Κάθε πρόσωπο που κατηγορείται για ποινικό αδίκημα τεκμαίρεται ότι είναι αθώο εωσότου η ενοχή του αποδειχθεί σύμφωνα με το νόμο».

⁵ Ο χαρακτήρας του τεκμηρίου ως δικαιώματος προκύπτει ευθέως και από το αγγλικό κείμενο της διάταξης του άρθρου 14 παρ. 2 ΔΣΠΑΔ, που αναφέρεται στο δικαίωμα του κατηγορουμένου να τεκμαίρεται αθώος ("right to be presumed innocent"), ενώ για την θεωρητική αντιπαράθεση ως προς τη νομική φύση του τεκμηρίου μεταξύ «γενικής αρχής του δικαίου» και «ατομικού δικαιώματος» βλ. Α. Μαγριππή, Η πρόκληση ενσωμάτωσης στην εθνική έννομη τάξη του τεκμηρίου αθωότητας, ΠοινΧρ 2017. 249, υποσημ. 1.

⁶ Ως προς την υποχρέωση σεβασμού του τεκμηρίου από όλα τα κρατικά όργανα, βλ. Γ. Τριανταφύλλου σε Α. Κοτσάλη, Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και Ποινικό Δίκαιο, 2014, σ. 469· Ν. Ανδρουλάκη, Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης, 4^η έκδ., 2012, σ. 222-223· Ο. Τσόλκα, Το δικαίωμα στη μη αυτοενοχοποίηση και το τεκμήριο αθωότητας, ΠοινΧρ 2004. 97· Ε. Ρήγο, Το τεκμήριο αθωότητας, ΠοινΧρ 1992. 625.

⁷ Άρθρο 48 παρ. του Χάρτη: «Κάθε κατηγορούμενος τεκμαίρεται ότι είναι αθώος μέχρι αποδείξεως της ενοχής του σύμφωνα με το νόμο».

⁸ Χ. Πλατιά, *ό.π.*, ΠειρΝομ 4/2017. 292.

προκύπτει από το άρθρο 6 παρ. 2 της ΕΔΣΑ, αποτελούσε μέρος των θεμελιωδών δικαιωμάτων που κατά πάγια νομολογία προστατεύονται στην ήδη ενωσιακή και τότε ευρωπαϊκή έννομη τάξη⁹.

Απότοκο της νομικής θεμελίωσης του τεκμηρίου αθωότητας πρωταρχικά στην ΕΣΔΑ είναι ότι η αυθεντική ερμηνεία του άρθρου 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ ανήκει στο ΕΔΔΑ. Με βάση την ερμηνεία αυτή, το άρθρο 6 παρ. 2 κατοχυρώνει πρωταρχικά μια διαδικαστική εγγύηση υπέρ του κατηγορουμένου¹⁰. Η εγγύηση αυτή παραβιάζεται όταν δικαστική κρίση στο πλαίσιο εκκρεμούς ποινικής διαδικασίας υποδηλώνει ότι ο κατηγορούμενος αντιμετωπίζεται ως ένοχος από το δικαστήριο παρά το γεγονός ότι το ίδιο δεν έχει επισήμως και οριστικά αποφανθεί σχετικά. Ως διαδικαστική εγγύηση, το τεκμήριο αθωότητας αποτελεί την παραδοσιακή εκδοχή εφαρμογής αυτής της έννοιας. Απαραίτητη προϋπόθεση για την ενεργοποίησή του είναι η ύπαρξη «κατηγορίας ποινικής φύσης» κατά του προσφεύγοντος, σύμφωνα με το άρθρο 6 της Σύμβασης¹¹. Όπως έχει επανειλημμένα δεχτεί το ΕΔΔΑ, «κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους τα μέλη ενός δικαστηρίου δεν θα πρέπει να διακατέχονται από την προδιαμορφωμένη αντίληψη ότι ο κατηγορούμενος έχει διαπράξει το αδίκημα για το οποίο κατηγορείται. Το βάρος απόδειξης φέρει η κατηγορούσα αρχή και κάθε αμφιβολία θα πρέπει να αποβαίνει προς όφελος του κατηγορουμένου»¹². Υπό αυτή την έννοια, απαιτείται από το ποινικό δικαστήριο να μην προβαίνει σε διατυπώσεις, αιτιολογικές κρίσεις ή απλώς σχόλια κατά την εκδίκαση της υπόθεσης σχετικά με την

⁹ Απόφαση της 8^{ης} Ιουλίου 1999, Hüls, C-199/92 P, παρ. 49.

¹⁰ ΕΔΔΑ, *Κόνστας κατά Ελλάδα*, 24.5.2011, παρ. 29 (αρ. προσφυγής 53466/07)· *Γ. Κασιμάτης*, Παρέμβαση σε Εταιρία Δικαστικών Μελετών – Ένωση Ελλήνων Συνταγματολόγων με θέμα: Η δημοκρατική νομιμοποίηση του δικαστή και το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου, 1993, σ. 130 επ.· *Ι. Ανδρουλάκης*, Κριτήρια της δίκαιης ποινικής δίκης, 2000, σ. 19· *Γ. Τριανταφύλλου σε Α. Κοτσάλη*, ό.π., σ. 471· *Π. Βογιατζής σε Α.-Α. Σισιλιάνο*, ό.π., αρ. 165, σ. 301.

¹¹ Για τη διαπίστωση της «κατηγορίας ποινικής φύσης» εφαρμόζονται, σύμφωνα με το ΕΔΔΑ, τα κριτήρια *Engel*, ήτοι α) ο νομικός χαρακτηρισμός που αποδίδει η ίδια η έννομη τάξη στη δικαιοϊκή μορφή, β) η φύση της παραβιασθείσας διάταξης με δεδομένο ότι οι ποινικές διατάξεις έχουν ειδική φύση αναγόμενη στην ειδική και γενική πρόληψη, ενώ οι διοικητικές έχουν αποκαταστατικό/αποζημιωτικό χαρακτήρα, αναφερόμενες συνήθως σε αόριστο αριθμό ατόμων, γ) η βαρύτητα και η φύση της επαπειλούμενης α priori κύρωσης με δεδομένο ότι όπου η κύρωση φαντάζει δυσανάλογη συνήθως πρόκειται για ποινική κύρωση, με έμφαση στις επιπτώσεις που έχει η κύρωση στο πρόσωπο (βαρύτητα επιπτώσεων), δ) η ταυτότητα της πράξης, με κριτήριο το ίδιο ιστορικό γεγονός (*idem factum*), ήτοι περιστάσεις χρόνου και του χώρου, όμοιες κατά τα δομικά τους στοιχεία (βλ. και απόφαση ΕΔΔΑ *Zolotukhin κατά Ρωσίας*, 7.6.2007).

¹² ΕΔΔΑ, *Barberà, Messegué et Jabardo κατά Ισπανίας*, 6.12.1988, σκ. 77 (αρ. προσφυγής 10590/83)· *Natunen κατά Φινλανδίας*, 31.3.2009, σκ. 53 (αρ. προσφυγής 21022/04).

ενοχή του κατηγορουμένου πριν ακόμα περατωθεί επίσημα η διαδικασία¹³. Θα πρέπει, ωστόσο, να γίνει διάκριση μεταξύ των δηλώσεων στις οποίες αποτυπώνεται η γνώμη ότι ο κατηγορούμενος είναι ένοχος και εκείνων που περιορίζονται στην περιγραφή μιας κατάστασης υποψίας ή, κατ' άλλη διατύπωση, απλώς αντανακλούν υποψίες¹⁴. Οι πρώτες παραβιάζουν το τεκμήριο αθωότητας, ενώ οι δεύτερες φαίνεται να θεωρούνται ανεκτές υπό το πρίσμα του άρθρου 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ, υπό την προϋπόθεση, βέβαια, ότι δεν έχει εκδοθεί ακόμα αμετάκλητη απόφαση περί ενοχής¹⁵.

Υπό το φως το ανωτέρω, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι το τεκμήριο αθωότητας αφορά κυρίως ζητήματα κατανομής του βάρους απόδειξης, εφαρμογής τεκμηρίων ενοχής του κατηγορουμένου, αιτιολογίας των αποφάσεων καθώς και διατύπωσης προβληματικών κρίσεων από το δικαστήριο εκκρεμούσης της ποινικής διαδικασίας¹⁶.

2. Η διασταλτική ερμηνεία του άρθρου 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ από το ΕΔΔΑ

Η νομολογία του ΕΔΔΑ έχει διαπλάσει το τεκμήριο αθωότητας και ως ουσιαστική εγγύηση, ήτοι ως στοιχείο της προσωπικότητας του κατηγορουμένου. Όπως έχει δεχθεί το Δικαστήριο, το τεκμήριο αθωότητας ως διαδικαστική εγγύηση αποτελεί έκφανση των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου, ενώ παράλληλα κατοχυρώνει το σεβασμό της τιμής και της αξιοπρέπειάς του¹⁷. Το τεκμήριο αθωότητας αναγνωρίζεται ως στοιχείο προστατευτικό της προσωπικότητας του κατηγορουμένου και σε δικαστικές διαδικασίες μη ποινικής φύσης, οι οποίες έπονται¹⁸ της ποινικής

¹³ Π. Βογιατζής, Η σχέση της πειθαρχικής με την ποινική δίκη υπό το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ, εισήγηση στη ημερίδα της 22.4.2013, με θέμα «Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το Συμβούλιο της Επικρατείας σε διαρκή διάλογο», 2013, σ. 71-82 και ιδίως σ. 77· Β. Μπουκουβάλα, Η εφαρμογή του άρθρου 5 παρ. 2 του Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας και του τεκμηρίου αθωότητας στις αγωγές αποζημίωσης ενώπιον των Τακτικών Διοικητικών Δικαστηρίων, Εισήγηση στο Επιμορφωτικό Σεμινάριο Δικ. Λειτουργών με θέμα «Σχέση πολιτικής, ποινικής και διοικητικής δίκης», 9-10 Μαΐου 2019, σ. 6, διαθέσιμη στο http://www.esdi.gr/nex/images/stories/pdf/epimorfosi/2019/mboukoubala_2019.pdf.

¹⁴ Βλ., μεταξύ άλλων, ΕΔΔΑ, *Lutz κατά Γερμανίας*, 25.8.1987, σκ. 62 (αρ. προσφυγής 9912/82) και *Leutscher κατά Ολλανδίας*, 26.3.1996 παρ. 31 (αρ. προσφυγής 17314/90) που κάνουν λόγο για “a state of suspicion”.

¹⁵ ΕΔΔΑ, *Hrdalo κατά Κροατίας*, 27.9.2007, σκ. 54 (αρ. προσφυγής 23272/07).

¹⁶ Για τις επιμέρους εκφάνσεις του τεκμηρίου αθωότητας στα πεδία αυτά βλ. αναλυτικά Γ. Τριανταφύλλου σε Α. Κοτσαλή, ό.π., σ. 482-498· Π. Βογιατζή σε Α.-Α. Σισλιάνο, ό.π., σ. 303-305.

¹⁷ ΕΔΔΑ (Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης), *Allen κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, 12.7.2013, παρ. 93-94, (αρ. προσφυγής 25424/09), ΝοΒ 2016. 1522 και ιδίως ΕΔΔΑ, *Κόνστας κατά Ελλάδος*, 28.11.2011, σκ. 32 (αρ. προσφυγής 53466/07).

¹⁸ Πρβλ. Γ. Τριανταφύλλου σε Α. Κοτσαλή, ό.π., σ. 509, ο οποίος παρατηρεί ότι: «Η επέκταση του τεκμηρίου σε άλλες διαδικασίες δεν προϋποθέτει κατ' ανάγκη ότι αυτές έπονται της ποινικής.

δίκης και είναι δυνατό να αφορούν ζητήματα που δεν σχετίζονται ευθέως με την ποινική ευθύνη του προσφεύγοντος, όπως αυτή αναζητήθηκε στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας. Έρρισμα της ερμηνείας αυτής είναι η σκέψη ότι η ΕΣΔΑ πρέπει να ερμηνεύεται με τρόπο που θα εγγυάται δικαιώματα όχι θεωρητικά και φαινομενικά, αλλά συγκεκριμένα και αποτελεσματικά¹⁹. Η προϋπόθεση βέβαια, της συνάφειας μεταξύ των δικών είναι αυτονόητη.

Με τη διευρυμένη ερμηνεία που αποδίδεται στο άρθρο 6 παρ. 2, η οποία –κατά διαπλαστική προσέγγιση– συνδέει το τεκμήριο αθωότητας με την προστασία της τιμής και την υπόληψη του κατηγορουμένου, διανοίγεται ένα νέο πεδίο προστασίας. Συγκεκριμένα, η εγγύηση που η διάταξη αυτή κατοχυρώνει αφενός υπερβαίνει το διαδικαστικό χαρακτήρα της, δηλαδή τη διασφάλιση της δικονομικής θέσης του κατηγορουμένου πριν κριθεί οριστικά και νόμιμα η ποινική του ευθύνη και αφετέρου αποσυνδέει την εφαρμογή του τεκμηρίου από την ύπαρξη «κατηγορίας ποινικής φύσης», όπως επιτάσσει το άρθρο 6 της Σύμβασης, εφόσον η προαναφερθείσα εγγύηση μπορεί να εφαρμοστεί και εκτός του πλαισίου της κύριας ποινικής δίκης, δηλαδή χωρίς να υφίσταται τυπικά ποινική κατηγορία.

Με βάση τα ανωτέρω, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι το τεκμήριο αθωότητας πριν την αμετάκλητη έκδοση απόφασης για τον κατηγορούμενο, είναι μαχητό. Μετά την έκδοση αθωωτικής απόφασης (ή απόφασης που παύει οριστικά την ποινική δίωξη ή την κηρύσσει απαράδεκτη) μετατρέπεται σε αμάχητο τεκμήριο, καταλαμβάνοντας όλο το χώρο που αφορά την υπόθεση στην οποία ο κατηγορούμενος αμετάκλητα αθώωθηκε ή δεν διαπιστώθηκε η ενοχή του. Κατ' άλλη διατύπωση, με την ανωτέρω απαλλακτική απόφαση ουσιαστικά δεν υφίσταται τεκμήριο, αλλά διαπιστωμένη μη ενοχή του κατηγορουμένου, που δεν επιτρέπει οποιαδήποτε άλλη ερμηνεία ή εκδοχή, έστω και σε επίπεδο υπόνοιας. Συνεπώς, κατά τις νομολογιακές παραδοχές του ΕΔΔΑ, η μη διακρίβωση ποινικής ευθύνης ή πολύ περισσότερο η αθώωση του κατηγορουμένου αποτελεί αυτοτελές στοιχείο της προσωπικότητάς του, που τον συνοδεύει εσαεί και οφείλει να γίνεται σεβαστό από τις κρατικές αρχές πέρα από τα

Ενδέχεται να εξελίσσονται παράλληλα. Δεν αποκλείεται, όμως, να γίνεται εφαρμογή του τεκμηρίου ακόμα και σε περιπτώσεις, στις οποίες εκκρεμεί ποινική διαδικασία εις βάρος του προσώπου που θίγεται. Το ενδεχόμενο αυτό είναι απόρροια της θέσης του ΕΔΔΑ ότι το τεκμήριο προστατεύει και πρόσωπα, κατά των οποίων δεν έχει απαγγελθεί ποινική κατηγορία».

¹⁹ Γ. Τριανταφύλλου σε Α. Κοτσάλη, ό.π., σ. 501-502. · Π. Βογιατζής σε Α.-Α. Σισιλιάνο, ό.π., αρ. 176, σ. 306.

στενά όρια της ποινικής δίκης, δηλαδή από κάθε άλλο δικαστήριο, οιασδήποτε δικαιοδοσίας και αρμοδιότητας²⁰.

Το ακριβές νόημα των νομολογιακών αυτών παραδοχών του ΕΔΔΑ και το αν από αυτές μπορεί να συναχθεί δέσμευση του πολιτικού και του διοικητικού δικαστηρίου θα αναλυθεί στις αμέσως επόμενες ενότητες.

III. Η ισχύς του τεκμηρίου αθώοτητας στις συναφείς αστικές και διοικητικές δίκες και η εξέλιξη της νομολογίας του ΕΔΔΑ

1. Παρουσίαση της σχετικής νομολογίας του ΕΔΔΑ

Όπως στην προηγούμενη ενότητα επισημάνθηκε, το τεκμήριο αθώοτητας υφίσταται με σκοπό την προστασία του κατηγορουμένου και διέπει καταρχήν τις ποινικές διαδικασίες, δηλαδή τις διαδικασίες με αντικείμενο ποινική κατηγορία. Ωστόσο, το Δικαστήριο του Στρασβούργου, έχει επεκτείνει την εφαρμογή του πέραν του στενού πλαισίου της ποινικής δίκης. Έτσι, εφαρμόζεται και σε διαδικασίες που έχουν άμεση ή έμμεση συνάφεια με την κύρια ποινική δίκη και που αφορούν διαφορετικά ζητήματα. Επεκτείνεται, δηλαδή, και σε μη ποινικές αλλά συναφείς δίκες (πολιτικές, διοικητικές, πειθαρχικές) που έπονται της αθώωσης του κατηγορουμένου, αφού το ΕΔΔΑ θεωρεί ότι οι συναφείς αυτές δίκες δεν αποτελούν συμπλήρωμα της κύριας ποινικής δίκης. Η συνάφεια, δε, αυτή υπάρχει όταν τα πραγματικά περιστατικά ή η καταλογισθείσα συμπεριφορά στη μη ποινική διαδικασία ταυτίζονται ουσιαστικά με το αντικείμενο της προηγηθείσας ποινικής δίκης. Για την κατανόηση της νομολογίας του ΕΔΔΑ αναφορικά με το ζήτημα των συνεπειών και της επίδραση του τεκμηρίου αθώοτητας στην αστική και τη διοικητική δίκη κρίνεται απαραίτητη η αναλυτική παρουσίαση των σχετικών αποφάσεων με αναφορά στα πραγματικά περιστατικά κάθε υπόθεσης. Οι κρίσιμες αποφάσεις του ΕΔΔΑ με αύξουσα χρονολογική σειρά είναι οι εξής:

²⁰ Π. Βογιατζής σε Α.-Α. Σισιλιάνο, *ibidem*. Β. Χειρδάρης, Παρατηρήσεις επί της απόφασης ΕΔΔΑ Παραπονιάρης κατά Ελλάδας της 25.9.2008, ΝοΒ 2009. 178 (179). Χ. Πλατιά, *ό.π.*, ΠειρΝομ 4/2017. 292 (293). Χ. Σεβαστίδης, *ό.π.*, σ. 5.

i. Απόφαση ΕΔΔΑ Ringvold κατά Νορβηγίας της 11.2.2003 (αρ. προσφυγής 34964/97)

Πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης: Εναντίον του προσφεύγοντος είχε ασκηθεί ποινική δίωξη για σεξουαλική εκμετάλλευση ανήλικης. Στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας η ανήλικη υπέβαλε τις αστικές της αξιώσεις για την ηθική της βλάβη από το έγκλημα. Τελικά το δικαστήριο αθώωσε τον κατηγορούμενο και απέρριψε την αστική αξίωση της ανήλικης. Ακολούθως, η ανήλικη προσέφυγε στο Ανώτατο Δικαστήριο κατά τους κανόνες της πολιτικής δικονομίας κατά το μέρος της απόρριψης της αστικής της αξίωσης. Στο πλαίσιο αυτής της διαδικασίας το Ανώτατο Δικαστήριο διέταξε συμπληρωματικές αποδείξεις και εξετάστηκαν ενώπιόν του περισσότεροι από 20 νέοι μάρτυρες. Παράλληλα, το δικαστήριο επέτρεψε την προσκόμιση αποδεικτικών στοιχείων από την ποινική δικογραφία, παρά το ότι ο κατηγορούμενος αντιτάχθηκε. Τελικά το Ανώτατο Δικαστήριο, εφαρμόζοντας τους κανόνες της πολιτικής δικονομίας και εξετάζοντας και νέα αποδεικτικά μέσα, επιδίκασε αποζημίωση στην ανήλικη για την ηθική της βλάβη.

Το ΕΔΔΑ αρχικά διευκρίνησε ότι το άρθρο 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ δεν περιορίζεται μόνο σε ποινικές διαδικασίες που εκκρεμούν, αλλά επεκτείνεται και σε διαδικασίες ενώπιον άλλων δικαστηρίων μετά το πέρας της ποινικής δίκης. Επίσης, δέχθηκε ότι η απαλλαγή από την ποινική ευθύνη δεν πρέπει να αποκλείει την αστική ευθύνη για αποζημίωση που προκύπτει από τα ίδια πραγματικά περιστατικά βάσει λιγότερο αυστηρού βάρους απόδειξης. Μάλιστα, στην απόφαση αυτή το ΕΔΔΑ σημειώνει ότι δεν πρέπει να αναγνωρίζεται στο πρόσωπο που απαλλάχθηκε από ποινικό αδίκημα, αλλά θεωρείται υπεύθυνο σύμφωνα με το αστικό βάρος απόδειξης, το αδικαιολόγητο πλεονέκτημα να αποφύγει την ευθύνη για τις πράξεις του. Αν, όμως, η απόφαση του πολιτικού δικαστηρίου που επιδικάζει την αποζημίωση έχει παραδοχές που αναγνωρίζουν ποινική ευθύνη του εναγομένου, τότε παραβιάζεται το άρθρο 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ.

Με βάση τις σκέψεις, αυτές το ΕΔΔΑ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση το Ανώτατο Δικαστήριο της Νορβηγίας, δικάζοντας κατά τους κανόνες της πολιτικής δικονομίας, δεν παραβίασε το άρθρο 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ, λαμβανομένου υπόψη και του ότι το ζήτημα της αποζημίωσης αποτέλεσε αντικείμενο χωριστής νομικής εκτίμησης και βασίστηκε σε κριτήρια και αποδεικτικά στοιχεία που

διέφεραν από εκείνα που εφαρμόστηκαν στην ποινική δίκη. Έτσι, τελικά στη συγκεκριμένη υπόθεση κρίθηκε ότι το αποτέλεσμα της ποινικής διαδικασίας δεν ήταν αποφασιστικής σημασίας για την επιδίκαση της αποζημίωσης.

ii. Απόφαση ΕΔΔΑ Υ. κατά Νορβηγίας της 11.2.2003 (αρ. προσφυγής 56568/00)
Πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης: Στον Υ επιβλήθηκε πρωτόδικα ποινή 14 ετών για βίαιη επίθεση, σεξουαλική επίθεση και ανθρωποκτονία σε βάρος της ανήλικης ξαδέρφης του. Το δευτεροβάθμιο δικαστήριο των απάλλαξε λόγω αμφιβολιών. Την επόμενη ημέρα από την απαλλαγή του, το ίδιο δικαστήριο άκουσε τους ισχυρισμούς του συνηγόρου του προσφεύγοντος και του συνηγόρου των γονιών του θύματος και, χωρίς να λάβει υπόψη του νέα αποδεικτικά στοιχεία πέραν αυτών που έλαβε υπόψη του για την αθώωση, επιδίκασε χρηματική ικανοποίηση στους γονείς του θύματος. Ο προσφεύγων άσκησε ένδικο μέσο κατά της απόφασης που τον υποχρέωνε σε χρηματική ικανοποίηση ενώπιον του Ανωτάτου Δικαστηρίου, σύμφωνα με τους κανόνες της πολιτικής δικονομίας. Κατά τον προέλεγχο του ενδίκου μέσου από την Επιτροπή του Ανωτάτου Δικαστηρίου, απορρίφθηκε ο ισχυρισμός περί εσφαλμένης εκτίμησης των αποδείξεων από το δευτεροβάθμιο δικαστήριο, ενώ δόθηκε άδεια να εξεταστεί ο ισχυρισμός περί την εσφαλμένη διαδικασία και την εσφαλμένη ερμηνεία του δικαίου από το δευτεροβάθμιο δικαστήριο. Ο ισχυρισμός αυτός απορρίφθηκε τελικά από το Ανώτατο Δικαστήριο.

Το Δικαστήριο επεσήμανε ότι η έννοια του όρου «ποινική κατηγορία» ερμηνεύεται αυτόνομα, με κριτήρια το χαρακτηρισμό της διαδικασίας από το εθνικό δίκαιο, τη φύση της διαδικασίας και τον τύπο και την σοβαρότητα της κύρωσης. Αναλύοντας εκτενέστερα το δεύτερο και το τρίτο κριτήριο, το ΕΔΔΑ παρατήρησε ότι το γεγονός πως η πράξη ενός προσώπου που μπορεί να οδηγήσει σε αγωγή αποζημίωσης λόγω αδικοπραξίας, πληροί ταυτόχρονα την ειδική υπόσταση ενός ποινικού αδικήματος, δεν επαρκεί για να χαρακτηριστεί το ίδιο πρόσωπο ως «κατηγορούμενο για ποινικό αδίκημα». Επίσης, το γεγονός ότι τα αποδεικτικά στοιχεία από την ποινική δίκη χρησιμοποιούνται για να προσδιοριστούν οι αστικές συνέπειες της πράξης δεν δικαιολογούν τον ανωτέρω χαρακτηρισμό. Σε διαφορετική περίπτωση, η παρακώλυση του δυναμότητας του θύματος να εγείρει στα αστικά δικαστήρια αποζημίωση λόγω αδικοπραξίας, θα συνιστούσε αυθαίρετο και δυσανάλογο περιορισμό του δικαιώματος πρόσβασης σε δικαστήριο βάσει του άρθρου 6 παρ. 1

της Σύμβασης. Αντίστοιχα, ο αθωωθείς από το ποινικό δικαστήριο, ο οποίος, ωστόσο, φέρει αστική ευθύνη, σύμφωνα με τους κανόνες απόδειξης της πολιτικής δίκης θα απαλλασσόταν από οποιαδήποτε ευθύνη αποζημίωσης. Μια τέτοια εκτεταμένη ερμηνεία δεν θα υποστηριζόταν, σύμφωνα με το Δικαστήριο, ούτε από τη διατύπωση του άρθρου 6 παρ. 2 ούτε από τις προβλέψεις των εθνικών νομικών συστημάτων των κρατών – μελών. Έτσι, το Δικαστήριο θεώρησε ότι, μολονότι η απαλλαγή από την ποινική ευθύνη πρέπει να διατηρηθεί στο πλαίσιο της διαδικασίας αποζημίωσης, δεν πρέπει να αποκλείεται η πρόβλεψη αστικής ευθύνης αποζημίωσης που προκύπτει από τα ίδια πραγματικά περιστατικά βάσει ενός λιγότερο αυστηρού βάρους απόδειξης²¹.

Με βάση τις σκέψεις αυτές, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι υπήρχε παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας του προσφεύγοντος (εναγομένου και ήδη απαλλαγέντος από την ποινική διαδικασία), αφού η δυσμενής γι' αυτόν απόφαση του αστικού δικαστηρίου έθετε σε αμφιβολία τη βασιμότητα της αθώωσής του, δεδομένου ότι αναφερόταν στην απόφαση αυτή, μεταξύ άλλων, ότι «θεωρείται [...] σαφώς πιθανό (ο εναγόμενος) να έχει διαπράξει τα στρεφόμενα κατά της Γ. αδικήματα για τα οποία έχει κατηγορηθεί»²².

iii. Απόφαση ΕΔΔΑ Σταυρόπουλος κατά Ελλάδας της 27.9.2007 (αρ. προσφυγής 35522/04)

Πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης: Κατά του προσφεύγοντος ασκήθηκε ποινική δίωξη για απάτη και ψευδή δήλωση κατά του Οργανισμού Εργατικής Εστίας διότι, υποβάλλοντας αίτημα για στεγαστική συνδρομή, δήλωσε ψευδώς ότι δεν είχε άλλο ακίνητο, ενώ αποδείχθηκε το αντίθετο. Πρωτόδικα ο κατηγορούμενος καταδικάστηκε, αλλά το δευτεροβάθμιο δικαστήριο τον αθώωσε λόγω αμφιβολιών, εφαρμόζοντας την αρχή in dubio pro reo. Μετά την αμετάκλητη αθώωσή του ο προσφεύγων ζήτησε από τα διοικητικά δικαστήρια την ακύρωση της πράξης του Οργανισμού Εργατικής Εστίας. Αρχικά η αίτησή του απορρίφθηκε τόσο σε πρώτο όσο και δεύτερο βαθμό και μάλιστα το διοικητικό εφετείο αρνήθηκε να λάβει υπόψη την αθωωτική απόφαση, με το αιτιολογικό ότι δεν δεσμευόταν από τη λύση που δόθηκε από τα ποινικά δικαστήρια. Το ΣτΕ αναίρεσε την απόφαση του εφετείου, δεχόμενο ότι τα διοικητικά δικαστήρια παρά το ότι δεν δεσμεύονται από τις

²¹ Σκ. 39-41 της απόφασης.

²² Σκ. 44-46 της απόφασης.

αποφάσεις των ποινικών δικαστηρίων, πρέπει σε κάθε περίπτωση να λαμβάνουν υπόψη τις σχετικές αποφάσεις. Στη συνέχεια, το διοικητικό εφετείο απέρριψε εκ νέου την αίτηση ακύρωσης του προσφεύγοντος, ενώ, σχολιάζοντας την αθωωτική απόφαση του ποινικού δικαστηρίου, έκρινε ότι το τελευταίο δεν κατέληξε στην ανυπαρξία των παράνομων πράξεων λόγω έλλειψης δόλου, αλλά τον απάλλαξε λόγω αμφιβολιών. Το ΣτΕ επικύρωσε ουσιαστικά την πιο πάνω απόφαση του εφετείου, δεχόμενο ότι ο προσφεύγων είχε αθωωθεί λόγω ύπαρξης αμφιβολιών περί της ενοχής του και όχι γιατί διαπιστώθηκε ότι τα συστατικά στοιχεία του εγκλήματος δεν πληρούνται ή λόγω έλλειψης δόλου.

Το ΕΔΔΑ δέχθηκε αρχικά ότι το τεκμήριο αθωότητας του άρθρου 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ δεν περιορίζεται μόνο στις περιπτώσεις εκείνες όπου ένα πρόσωπο έχει την ιδιότητα του κατηγορουμένου στο πλαίσιο ποινικής δίκης. Πάντως, για την επέκταση της εφαρμογής του τεκμηρίου αθωότητας και σε άλλη δίκη πρέπει να διαπιστωθεί η σύνδεση της τελευταίας με την ποινική διαδικασία. Στην προκειμένη περίπτωση διαπιστώθηκε ο αναγκαίος σύνδεσμος των δύο διαδικασιών, διότι και οι δύο αφορούσαν τις ίδιες πράξεις και την ίδια συμπεριφορά, δεδομένου ότι το κεντρικό στοιχείο που εξέτασαν τα διοικητικά δικαστήρια (ο εκ προθέσεως ή μη χαρακτήρας της παράλειψης δήλωσης των περιουσιακών στοιχείων του προσφεύγοντος) αποτελούσε μέρος των συστατικών στοιχείων του εγκλήματος για το οποίο διώχθηκε.

Επίσης, το ΕΔΔΑ τόνισε ότι δεν εξετάζει τη δεσμευτικότητα της αθωωτικής απόφασης του ποινικού δικαστηρίου στο πλαίσιο της διοικητικής δίκης, αφού αυτό συνιστά υποκατάσταση των εθνικών δικαστηρίων και βρίσκεται εκτός της αρμοδιότητάς του. Πάντως, πρέπει να ελέγχεται σε κάθε περίπτωση αν με τον τρόπο που ενεργούν, τους λόγους της απόφασης ή τις λέξεις που χρησιμοποιούν στο αιτιολογικό τα (διοικητικά εν προκειμένω) δικαστήρια, που επιλαμβάνονται της υπόθεσης μετά την αμετάκλητη αθώωση, αφήνουν να δημιουργηθούν υποψίες σχετικά με την αθωότητα του προσφεύγοντος, κάτι που οδηγεί σε παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας. Η έκφραση υποψιών σχετικά με την αθωότητα ενός κατηγορουμένου είναι απαράδεκτη μετά την οριστική απαλλαγή του. Επομένως, ακόμα και αν πρόκειται για απαλλαγή λόγω αμφιβολιών, η διατύπωση αμφιβολιών για την ενοχή, συμπεριλαμβανομένων αυτών που εξάγονται από τους λόγους της

απαλλαγής, δεν συμβιβάζεται με το τεκμήριο αθωότητας²³. Το Δικαστήριο, μάλιστα, επεσήμανε ότι «οι αθωωτικές αποφάσεις δεν διαφοροποιούνται βάσει των αιτιολογιών που κάθε φορά εκφέρει ο ποινικός δικαστής» και ότι «στα πλαίσια του άρθρου 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ, το διατακτικό μιας αθωωτικής απόφασης πρέπει να γίνεται σεβαστό από κάθε άλλη αρχή που κρίνει, κατά τρόπο άμεσο ή έμμεσο, επί της ποινικής ευθύνης του κατηγορουμένου»²⁴.

Με βάση τις σκέψεις αυτές, το ΕΔΔΑ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση τα ελληνικά διοικητικά δικαστήρια παραβίασαν το άρθρο 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ, διότι στηρίχθηκαν ρητά και άνευ ενδοιασμού στο γεγονός ότι ο προσφεύγων είχε απαλλαγεί λόγω αμφιβολιών, ξεπερνώντας με τους όρους που χρησιμοποίησαν τα διοικητικής φύσης πλαίσια της διαφοράς και δεν άφησαν καμία αμφιβολία περί της υποτιθέμενης πρόθεσης του προσφεύγοντος να μην συμπεριλάβει στη δήλωσή του όλα τα ακίνητά του.

iv. Απόφαση ΕΔΔΑ Οργ κατά Νορβηγίας της 15.5.2008 (αρ. προσφυγής 31283/04)²⁵

Πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης: Κατά του προσφεύγοντος ασκήθηκε ποινική δίωξη για βιασμό. Κατά τη διάρκεια της δευτεροβάθμιας ποινικής δίκης η παθούσα ζήτησε την επιδίκαση αποζημίωσης λόγω της βλάβης της από το συγκεκριμένο έγκλημα. Το δευτεροβάθμιο ποινικό δικαστήριο με τη συμμετοχή των ενόρκων αθώωσε τον κατηγορούμενο, ενώ οι τακτικοί δικαστές, που ήταν οι μόνοι αρμόδιοι να κρίνουν τις αστικές αξιώσεις της παθούσας, επιδίκασαν σ' αυτήν αποζημίωση.

Το ΕΔΔΑ επανέλαβε και εδώ την πάγια θέση του ότι η απαλλαγή από την ποινική ευθύνη δεν αποκλείει τη θέσπιση αστικής ή άλλης μορφής ευθύνης που απορρέει από τα ίδια πραγματικά περιστατικά με βάση ένα λιγότερο αυστηρό βάρος απόδειξης. Κρίσιμης σημασίας για την εκτίμηση του κατά πόσο συμβιβάζεται η απόφαση του πολιτικού δικαστηρίου και η αιτιολογία της με το άρθρο 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ θεωρήθηκε και εδώ η γλώσσα που χρησιμοποιείται.

²³ Σκ. 38 της απόφασης.

²⁴ Σκ. 39 της απόφασης.

²⁵ Δημοσιευμένη σε ΝοΒ 2008. 457 = ΔΕΕ 2008. 1031.

Με βάση τις σκέψεις αυτές, το ΕΔΔΑ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση τα δικαστήρια της Νορβηγίας, που έκριναν επί των αστικών αξιώσεων, παραβίασαν το άρθρο 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ, διότι χρησιμοποίησαν φράσεις που αμφισβητούν την ορθότητα της αθωωτικής απόφασης και παραγνωρίζουν την αθώωση του προσφεύγοντος, καθώς αναλύονται όλα εκείνα τα πραγματικά περιστατικά που καλύπτουν όλα τα συστατικά στοιχεία, αντικειμενικά και υποκειμενικά, που κανονικά θα ισοδυναμούσαν με το ποινικό αδίκημα του βιασμού, χρησιμοποιώντας ταυτόχρονα και τη λέξη «βία», η οποία, μολονότι δεν μπορεί να έχει αποκλειστικά και μόνο ποινικό χαρακτήρα, χρησιμοποιείται στη συγκεκριμένη περίπτωση με τρόπο που αποδίδει στη συλλογιστική της σχετικής απόφασης ποινικά χαρακτηριστικά. Μάλιστα, στη συγκεκριμένη περίπτωση το ΕΔΔΑ θεώρησε ότι ούτε οι διαβεβαιώσεις της ίδιας της απόφασης, που έκρινε τις αστικές αξιώσεις, ότι το αντίθετο αποτέλεσμα στο οποίο κατέληξε σε σχέση με την ποινική απόφαση ήταν το αποτέλεσμα του λιγότερο αυστηρού βάρους απόδειξης που ισχύει στην πολιτική δίκη, ήταν ικανές να ανατρέψουν την εικόνα που σχηματίστηκε από το σύνολο της αιτιολογίας της ότι αμφισβητήθηκε η ορθότητα της αθωωτικής ποινικής απόφασης.

ν. Απόφαση ΕΔΔΑ Παραπονιάρης κατά Ελλάδας της 25.9.2008 (αρ. προσφυγής 42132/06)²⁶

Πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης: Κατά του προσφεύγοντος ασκήθηκε ποινική δίωξη για λαθρεμπορία πετρελαιοειδών, πλην όμως τελικά η υπόθεση εισήχθη στο δικαστικό συμβούλιο το οποίο αφενός έπαυσε την σε βάρος του ποινική δίωξη λόγω παραγραφής αφετέρου επέβαλε σ' αυτόν χρηματική ποινή με το σκεπτικό ότι διαπιστώθηκε «αντικειμενικά» η τέλεση της λαθρεμπορίας απ' αυτόν.

Το ΕΔΔΑ, δέχθηκε ότι μεταγενέστερες δικαστικές αποφάσεις ή δηλώσεις από δημόσιες αρχές μπορεί να θεωρηθεί ότι προσβάλλουν το τεκμήριο αθωότητας αν δημιουργούν άμεσα ή έμμεσα την αίσθηση ότι αυτός είναι ένοχος, παραγνωρίζοντας σκοπίμως την προηγούμενη αθώωση του κατηγορουμένου. Επίσης, επεσήμανε ότι η διατύπωση υποψιών επί της αθωότητας ενός κατηγορουμένου δεν είναι αποδεκτή μετά την οριστική αθωώσή του, ακόμα και αν πρόκειται για αθώωση λόγω αμφιβολιών. Εκείνο που αξίζει να τονιστεί σε σχέση με την απόφαση αυτή είναι

²⁶ Δημοσιευμένη σε ΝοΒ 2009. 173 με παράτ. Β. Χειρδάρη, ΝοΒ 2009. 178.

αφενός ότι το ΕΔΔΑ δέχεται ότι η προστατευτική της τιμής και της αξιοπρέπειας λειτουργία του τεκμηρίου αθωότητας μπορεί να απορρέει και από αποφάσεις που παύουν οριστικά την ποινική δίωξη λόγω παραγραφής²⁷ αφετέρου ότι η οριστική αθώωση του κατηγορουμένου μπορεί να σχετίζεται και με σχετικό βούλευμα του δικαστικού συμβουλίου. Αποτέλεσμα των παραπάνω είναι το τεκμήριο αθωότητας να εφαρμόζεται σε όλες τις δικαστικές διαδικασίες μέχρι την αμετάκλητη απόφαση –και σε περίπτωση απαλλαγής για οποιοδήποτε λόγο– και στις μεταγενέστερες δικαστικές αποφάσεις ή δηλώσεις που προέρχονται από δημόσιες αρχές²⁸.

Με βάση τις σκέψεις αυτές το ΕΔΔΑ δέχθηκε ότι παραβιάστηκε το τεκμήριο αθωότητας αφού έκρινε μη κατανοητή και δικαιολογημένη τη διάκριση μεταξύ «αντικειμενικής» διάπραξης του εγκλήματος και παράλληλης αθώωσής του.

vi. Απόφαση ΕΔΔΑ Erkol κατά Τουρκίας της 19.4.2011 (αρ. 50172/06)

Πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης: Κατά του προσφεύγοντος ασκήθηκε ποινική δίωξη για υπεξαίρεση σε βάρος της τράπεζας, στην οποία εργαζόταν και στη συνέχεια απολύθηκε. Το ποινικό δικαστήριο έκρινε ότι ο προσφεύγων «είχε διαπράξει το αδίκημα για το οποίο κατηγορήθηκε», αλλά εφάρμοσε ειδική διάταξη που προβλέπει αναστολή της ποινικής διαδικασίας. Ακολούθως, ο προσφεύγων άσκησε ενώπιον των πολιτικών δικαστηρίων αγωγή κατά της τράπεζας, ζητώντας αποζημίωση για την παράνομη απόλυσή του. Το πολιτικό δικαστήριο απέρριψε την αγωγή του δεχόμενο ότι ο προσφεύγων όχι μόνο είχε διαπράξει το αδίκημα για το οποίο κατηγορήθηκε, αλλά και άλλο αδίκημα, για το οποίο δεν κατηγορήθηκε.

Το ΕΔΔΑ επανέλαβε την πιο πάνω θέση του για τις δύο πτυχές του τεκμηρίου αθωότητας. Παρεμπιπτόντως, δέχθηκε ότι και η απόφαση του ποινικού δικαστηρίου, που αναστέλλει την ποινική δίωξη δυνάμει ειδικής διάταξης νόμου, αλλά παράλληλα αποφαίνεται ότι ο κατηγορούμενος διέπραξε το αδίκημα, είναι προβληματική.

Επανέλαβε, επίσης, ότι η απαλλαγή από την ποινική ευθύνη δεν αποκλείει τη θέσπιση αστικής ή άλλης μορφής ευθύνης που απορρέει από τα ίδια πραγματικά περιστατικά

²⁷ Σκ. 30 της απόφασης.

²⁸ Σκ. 31 της απόφασης. Ομοίως έκρινε και η προγενέστερη απόφαση ΕΔΔΑ *Asan Rushiti κατά Αυστρίας*, 21.3.2000, σκ. 28 (αρ. προσφυγής 28389/95). Βλ. επίσης *Χ. Σεβαστίδη*, ό.π., σ. 14-15· *Χ. Πλατιά*, ό.π., ΠειρΝομ 4/2017. 292 (294).

με βάση ένα λιγότερο αυστηρό βάρος απόδειξης, αλλά τα πολιτικά δικαστήρια στις επόμενες διαδικασίες πρέπει να παραμείνουν εντός των ορίων της πολιτικής δίκης και να απέχουν από δηλώσεις που ουσιαστικά αναγνωρίζουν ποινική ευθύνη στο αμετάκλητα αθωωθέν πρόσωπο. Κρίσιμης σημασίας για την εκτίμηση του κατά πόσο συμβιβάζεται η απόφαση του πολιτικού δικαστηρίου και η αιτιολογία της με το άρθρο 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ είναι η γλώσσα που χρησιμοποιείται.

Με βάση τις σκέψεις αυτές, το ΕΔΔΑ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση το πολιτικό δικαστήριο της Τουρκίας παραβίασε το άρθρο 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ, διότι όχι μόνο αμφισβήτησε την αθωότητα του προσφεύγοντος, αλλά ουσιαστικά τον θεώρησε ένοχο τόσο για αδίκημα για το οποίο κατηγορήθηκε, αλλά δεν καταδικάστηκε όσο και για αδίκημα, για το οποίο ουδέποτε κατηγορήθηκε, λαμβανομένου υπόψη και του γεγονότος ότι για να καταλήξει στο συμπέρασμά του αυτό το πολιτικό δικαστήριο δεν προέβη σε νέα εκτίμηση των πραγματικών περιστατικών, ενώ με τη γλώσσα που χρησιμοποίησε υπερέβη τα όρια μιας αστικής-πολιτικής δίκης.

vii. Απόφαση ΕΔΔΑ Hrdalo κατά Κροατίας της 27.9.2011 (αρ. προσφυγής 23272/07)

Πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης: Κατά του Hrdalo ασκήθηκε ποινική δίωξη για απειλή και φθορά ξένης περιουσίας, κατόπιν μήνυσης της γειτόνισσάς του. Το μονομελές ποινικό δικαστήριο του Ντουμπρόβνικ τον καταδίκασε ερήμην και χωρίς προηγούμενη κλήτευση σε ποινή φυλάκισης δύο μηνών με αναστολή. Ο προσφεύγων υπέβαλε ένσταση κατά της ερήμην απόφασης και κατόπιν αυτής, το ίδιο δικαστήριο ανακάλεσε την ποινή και απέσυρε κάθε κατηγορία εναντίον του, χωρίς περαιτέρω εξηγήσεις. Στο διάστημα από την έκδοση της πρωτόδικης απόφασης μέχρι την ανάκλησή της, η κυβέρνηση της Κροατίας καθαίρεσε τον προσφεύγοντα από τη θέση του ως δημοσίου λειτουργού επί τη βάση της καταδικαστικής απόφασης σε βάρος του. Ο Hrdalo προσέφυγε στα διοικητικά δικαστήρια, προσβάλλοντας της απόφαση παύσης του. Το πρωτοβάθμιο διοικητικό δικαστήριο απέρριψε την προσφυγή του, όπως το ίδιο έπραξε και το Συνταγματικό Δικαστήριο στο οποίο κατέφυγε σε δεύτερο βαθμό.

Το ΕΔΔΑ επανέλαβε ότι το τεκμήριο αθωότητας παραβιάζεται όταν μια δικαστική απόφαση υιοθετεί την άποψη ότι ο κατηγορούμενος είναι ένοχος πριν να αποδειχθεί νόμιμα η ενοχή του. Τόνισε ότι πρέπει να γίνεται διάκριση ανάμεσα σε μια δήλωση περί του ότι κάποιος είναι απλά ύποπτος για την τέλεση αδικήματος και σε μια δήλωση που ξεκάθαρα διακηρύσσει την τέλεση της επίδικης πράξης χωρίς προηγούμενη καταδίκη²⁹. Επανέλαβε, επίσης, ότι το άρθρο 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ έχει εφαρμογή και σε συναφείς διαδικασίες που έπονται της ποινικής διαδικασίας ή διεξάγονται παράλληλα με αυτή, όπως διοικητικές διαδικασίες³⁰.

Το Δικαστήριο εξέτασε εάν στην παρούσα υπόθεση η διοίκηση, με την απόφαση της να απομακρύνει τον προσφεύγοντα από την υπηρεσία του, κατόπιν της μη οριστικής καταδικαστικής απόφασης σε βάρος του, παραβίασε το τεκμήριο αθωότητας, προσβάλλοντας τη φήμη και την υπόληψη του προσφεύγοντος. Ως κριτήρια για τη διαπίστωση της αμφισβήτησης της αθωότητας τέθηκαν αφενός το εύλογο των αιτιών που επικαλέστηκε η διοίκηση στην απόφασή της και αφετέρου η γλώσσα που χρησιμοποίησε στο αιτιολογικό της απόφασης.

Με βάση τις σκέψεις αυτές, το ΕΔΔΑ κατέληξε στο ότι τόσο οι τοπικές αρχές με τη διοικητική απόφαση απομάκρυνσης του προσφεύγοντος όσο και το διοικητικό δικαστήριο με την απόφαση απόρριψης της διοικητικής προσφυγής του ουδέποτε έθεσαν σε αμφισβήτηση την αθωότητά του. Στη γλώσσα που χρησιμοποιήθηκε απουσίαζε οποιαδήποτε έκφραση ή ένδειξη η οποία θα μπορούσε να υποβαθμίσει την αθωότητα του προσφεύγοντος και να δημιουργήσει υπόνοιες ενοχής για το αδίκημα που αυτός κατηγορείται. Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο του Στρασβούργου δεν διαπίστωσε παραβίαση.

viii. Απόφαση ΕΔΔΑ Diacenco κατά Ρουμανίας της 7.2.2012 (αρ. προσφυγής 124/04)

Πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης: Κατά του προσφεύγοντος ασκήθηκε ποινική δίωξη για σωματική βλάβη από αμέλεια συνεπεία τροχαίου ατυχήματος. Ο παθών παραστάθηκε στο ποινικό δικαστήριο και ζήτησε χρηματική ικανοποίηση λόγω

²⁹ Σκ. 50 της απόφασης.

³⁰ Σκ. 52 της απόφασης με περαιτέρω παραπομπές στις αποφάσεις *Βασίλειος Σταυρόπουλος κατά Ελλάδα*, ό.π., *Παραπονιάρης κατά Ελλάδα*, ό.π., και *Çelik (Bozkurt) κατά Τουρκίας* της 12.4.2011 (αρ. προσφυγής 34388/05).

ηθικής βλάβης και αποζημίωση. Τελικά το ποινικό δικαστήριο αθώωσε τον κατηγορούμενο, αλλά επιδίκασε στον παθόντα την αιτηθείσα χρηματική ικανοποίηση και αποζημίωση.

Το ΕΔΔΑ δέχεται αρχικά ότι το τεκμήριο αθωότητας δεν περιορίζεται μόνο στην ποινική διαδικασία που εκκρεμεί, αλλά εφαρμόζεται και σε άλλες δικαστικές διαδικασίες που έπονται. Περαιτέρω, το ΕΔΔΑ δέχθηκε ότι η απαλλαγή από την ποινική ευθύνη δεν αποκλείει τη θέσπιση αστικής ή άλλης μορφής ευθύνης που απορρέει από τα ίδια πραγματικά περιστατικά με βάση ένα λιγότερο αυστηρό βάρος απόδειξης. Μάλιστα, τόνισε ότι μόνο το γεγονός ότι τα αποδεικτικά στοιχεία από την ποινική διαδικασία θα χρησιμοποιηθούν και στα πλαίσια της πολιτικής δίκης, καθώς και το ότι βάση της αστικής αξίωσης για αποζημίωση είναι τα συστατικά στοιχεία του ποινικού αδικήματος δεν είναι αρκετά για να χαρακτηριστεί η πολιτική δίκη ως δεύτερη «ποινική διαδικασία», που απαγορεύεται βάσει της αρχής *ne bis in idem*. Μια τέτοια συλλογιστική θα κατέληγε στο να παρέχει το άρθρο 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ ως αδικαιολόγητη συνέπεια την παρεμπόδιση της δυνατότητας του θύματος να ζητήσει αποζημίωση βάσει του αστικού δικαίου, συνιστώντας αυθαίρετο και δυσανάλογο περιορισμό του δικαιώματός του για πρόσβαση στο δικαστήριο βάσει του άρθρου 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ. Ωστόσο, τα πολιτικά δικαστήρια στις επόμενες διαδικασίες πρέπει να μην περιλαμβάνουν δηλώσεις που υποδηλώνουν ποινική ευθύνη του εναγομένου. Κρίσιμης σημασίας για την εκτίμηση του κατά πόσο συμβιβάζεται η απόφαση του πολιτικού δικαστηρίου και η αιτιολογία της με το άρθρο 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ είναι η γλώσσα που χρησιμοποιείται³¹. Μάλιστα, στην απόφαση αυτή το ΕΔΔΑ διευκρινίζει ότι για την κρίση σχετικά με την παραβίαση ή μη του τεκμηρίου αθωότητας το αιτιολογικό και το διατακτικό της απόφασης έχουν το ίδιο δεσμευτικό αποτέλεσμα και δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι η διατύπωση που χρησιμοποιείται στο διατακτικό μπορεί να καλύψει ή να θεραπεύσει την παραβίαση που συντελείται με τις λέξεις που χρησιμοποιούνται στο αιτιολογικό.

Με βάση τις σκέψεις αυτές, το ΕΔΔΑ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση το δικαστήριο της Ρουμανίας παραβίασε το άρθρο 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ, διότι ενώ επιλήφθηκε ταυτόχρονα για το ποινικό και πολιτικό σκέλος της

³¹ Σκ. 61 της απόφασης.

υπόθεσης και παρά το ότι απάλλαξε τον κατηγορούμενο από το ποινικό αδίκημα, επικυρώνοντας τις σχετικές αποφάσεις των κατώτερων δικαστηρίων, στη συνέχεια επιδίκασε τις αστικές αξιώσεις του παθόντος, δεχόμενο ότι «ο εναγόμενος είναι ένοχος για το αδίκημα, για το οποίο κατηγορήθηκε και το γεγονός ότι αθώωθηκε από κατώτερα δικαστήρια δεν ασκεί επιρροή ως προς το πολιτικό σκέλος». Έτσι με τη γλώσσα που χρησιμοποιήθηκε στο αιτιολογικό δημιουργήθηκαν αμφιβολίες ως προς την ορθότητα της αθώωσης του κατηγορουμένου, ενώ μόνο το γεγονός ότι στο διατακτικό η ίδια απόφαση επικύρωσε τις αθωωτικές αποφάσεις κατώτερων δικαστηρίων σε σχέση με το ποινικό αδίκημα δεν αρκεί για να θεραπεύσει την κατά τα προαναφερόμενα προσβολή του τεκμηρίου αθωότητας που συντελέστηκε με τη γλώσσα που χρησιμοποιήθηκε στο αιτιολογικό.

ix. Απόφαση ΕΔΔΑ Allen κατά Ηνωμένου Βασιλείου της 12.7.2013 (αρ. προσφυγής 25424/09)³²

Πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης: Η Allen καταδικάστηκε για ανθρωποκτονία του μωρού της με βάση ιατρικά στοιχεία που υποδείκνυαν ως πιθανή αιτία θανάτου το «σύνδρομο ανατάραξης βρέφους». Στη συνέχεια προσέφυγε στο εφετείο ισχυριζόμενη ότι με βάση νέα ιατρικά στοιχεία τα τραύματα μπορούσαν να αποδοθούν σε άλλη αιτία και τελικά το εφετείο ακύρωσε την καταδίκη της για το λόγο ότι δεν ήταν ασφαλής, χωρίς ωστόσο να ζητηθεί από την εισαγγελία η επανεξέταση της υπόθεσης, ενόψει του ότι η Allen είχε ήδη εκτίσει την ποινή της. Ακολούθως, ζήτησε από τον υπουργό δικαιοσύνης αποζημίωση λόγω της αρχικής καταδίκης της και της κράτησής της, που οφειλόταν σε κακοδικία, πλην όμως ο υπουργός απέρριψε την αίτησή της. Στη συνέχεια η Allen άσκησε αίτηση αναίρεσης και το Ανώτατο Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι το εφετείο είχε απλά κρίνει ότι τα νέα στοιχεία πιθανολογούσαν την ενδεχόμενη διαφορετική κρίση των ενόρκων.

Το ΕΔΔΑ αναγνώρισε και εδώ τις δύο πτυχές του τεκμηρίου αθωότητας: τη δικονομική-διαδικαστική εγγύηση και την προστασία της προσωπικότητας των ατόμων που έχουν απαλλαγεί από τις ποινικές κατηγορίες ή για τα οποία έπαυσε η ποινική δίωξη, ώστε να μην αντιμετωπίζονται από δημόσιες αρχές σαν να είναι στην πραγματικότητα ένοχοι για ποινικό αδίκημα. Το τεκμήριο αθωότητας διασφαλίζει ότι

³² Δημοσιευμένη σε ΝοΒ 2016. 1522 με σχόλιο *B. Χειρδάρη*, ΝοΒ 2016. 1531.

και μετά την ολοκλήρωση της ποινικής διαδικασίας η αθωότητά του συγκεκριμένου προσώπου θα τύχει σεβασμού.

Τέλος, το ΕΔΔΑ επανέλαβε και εδώ ότι ακόμα και η απαλλαγή από την ποινική ευθύνη δεν αποκλείει τη θέσπιση αστικής ή άλλης μορφής ευθύνης που απορρέει από τα ίδια πραγματικά περιστατικά με βάση ένα λιγότερο αυστηρό βάρος απόδειξης, αλλά τα πολιτικά δικαστήρια στις επόμενες διαδικασίες πρέπει να αποφεύγουν εκφράσεις που περιέχουν δηλώσεις καταλογισμού ποινικής ευθύνης στον εναγόμενο.

Με βάση τις σκέψεις αυτές, το ΕΔΔΑ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση τα πολιτικά δικαστήρια του Ηνωμένου Βασιλείου δεν παραβίασαν το άρθρο 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ, διότι η γλώσσα που χρησιμοποιήθηκε δεν υπονομεύει την αθωότητα της προσφεύγουσας ούτε αυτή αντιμετωπίστηκε με τρόπο που δεν συνάδει με την αθωότητά της, αφού οι εκφράσεις που χρησιμοποιήθηκαν έγιναν στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων των δικαστηρίων προκειμένου να διαπιστωθεί αν υπήρχε δικαστική πλάνη. Τα εθνικά δικαστήρια δεν έκαναν σχόλια για την ενοχή ή την αθωότητα της προσφεύγουσας, αλλά αναγνώρισαν τα συμπεράσματα του δευτεροβάθμιου ποινικού δικαστηρίου.

x. Απόφαση ΕΔΔΑ Καπετάνιος και λοιποί κατά Ελλάδα της 30.4.2015 (αρ. προσφυγών 3453/12, 42941/12, 9028/13)

Πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης: Εναντίον των τριών προσφευγόντων, Ευάγγελου Καπετάνιου, Αθανάσιου Νικολόπουλου και Νικόλαου Αγγλούπα, είχε ασκηθεί ποινική δίωξη με την κατηγορία της λαθρεμπορίας. Στον πρώτο η δίωξη αφορούσε ηλεκτρονικές συσκευές, ένα βαρούλκο και ένα κυνηγετικό όπλο, στον δεύτερο βενζίνη και ντίζελ και στον τρίτο δύο πολυτελή οχήματα. Και οι τρεις κατηγορούμενοι αθώθηκαν από τα αρμόδια ποινικά δικαστήρια, ταυτόχρονα όμως, είχαν υποχρεωθεί να καταβάλουν διοικητικά πρόστιμα για το αδίκημα της λαθρεμπορίας. Οι προσφεύγοντες κατέθεσαν εφέσεις ενώπιον των αρμόδιων διοικητικών δικαστηρίων, με τις οποίες επέκριναν το γεγονός ότι τους επιβλήθηκαν διοικητικά πρόστιμα, τα οποία επικυρώθηκαν από το ΣτΕ, παρά τις αθωωτικές αποφάσεις που εκδόθηκαν από τα ποινικά δικαστήρια. Το ΣτΕ σημείωσε, μάλιστα, αναφορικά με τις υποθέσεις των κυρίων Καπετάνιου και ο Αγγλούπα, ότι οι διοικητικές αρχές δεν δεσμεύονται από τις απαλλακτικές αποφάσεις των ποινικών

δικαστηρίων, ενώ για τον κύριο Νικολόπουλο, σημείωσαν ότι δεν είχε υποβάλει την αθωωτική απόφαση του ποινικού δικαστηρίου εντός των προβλεπομένων προθεσμιών.

Το ΕΔΔΑ επανέλαβε την πτυχή του τεκμηρίου αθωότητας που το χαρακτηρίζει ως δικονομικό δικαίωμα, το οποίο συμβάλλει κυρίως στην τήρηση των δικαιωμάτων υπεράσπισης και προωθεί ταυτόχρονα τον σεβασμό της τιμής και της αξιοπρέπειας του διωκόμενου προσώπου. Σύμφωνα με το Δικαστήριο, χωρίς προστασία που αποσκοπεί στο σεβασμό σε κάθε μεταγενέστερη διαδικασία μιας αθωωτικής ή μιας απόφασης παύσης της ποινικής δίωξης, οι εγγυήσεις της δίκαιης δίκης που προβλέπει το άρθρο 6 παρ. 2 θα κινδύνευαν να καταστούν θεωρητικές και απατηλές. Αυτό που διακυβεύεται, επίσης, μόλις τελειώσει η ποινική διαδικασία, είναι η φήμη του ενδιαφερόμενου και ο τρόπος με τον οποίο τον αντιλαμβάνεται το κοινό. Μετά την παύση των ποινικών διώξεων το τεκμήριο της αθωότητας επιβάλλει να ληφθεί υπόψη, σε κάθε μεταγενέστερη διαδικασία, οποιασδήποτε φύσης και να είναι, το γεγονός ότι ο ενδιαφερόμενος δεν έχει καταδικασθεί, ενώ το διατακτικό μιας αθωωτικής απόφασης πρέπει να γίνει σεβαστό από κάθε αρχή που αποφαινεται, ευθέως ή παρεμπιπτόντως, επί της ποινικής ευθύνης του ενδιαφερόμενου. Εν τέλει, το τεκμήριο της αθωότητας σημαίνει ότι εάν έχει απαγγελθεί κατηγορία ποινικής φύσης και η δίωξη κατέληξε σε αθώωση, το διωκόμενο πρόσωπο θεωρείται αθώο απέναντι στο νόμο και πρέπει να αντιμετωπιστεί ως τέτοιο. Στο μέτρο αυτό, επομένως, το τεκμήριο της αθωότητας παραμένει αφού ολοκληρωθεί η ποινική διαδικασία, πράγμα που επιτρέπει να γίνει σεβαστή η αθωότητα του ενδιαφερόμενου σε σχέση με οποιαδήποτε κατηγορία, η βασιμότητα της οποίας δεν έχει αποδειχθεί.

Με βάση τις σκέψεις αυτές, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι, δεδομένης της ταυτότητας της φύσης των δύο επίμαχων σειρών διαδικασιών, των επίδικων πραγματικών περιστατικών και των συστατικών στοιχείων των παραβάσεων, το συμπέρασμα των διοικητικών δικαστηρίων παραγνώρισε την αρχή του τεκμηρίου αθωότητας των προσφευγόντων, την οποία είχαν ήδη καθιερώσει οι αθωωτικές αποφάσεις των ποινικών δικαστηρίων. Επομένως, υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 2.

xi. Απόφαση ΕΔΔΑ Alkaşi κατά Τουρκίας της 18.10.2016 (αρ. προσφυγής 21107/07)

Πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης: Η Alkaşi, γραμματέας σε δημόσια υπηρεσία της Τουρκίας, μετά τον υπηρεσιακό υποβιβασμό της ζήτησε από ένα φίλο της, τον M.G., να επικοινωνήσει με τον προϊστάμενό της προκειμένου να αποκατασταθεί στη θέση που αρχικά κατείχε. Ο M.G. φέρεται να απείλησε τον προϊστάμενο της Alkaşi και έτσι ασκήθηκε ποινική δίωξη για εκβίαση τόσο στον φυσικό αυτουργό (M.G.) όσο και στην Alkaşi, που κατηγορήθηκε ως ηθική αυτουργός. Το ποινικό δικαστήριο καταδίκασε τον M.G., αλλά αθώωσε την Alkaşi, λόγω έλλειψης επαρκών αποδεικτικών στοιχείων. Στο μεταξύ η Alkaşi, η οποία είχε απολυθεί εξαιτίας της πιο πάνω ποινικής δίωξης, ζήτησε από τα αρμόδια πολιτικά δικαστήρια αποζημίωση για την παράνομη απόλυσή της. Το πολιτικό δικαστήριο, εκτιμώντας την αθωωτική απόφαση και τις μαρτυρικές καταθέσεις που περιέχονταν στη δικογραφία, απέρριψε την αγωγή της Alkaşi, θεωρώντας ότι η σχέση εμπιστοσύνης μεταξύ εργοδότη και εργαζόμενου παραβιάστηκε λόγω του ότι η Alkaşi είχε υποκινήσει τον M.G. «να διαπράξει το έγκλημα της εκβίασης» και συνεπώς η απόλυση ήταν δίκαιη. Η Alkaşi προσέφυγε στο ΕΔΔΑ παραπονούμενη για παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας.

Το ΕΔΔΑ δέχθηκε, αρχικά, ότι το τεκμήριο αθωότητας του άρθρου 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ έχει διαδικαστικό εγγυητικό ρόλο στην ποινική διαδικασία, αλλά παράλληλα εμφανίζει και μία δεύτερη πτυχή: την προστασία των ατόμων που έχουν απαλλαγεί από ποινική δίωξη ή για τα οποία έπαυσε η ποινική δίωξη, ώστε να μην αντιμετωπίζονται από δημόσιες αρχές σαν να είναι στην πραγματικότητα ένοχοι για ποινικό αδίκημα. Η αποτελεσματική λειτουργία του τεκμηρίου αθωότητας του άρθρου 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ προϋποθέτει διασφάλιση του σεβασμού της αθώωσης σε οποιαδήποτε άλλη δίκη. Μετά την περάτωση της ποινικής δίκης το άτομο πρέπει να αντιμετωπίζεται με τρόπο που συνάδει με την αθωότητά του. Για την εφαρμογή της δεύτερης αυτής πτυχής του τεκμηρίου αθωότητας το ΕΔΔΑ απαιτεί από τον προσφεύγοντα να αποδείξει την ύπαρξη δεσμού μεταξύ της περατωθείσας ποινικής διαδικασίας και της μεταγενέστερης διαδικασίας. Τέτοιος σύνδεσμος μπορεί να υπάρχει όταν η μεταγενέστερη διαδικασία απαιτεί εξέταση της έκβασης της προηγούμενης ποινικής διαδικασίας και ειδικότερα όταν το δεύτερο δικαστήριο, π.χ. το πολιτικό δικαστήριο, οφείλει να αναλύσει την ποινική απόφαση, να προβεί σε επανεξέταση ή αξιολόγηση των αποδεικτικών στοιχείων του ποινικού φακέλου, να

εκτιμήσει τη συμμετοχή του προσφεύγοντος σε ορισμένα ή όλα τα γεγονότα που οδήγησαν στην ποινική δίωξη ή να σχολιάσει τις υπάρχουσες ενδείξεις σχετικά με την πιθανή ενοχή του³³.

Περαιτέρω, το ΕΔΔΑ δέχθηκε ότι το πολιτικό δικαστήριο δεν δεσμεύεται από τις διαπιστώσεις ή το αποτέλεσμα της ποινικής διαδικασίας και είναι ελεύθερο να αποφασίσει για την αστική διαφορά. Μπορεί το πολιτικό δικαστήριο να καταλήξει σε διαφορετικό συμπέρασμα από τα ποινικά δικαστήρια με την ανεξάρτητη υιοθέτηση των πραγματικών περιστατικών. Ακόμα και η απαλλαγή από την ποινική ευθύνη δεν αποκλείει τη θέσπιση αστικής ή άλλης μορφής ευθύνης που απορρέει από τα ίδια πραγματικά περιστατικά με βάση ένα λιγότερο αυστηρό βάρος απόδειξης. Ωστόσο, προκειμένου να συμμορφωθούν με το δικαίωμα που κατοχυρώνεται στο άρθρο 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ, τα πολιτικά δικαστήρια στις επόμενες διαδικασίες πρέπει να παραμείνουν εντός των ορίων της πολιτικής δίκης και να απέχουν από ποινικούς χαρακτηρισμούς της συμπεριφοράς του προσώπου που αθώωθηκε από τα ποινικά δικαστήρια. Οποιαδήποτε δήλωση ή συλλογιστική από πολιτικό δικαστήριο που θέτει υπό αμφισβήτηση την αμετακλήτως αποδειχθείσα αθώωση του κατηγορουμένου είναι ασυμβίβαστη με τις απαιτήσεις του άρθρου 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ. Κρίσιμης σημασίας για την εκτίμηση του κατά πόσο συμβιβάζεται η απόφαση του πολιτικού δικαστηρίου και η αιτιολογία της με το άρθρο 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ είναι η γλώσσα που χρησιμοποιείται³⁴.

Με βάση τις σκέψεις αυτές, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση τα πολιτικά δικαστήρια της Τουρκίας παραβίασαν το άρθρο 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ, διότι καταλόγισαν ουσιαστικά στην Alkaşi ποινική ευθύνη με πλήρη περιφρόνηση της αθώωσης στην ποινική δίκη, ξεπερνώντας το έργο του πολιτικού δικαστηρίου για τον προσδιορισμό αν ήταν δικαιολογημένη και νόμιμη η απόλυσή της και θέτοντας υπό αμφισβήτηση την ορθότητα της αθώωσης. Το Δικαστήριο κατέληξε στο ότι η διατύπωση που χρησιμοποιήθηκε από το πολιτικό δικαστήριο βρίσκεται σε αντίθεση με το δικαίωμα που κατοχυρώνεται στο άρθρο 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ.

³³ Σκ. 25 της απόφασης, όμοια με τη σκέψη 104 της απόφασης *Allen κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π.

³⁴ Σκ. 30 της απόφασης, ομοίως και σκ. 38 της απόφασης *Ringvold κατά Νορβηγίας*, ό.π.

xii. Απόφαση ΕΔΔΑ Urat κατά Τουρκίας της 27.11.2018 (αρ. προσφυγών 53561/09 και 13952/11)

Πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης: Κατά των προσφευγόντων, Cemal και Ahmet Urat, ασκήθηκε ποινική δίωξη για συμμετοχή στην τρομοκρατική οργάνωση Χεζμπολάχ. Κατόπιν αυτής, τέθηκαν σε διαθεσιμότητα από τις θέσεις τους ως δάσκαλοι και στη συνέχεια απολύθηκαν. Ο πρώτος των προσφευγόντων άσκησε προσφυγή ενώπιον του διοικητικού δικαστηρίου, παραπονούμενος ότι η απόλυσή του δεν έπρεπε να λάβει χώρα ενόσω ήταν εκκρεμής η ποινική διαδικασία σε βάρος του και χωρίς να έχει μάλιστα καταδικαστεί. Το πρωτοβάθμιο διοικητικό δικαστήριο εξέδωσε απορριπτική απόφαση, κατά της οποίας ο προσφεύγων άσκησε ένδικο μέσο ενώπιον του ανώτατου διοικητικού δικαστηρίου, το οποίο απέρριψε το ένδικο μέσο χωρίς να απαντήσει στους ισχυρισμούς του. Ο δεύτερος των προσφευγόντων προσέβαλε ομοίως την απόφαση απόλυσής του ενώπιον του πρωτοβάθμιου διοικητικού δικαστηρίου, το οποίο έκανε δεκτή την προσφυγή του και ακύρωσε την πειθαρχική απόφαση απόλυσής του. Το Υπουργείο Παιδείας άσκησε ένδικο μέσο κατά της πρωτοβάθμιας απόφασης ενώπιον του ανώτατου διοικητικού δικαστηρίου. Το τελευταίο έκανε δεκτό το ένδικο μέσο και ανέπεμψε την υπόθεση ξανά σε δικαστήριο ουσίας, το οποίο συμμορφώθηκε με τη γραμμή του ανώτατου δικαστηρίου και έκρινε σύννομη την πειθαρχική απόφαση απόλυσής. Σε ενδιάμεσο χρόνο έλαβε μεταβολή της κατηγορίας σε βάρος των προσφευγόντων από συμμετοχή σε απλή βοήθεια προς την οργάνωση με αποτέλεσμα τα αδικήματα που φέρονταν να τέλεσαν να υποπέσουν σε πενταετή παραγραφή, η οποία είχε ως επακόλουθο την παύση της σε βάρος τους ποινικής δίωξης.

Το ΕΔΔΑ επανέλαβε την πιο πάνω θέση του για τις δύο πτυχές του τεκμηρίου αθωότητας· τη δικονομική-διαδικαστική εγγύηση και την προστασία της φήμης των ατόμων που έχουν απαλλαγεί από τις ποινικές κατηγορίες ή για τα οποία έπαυσε η ποινική δίωξη, ώστε να μην αντιμετωπίζονται από δημόσιες αρχές σαν να είναι στην πραγματικότητα ένοχοι για ποινικό αδίκημα. Το Δικαστήριο τόνισε ότι η έλλειψη σεβασμού απέναντι στην απαλλακτική απόφαση ή στην απόφαση τερματισμού ή παύσης της ποινικής διαδικασίας, ενέχει κίνδυνο να καταστεί θεωρητική και απατηλή

η προστασία του τεκμηρίου αθωότητας, όπως αυτό κατοχυρώνεται στο πλαίσιο της δίκαιης δίκης³⁵.

Σε περιπτώσεις πειθαρχικών διαδικασιών, το ΕΔΔΑ επεσήμανε ότι δεν υπάρχει αυτόματη παράβαση του άρθρου 6 παρ. 2, όταν ένας προσφεύγων κρίνεται ένοχος για πειθαρχικό αδίκημα που προκύπτει από τα ίδια πραγματικά περιστατικά με προηγούμενη ποινική δίωξη που δεν οδήγησε σε καταδίκη. Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση δεν αποκλείει μια πράξη να οδηγήσει σε ποινική και πειθαρχική διαδικασία ή την παράλληλη άσκηση δύο διαδικασιών. Ακόμη και η απαλλαγή από την ποινική ευθύνη δεν αποκλείει, ως τέτοια, την καθιέρωση αστικής ή άλλης μορφής ευθύνης που προκύπτει από τα ίδια πραγματικά περιστατικά βάσει ενός λιγότερο αυστηρού βάρους απόδειξης. Ωστόσο, αν η πειθαρχική απόφαση περιλαμβάνει κρίση με την οποία προσδιορίζεται ποινική ευθύνη του προσφεύγοντος για το παράπτωμα που του προσάπτεται κατά την πειθαρχική διαδικασία, χωρίς να υπάρχει αμετάκλητη καταδικαστική ποινική απόφαση, τίθεται ζήτημα του άρθρου 6 παρ. 2.

Με βάση τις σκέψεις αυτές, όσον αφορά τον πρώτο προσφεύγοντα το ΕΔΔΑ έκρινε ότι το πρώτο μέρος της απόφασης του διοικητικού δικαστηρίου περιελάμβανε μόνο ανακεφαλαίωση του πραγματικού και νομικού πλαισίου της υπόθεσης και δεν αντικατόπτριζε γνώμη, ούτε περιείχε κρίση σύμφωνα με την οποία ο πρώτος προσφεύγων ήταν ένοχος ποινικού αδικήματος. Η λεκτική, δηλαδή, διατύπωση που χρησιμοποίησε το διοικητικό δικαστήριο κατά την εκδίκαση της υπόθεσης κατά του πρώτου προσφεύγοντος στην επίδικη πειθαρχική διαδικασία δεν είχε παραβιάσει το τεκμήριο αθωότητας. Αντίθετα, όσον αφορά τον δεύτερο προσφεύγοντα, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι στην αιτιολογία του, το εθνικό δικαστήριο είχε αναφέρει ότι «ορισμένα στοιχεία της ποινικής δικογραφίας απέδειξαν ότι ο δεύτερος προσφεύγων ήταν μέλος της τρομοκρατικής οργάνωσης Χεζμπολάχ». Κατά την άποψη του Δικαστηρίου, από την αναφορά αυτή στο κείμενο της δικαστικής απόφασης συνάγεται σαφώς ότι υπάρχει ανακοίνωση ποινικής ευθύνης του δεύτερου προσφεύγοντος και έρχεται σε αντίθεση με το δικαίωμά του να μην τεθεί υπό αμφισβήτηση η αθωότητά του σε σχέση με την ποινική δίωξη, η οποία είχε παύσει λόγω παραγραφής με αποτέλεσμα να υφίσταται παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 2.

³⁵ Σκ. 51 της απόφασης.

2. Σύνοψη των θέσεων του ΕΔΔΑ

Από την προηγηθείσα μελέτη της νομολογίας του ΕΔΔΑ διαπιστώνεται ότι οι θέσεις του αναφορικά με την επίδραση του τεκμηρίου αθωότητας γενικά και της αμετάκλητης αθωωτικής απόφασης ειδικά στην αστική και διοικητική δίκη συνοψίζονται στα ακόλουθα:

- Η απαλλαγή από την ποινική ευθύνη δεν συνεπάγεται αυτόματα την απαλλαγή από την αστική ευθύνη ή από διοικητικές κυρώσεις. Κάτι τέτοιο συμβαίνει ακόμα και στην περίπτωση της ταυτότητας των πραγματικών περιστατικών με βάση όμως, κατά την ακριβή διατύπωση του Δικαστηρίου, «ένα λιγότερο αυστηρό βάρος απόδειξης»³⁶, ανεξάρτητα, μάλιστα, από το εάν έληξε ή όχι η ποινική διαδικασία με αθώωση ή παύση της ποινικής δίωξης. Το Δικαστήριο έχει επανειλημμένα διατυπώσει την άποψη ότι μόνο το γεγονός ότι τα αποδεικτικά στοιχεία της ποινικής διαδικασίας θα χρησιμοποιηθούν στην αστική ή τη διοικητική δίκη, καθώς και ότι βάση της αστικής αξίωσης για αποζημίωση ή της νομιμότητας της διοικητικής κύρωσης είναι τα στοιχεία της ειδικής υπόστασης του ποινικού αδικήματος δεν είναι αρκετά για να χαρακτηριστεί η συναφής δίκη ως (δεύτερη) ποινική διαδικασία που απαγορεύεται βάσει της αρχής *ne bis in idem*. Η αντίθετη παραδοχή θα συνιστούσε αδικαιολόγητο και δυσανάλογο περιορισμό του δικαιώματος πρόσβασης στο δικαστήριο και του δικαιώματος αποτελεσματικής προσφυγής, όπως τα δικαιώματα αυτά κατοχυρώνονται στα άρθρα 6 παρ. 1 και 13 της ΕΣΔΑ.

- Το ΕΔΔΑ δεν εξετάζει σε ποιο βαθμό τα δικαστήρια της μιας δικαιοδοσίας δεσμεύονται από την αμετάκλητη απόφαση της άλλης, διότι το έργο του δεν είναι να υποκαθίσταται στην κρίση των εθνικών δικαστηρίων, αφού η ερμηνεία του δικαίου είναι έργο των τελευταίων³⁷.

³⁶ Βλ. ιδίως την απόφαση του Τμήματος Ευρείας Σύλληψης *Allen κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π.

³⁷ Βλ. ιδίως την απόφαση *Σταυρόπουλος κατά Ελλάδας*, ό.π., στην οποία το ΕΔΔΑ διατυπώνει με σαφήνεια τη θέση του: «Το ΕΔΔΑ υπογραμμίζει ότι δεν καλείται να εξετάσει σε ποιο βαθμό τα διοικητικά δικαστήρια δεσμεύονται από την υπ' αριθ. 1008/1991 απόφαση του Εφετείου, δοθέντος ότι το έργο του δεν συνίσταται στο να υποκαθίσταται στην κρίση των εθνικών δικαστηρίων. Η ερμηνεία του εθνικού δικαίου είναι έργο των εθνικών αρχών και, κατά πρώτο λόγο, των δικαστηρίων (βλ., *mutatis mutandis*, τις αποφάσεις *Brualla Gomez de la Torre κατά Ισπανίας* της 19 Δεκεμβρίου 1997, Συλλογή 1997-VIII, σ. 2955, § 31, και *Edificacio-nes March Gallego S.A. κατά Ισπανίας* της 19 Φεβρουαρίου 1998, Συλλογή 1998-1, σ. 290, § 33). Το ερώτημα που τίθεται στην υπό κρίση περίπτωση είναι να ελεγχθεί αν, από τον τρόπο ενέργειάς τους, από την αιτιολογία των αποφάσεών

- Τα πολιτικά και τα διοικητικά δικαστήρια που επιλαμβάνονται μετά την αμετάκλητη αθωωτική ποινική απόφαση (ή την παύση της ποινικής δίωξης), υπόθεσης που εμφανίζει στενό σύνδεσμο με την ποινική υπόθεση πρέπει να μεριμνούν ώστε από τον τρόπο ενέργειάς τους, από την αιτιολογία των αποφάσεών τους ή από τη χρησιμοποιούμενη γλώσσα στις αποφάσεις τους να μην δημιουργούν αμφιβολίες ως προς την αθωότητα του αμετακλήτως απαλλαγθέντος. Πιο συγκεκριμένα, το μεταγενεστέρως επιληφθέν δικαστήριο θα πρέπει να παραμείνει εντός των ορίων της αστικής ή της διοικητικής δίκης, αποφεύγοντας χαρακτηρισμούς και κρίσεις που σχετίζονται με το ποινικό αδίκημα, εφόσον δεν άπτονται του αντικείμενου της συναφούς δίκης, προκειμένου να μην δημιουργείται η εντύπωση ότι το πολιτικό ή το διοικητικό δικαστήριο διερευνά την τέλεση του ποινικού αδικήματος³⁸. Παράλληλα, οι παραδοχές και η συλλογιστική της δεύτερης απόφασης δεν θα πρέπει να θέτουν, άμεσα ή έμμεσα, υπό αμφισβήτηση την ορθότητα της αθωωτικής ποινικής απόφασης, χωρίς βέβαια να αποκλείεται η διαφορετική εκτίμηση του αποδεικτικού υλικού και η κατ' επέκταση η δυνατότητα του πολιτικού ή διοικητικού δικαστηρίου να καταλήξει σε διαφορετική κρίση. Επισημαίνεται η διαφορά μεταξύ της επιδίκασης αποζημίωσης ή της κατάφασης της νομιμότητας της διοικητικής κύρωσης βάσει των ίδιων πραγματικών περιστατικών και της επανεκτίμησης της ποινικής διάστασης της υπόθεσης από τα πολιτικά ή τα διοικητικά δικαστήρια αντίστοιχα. Η τελευταία είναι κατά το ΕΔΔΑ ανεπίτρεπτη. Έχει κριθεί ότι αμφισβητείται το αθωωτικό αποτέλεσμα όταν και όταν το μεταγενεστέρως επιλαμβανόμενο δικαστήριο αντλεί επιχειρήματα για την ευθύνη του εναγομένου ή για την παράβαση του διοικούμενου ή για το πειθαρχικό παράπτωμα του υπαλλήλου από τους λόγους απαλλαγής του από το ποινικό δικαστήριο. Τούτο συμβαίνει όταν έλαβε χώρα αθώωση λόγω αμφιβολιών ή με μειοψηφία ή με αντίθετη εισαγγελική πρόταση. Οι λέξεις που χρησιμοποιούνται στην πολιτική ή τη διοικητική απόφαση θα πρέπει να εκτιμώνται σε σχέση με το σύνολο της απόφασης και με βάση τη συνολική

τους ή από τη χρησιμοποιούμενη γλώσσα στις αποφάσεις τους, τα διοικητικά δικαστήρια δημιούργησαν αμφιβολίες ως προς την αθωότητα του προσφεύγοντα και έτσι παραβίασαν την αρχή του τεκμηρίου αθωότητας, όπως κατοχυρώνεται στο άρθρο 6 § 2 ΕΣΔΑ (*Puig Panella κατά Ισπανίας*, αριθ. 1483/02, § 54, 25 Απριλίου 2006)».

³⁸ Η πτυχή αυτή προσδίδει μια έντονη προβληματική, διότι προσδίδεται δυσανάλογα μεγάλη σημασία στο περίβλημα της φρασεολογίας και ενδεχομένως όχι στην ουσία της απόφασης και στο αποτέλεσμα που αυτή έχει στον φορέα του τεκμηρίου αθωότητας. Ο δικαστής *De Gaetano*, κατά τη διατύπωση της μειοψηφικής του θέσης στην απόφαση *Allen κατά Ηνωμένου Βασιλείου* της 12.7.2013, επεσήμανε χαρακτηριστικά ότι «όλα εξαρτώνται από το τι λες και πώς το λες».

εντύπωση που αυτή αφήνει, ιδίως σε περιπτώσεις που ορισμένοι όροι δεν έχουν αποκλειστικά ποινικό χαρακτήρα³⁹. Έτσι, κρίθηκε ότι παραβιάστηκε το τεκμήριο αθωότητας διότι η πολιτική απόφαση δέχθηκε ότι η ενάγουσα που διεκδικούσε την υπηρεσιακή της αποκατάσταση «είχε διαπράξει το έγκλημα της εκβίασης»⁴⁰ ή ότι ο εναγόμενος που υποχρεώθηκε σε καταβολή αποζημίωσης του παθόντος παρότι αθώθηκε ποινικά, «είχε διαπράξει το αδίκημα για το οποίο κατηγορήθηκε»⁴¹. Αντίστοιχα κρίθηκε ότι η αναφορά του διοικητικού δικαστηρίου κατά τη διαδικασία ακύρωσης της πειθαρχικής κύρωσης ότι «ορισμένα στοιχεία της ποινικής δικογραφίας απέδειξαν ότι ο δεύτερος προσφεύγων ήταν μέλος της τρομοκρατικής οργάνωσης» θίγει το τεκμήριο αθωότητας του προσφεύγοντος, ο οποίος είχε προηγουμένως απαλλαγεί ποινικά.

- Η παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας μπορεί να προκύπτει είτε από το αιτιολογικό της μεταγενέστερης απόφασης είτε από το διατακτικό αυτής, αφού και τα δύο μέρη της απόφασης έχουν όμοιο δεσμευτικό αποτέλεσμα. Κατά συνέπεια, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι η (προσεκτική) διατύπωση που χρησιμοποιείται στο διατακτικό μπορεί να καλύψει ή να θεραπεύσει την παραβίαση που συντελείται με τη φρασεολογία του αιτιολογικού.

- Αθωωτική ποινική απόφαση κατά την έννοια του άρθρου 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ είναι κάθε απόφαση που εκδίδεται επί της ποινικής υπόθεσης και δεν επιβάλλει στον κατηγορούμενο ποινή. Αυτή μπορεί να είναι απόφαση που διαπιστώνει πανηγυρικά τη μη τέλεση του εγκλήματος, όπως επί έλλειψης στοιχείων της αντικειμενικής ή υποκειμενικής υπόστασης ή απόφαση που απαλλάσσει τον κατηγορούμενο λόγω αμφιβολιών ή απόφαση που αναστέλλει την ποινική διαδικασία ή που παύει οριστικά

³⁹Στο πλαίσιο αγωγής αποζημίωσης λόγω της τέλεσης της πράξης του βιασμού σε βάρος της παθούσας, η λέξη «βία» θεωρήθηκε με βάση το συνολικό περιεχόμενο, τη μορφή, τη συνολική διατύπωση και τη φρασεολογία που χρησιμοποιήθηκε ότι αποδίδει στη συλλογιστική της απόφασης του πολιτικού δικαστηρίου ποινικά χαρακτηριστικά.

⁴⁰ Ομοίως στην περίπτωση αυτή κρίθηκε ότι οι λέξεις «ένοχος» και «αδίκημα», που χρησιμοποιήθηκαν, παραπέμπουν ευθέως στην ποινική δίκη, της οποίας το αθωωτικό αποτέλεσμα θέτουν υπό αμφισβήτηση.

⁴¹ Οι λέξεις «αδίκημα» και «κατηγορήθηκε» παραπέμπουν ευθέως στην ποινική διαδικασία, αμφισβητώντας την ορθότητα της αθωωτικής ποινικής απόφασης. Ενόψει του αντικειμένου της διαφοράς (κρίση σχετικά με την ακυρότητα ή μη της καταγγελίας σύμβασης εργασίας), η αναφορά στην ποινική διάσταση της υπόθεσης κρίθηκε ότι υπερβαίνει τα όρια της αστικής δίκης.

την ποινική δίωξη (π.χ. λόγω παραγραφής) ή ακόμα και αντίστοιχου περιεχομένου βούλευμα του δικαστικού συμβουλίου⁴².

IV. Η εξέλιξη της νομολογίας των ημεδαπών δικαστηρίων ως προς την εφαρμογή του τεκμηρίου αθωότητας στις συναφείς αστικές και διοικητικές δίκες

1. Η νομολογία του Αρείου Πάγου

Στον Άρειο Πάγο δημιουργήθηκαν δύο εκ διαμέτρου αντίθετες απόψεις: Η μία, που επικρατεί αριθμητικά, δέχεται ότι η μη εναρμόνιση των πραγματικών παραδοχών του πολιτικού δικαστηρίου με εκείνες του ποινικού δικαστηρίου δεν αποτελεί παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας με αποτέλεσμα να μην γεννάται δέσμευση του πολιτικού δικαστηρίου να στοιχηθεί αποδεικτικά με την ποινική αθωωτική απόφαση. Η άλλη υποστηρίζει το αντίθετο, κάνοντας δεκτό το λόγο αναίρεσης του άρθρ. 559 αρ. 1 ΚπολΔ⁴³ και αναιρώντας αποφάσεις που υποχρέωναν σε αποζημίωση πρόσωπα προγενέστερα αμετακλήτως αθωωθέντα για το ίδιο ακριβώς βιοτικό συμβάν. Εντέλει το ζήτημα έχει παραπεμφθεί στην Πλήρη Ολομέλεια του Αρείου Πάγου.

Η πρώτη απόφαση του Αρείου Πάγου που ασχολήθηκε με το ζήτημα της ισχύος του τεκμηρίου αθωότητας στις αστικές δίκες ήταν η υπ' αρ. 1364/2011⁴⁴. Με την απόφαση αυτή, το Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο, αφού εκθέτει τις υπερνομοθετικής ισχύος –δυνάμει του άρθρου 28 παρ. 1 Σ– διεθνείς νομικές διατάξεις που κατοχυρώνουν το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου ως αναπόσπαστο στοιχείο της δίκαιης δίκης (άρθρα 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ και 14 παρ. 2 ΔΣΑΠΔ), επισημαίνει, καταρχήν, ότι με αυτό δεν καθιερώνεται δεδικασμένο στην

⁴²Ως προς το εισαγγελικό δεδικασμένο βλ. *Χ. Νάνιτο*, Εισαγγελικό δεδικασμένο στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Εισήγηση στο 8^ο Συνέδριο της Ένωσης Ελλήνων Ποινικολόγων (υπό έκδοση Πρακτικά). Πρβλ. την ΑΠ 302/2016, ΕλλΔνη 2016. 1643, σύμφωνα με την οποία δεν εξομοιώνεται με αθωωτική απόφαση εκείνη που βάσει ειδικής διάταξης νόμου παραγράφει υφ' όρον ποινή που επιβλήθηκε με προηγούμενη ποινική απόφαση. Και τούτο διότι στις περιπτώσεις αυτές η παραγραφή δεν αφορά το αξιόποιο, αλλά μόνο την ποινή, η οποία πλέον δεν μπορεί να εκτελεστεί.

⁴³ Αποφεύγοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, μεταξύ άλλων, και τα ζητήματα του παραδεκτού του λόγου αναίρεσης εκ του άρθρ. 559 αρ. 16 ΚΠολΔ.

⁴⁴ Α2 Πολιτικού Τμήματος, Εισηγητής *Χ. Ευαγγέλου*, δημοσιευμένη σε ΕλλΔνη 2011. 1357 = ΝοΒ 2012. 568 επ. με παρατ. *Μ. Μαργαρίτη* και *Σ. Ιωακειμίδη* ΝοΒ. 2012. 571 επ.

πολιτική δίκη από απαλλακτική απόφαση ποινικού δικαστηρίου⁴⁵. Στη συνέχεια, με επίκληση της συναφούς πρόσφατης νομολογίας του ΕΔΔΑ, γίνεται δεκτό ότι το τεκμήριο αθωότητας ενεργεί όχι μόνο υπέρ του κατηγορουμένου, αλλά και υπέρ αυτών που αθωώθηκαν από ποινικό δικαστήριο και μετέχουν σε αστική (ή διοικητική) διαδικασία, για τις ανάγκες της οποίας ερμηνεύεται η αθωωτική απόφαση και κρίνονται πραγματικά περιστατικά όμοια με αυτά στα οποία επιστηρίχθηκε η ποινική αυτή απόφαση. Καταλήγει, δε, ο Άρειος Πάγος στο συμπέρασμα ότι παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας θα υπάρχει, όταν, από τη δικαστική αξιολόγηση της ποινικής αθωωτικής απόφασης, γεννώνται αμφιβολίες ως προς την προηγηθείσα αμετάκλητη ποινική απαλλαγή του διαδίκου. Πάντως, στη συγκεκριμένη υπόθεση, που αφορούσε κατάφαση αστικής ευθύνης προσώπου που απαλλάχθηκε από το ποινικό δικαστήριο, κρίθηκε από τον Άρειο Πάγο ότι η αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση για τη διαμόρφωση του αποδεικτικού πορίσματός της (αστική ευθύνη αθωωθέντος), συνεκτίμησε και την σχετική αθωωτική απόφαση, χωρίς όμως να προβεί σε οποιαδήποτε ερμηνεία της ως προς τους λόγους απαλλαγής του εναγομένου (και τότε κατηγορουμένου), ούτε να εκφρασθεί με άμεσο ή έμμεσο τρόπο επί της ποινικής ενοχής του, με συνέπεια να μην τίθεται ζήτημα παραβίασης του τεκμηρίου αθωότητας.

Παρόμοια κρίση είχαν εκφέρει και οι υπ' αρ. 215/2013⁴⁶, 1398/2015⁴⁷, 344/2016⁴⁸, 1656/2017⁴⁹ και 1747/2017⁵⁰ αποφάσεις του Αρείου Πάγου.

⁴⁵ Αυτό παγίως γίνεται δεκτό από την ελληνική νομολογία. Βλ. και τις μεταγενέστερες ΑΠ 389/2019, ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 390/2019, ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 391/2019, ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1398/2015, ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 2015/2013, ΕΕμπΔ 2015. 658.

⁴⁶ Δ' Πολιτικού Τμήματος, Εισηγητής Β. Λαμπρόπουλος, δημοσιευμένη σε ΕΕμπΔ 2015. 658. Η υπόθεση αφορούσε αποζημίωση για σωματικές βλάβες από αμέλεια σε τροχαίο ατύχημα. Ο Άρειος Πάγος απέρριψε ως απαράδεκτο το λόγο αναιρέσης του άρθρ. 559 αρ. 1 ΚΠολΔ, κρίνοντας πως από την προσβαλλόμενη απόφαση προκύπτει ότι το Εφετείο για την διαμόρφωση του αποδεικτικού του πορίσματος έλαβε υπόψη και συνεκτίμησε και την αθωωτική απόφαση, χωρίς να προβεί σε οποιαδήποτε ερμηνεία ως προς τους λόγους απαλλαγής του αναιρεσειόντος και στην ποινική δίκη κατηγορουμένου, ούτε αποφάνθηκε άμεσα ή έμμεσα για την ποινική ενοχή του, ώστε να ανακύπτει ζήτημα αμφισβήτησής του εξ αυτής παραγομένου και από τις ανωτέρω διεθνείς συμβάσεις προστατευομένου τεκμηρίου αθωότητας του αναιρεσειόντος για την πράξη για την οποία κατηγορήθηκε. Απέρριψε επίσης ως απαράδεκτο και το λόγο αναιρέσης του άρθρου 559 αρ. 16 ΚΠολΔ με την αιτιολογία ότι οι αποφάσεις των ποινικών δικαστηρίων καταδικαστικές ή αθωωτικές δεν αποτελούν δεδικασμένο για την πολιτική δίκη.

⁴⁷ Α2 Πολιτικού Τμήματος, Εισηγητής Γ. Κοντός, δημοσιευμένη στη ΝΟΜΟΣ. Η υπόθεση αφορούσε αποζημίωση για την κατάρρευση ενός κτίσματος εξαιτίας παραβίασης κανόνων οικοδομικής. Ο Άρειος Πάγος απέρριψε ως απαράδεκτο το λόγο αναιρέσης του άρθρ. 559 αρ. 1 ΚΠολΔ με την αιτιολογία ότι η μη εναρμόνιση των πραγματικών παραδοχών του Εφετείου με εκείνες του ποινικού δικαστηρίου, δεν αποτελεί παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας υπό την έννοια της δημιουργίας αμφιβολιών από το μεταγενεστέρως επιλαμβανόμενο δικαστήριο ως προς την προηγούμενη απαλλαγή του διαδίκου. Σε

Προς την ίδια κατεύθυνση κινήθηκε και η υπ' αρ. 1422/2017 απόφαση του Αρείου Πάγου⁵¹, η οποία προχωράει ένα βήμα παραπέρα τον συλλογισμό περί μη δέσμευσης του πολιτικού δικαστηρίου να στοιχηθεί αποδεικτικά με την ποινική αθωωτική απόφαση. Η υπόθεση αφορούσε χρηματική ικανοποίηση λόγω συκοφαντικής δυσφήμισης. Αφού αναλύεται η κατά την ΕΣΔΑ έννοια του τεκμηρίου αθωότητας, διατυπώνεται η θέση ότι «εάν η τέλεση μιας ποινικά κολάσιμης πράξης δικαιολογεί παράλληλα και αστική αξίωση του παθόντος για προστασία των οικονομικών του συμφερόντων, κατά την εκδίκαση του συγκεκριμένου βιοτικού γεγονότος στα πολιτικά δικαστήρια, θα τύχει μεν εφαρμογής το τεκμήριο της αθωότητας, πλην όμως η εφαρμογή του πρέπει να περιορίζεται στα όρια, που η δογματική του θέση και κατάταξη προσδιορίζουν». Με βάση τα όρια αυτά, που η ανωτέρω απόφαση ρητά

κάθε περίπτωση δε, από την προσβαλλόμενη απόφαση προκύπτει, κατά την κρίση του Ακυρωτικού, ότι το Εφετείο, για τη διαμόρφωση του αποδεικτικού του πορίσματος, έλαβε υπόψη και συνεκτίμησε και την ως άνω αθωωτική απόφαση, χωρίς να προβεί σε οποιαδήποτε ερμηνεία της ως προς τους λόγους απαλλαγής των αναιρεσειόντων και στην ποινική δίκη κατηγορουμένων, ούτε αποφάνθηκε άμεσα ή έμμεσα για την ποινική ενοχή τους ώστε να ανακύπτει ζήτημα αμφισβήτησης του εξ αυτής παραγομένου και από τις ανωτέρω διεθνείς συμβάσεις προστατευόμενου τεκμηρίου αθωότητας των αναιρεσειόντων για τις πράξεις για τις οποίες κατηγορήθηκαν.

⁴⁸ Α2 Πολιτικού Τμήματος, Εισηγήτρια Α. Θούα, δημοσιευμένη σε ΧρΙΔ 2017. 115. Η υπόθεση αφορούσε αποζημίωση για ανθρωποκτονία από αμέλεια σε τροχαίο ατύχημα. Εδώ ο Άρειος Πάγος, απέρριψε ως αβάσιμο το λόγο ότι το πολιτικό δικαστήριο αγνόησε την αθωωτική απόφαση και ότι την ερμήνευσε κατά τρόπο που δημιουργεί αμφιβολίες ως προς την απαλλαγή του αναιρεσειόντος. Και τούτο διότι «το Εφετείο, για να διαμορφώσει το αποδεικτικό του πορίσματος, έλαβε υπόψη και συνεκτίμησε και την άνω αθωωτική απόφαση [...] χωρίς να προβεί σε οποιαδήποτε ερμηνεία της ως προς τους λόγους απαλλαγής του αναιρεσειόντος, ούτε να αποφανθεί, καθοιονδήποτε τρόπο, άμεσο ή έμμεσο, για την ποινική ενοχή του, ώστε να ανακύπτει ζήτημα αμφισβήτησης του εξ αυτής παραγομένου και από τις ανωτέρω διεθνείς συμβάσεις προστατευόμενου τεκμηρίου αθωότητας του αναιρεσειόντος για τις πράξεις για τις οποίες κατηγορήθηκε».

⁴⁹ Δ' Πολιτικού Τμήματος, Εισηγήτρια Μ. Τζανακάκη, δημοσιευμένη στη ΝΟΜΟΣ. Η υπόθεση αφορούσε αποζημίωση για ανθρωποκτονία από αμέλεια σε τροχαίο ατύχημα. Εδώ ο Άρειος Πάγος, αφού πρώτα επανέλαβε την πάγια θέση του ότι από την αθωωτική ποινική απόφαση δεν γεννάται δεδικασμένο για το πολιτικό δικαστήριο, απέρριψε τον ισχυρισμό περί παραβίασης του τεκμηρίου αθωότητας πρωτίστως ως άοριστο διότι «δεν εξειδικεύεται η ανωτέρω ποινική απόφαση (αριθμός, αδίκημα κ.λπ.)» και επικουρικά ως απαράδεκτο, κρίνοντας ότι «η μη εναρμόνιση των πραγματικών παραδοχών της προσβαλλόμενης απόφασης με εκείνες του ποινικού δικαστηρίου δεν αποτελούν παραβίαση υπό την ανωτέρω έννοια του τεκμηρίου αθωότητας και της αρχής της δίκαιης δίκης. Σε κάθε περίπτωση, το εφετείο δεν προέβη σε ερμηνεία της ποινικής απόφασης, ούτε αποφάνθηκε άμεσα ή έμμεσα για την ποινική ενοχή [...] ώστε να ανακύπτει ζήτημα αμφισβήτησης του τεκμηρίου αθωότητας».

⁵⁰ Δ' Πολιτικού Τμήματος, Εισηγήτρια Μ. Τζανακάκη, δημοσιευμένη στη ΝΟΜΟΣ. Η υπόθεση αφορούσε αποζημίωση για ανθρωποκτονία από αμέλεια σε τροχαίο ατύχημα. Το Τμήμα έκρινε τα ίδια όπως και στην προηγούμενη υπ' αριθ. 1656/2017 απόφασή του ότι «η μη εναρμόνιση των πραγματικών παραδοχών του Εφετείου με εκείνες του ποινικού δικαστηρίου, δεν αποτελούν παραβίαση, υπό την ανωτέρω έννοια, του τεκμηρίου αθωότητας».

⁵¹ Εισηγητής Γ. Αποστολάκης, δημοσιευμένη στη ΝΟΜΟΣ. Βλ. και τη μελέτη του Γ. Αποστολάκη, Τεκμήριο αθωότητας και αστικές διαφορές: Ένας ενδο-νομολογιακός διάλογος, διαθέσιμη στο <https://www.ddikastes.gr/node/4106> και στο <https://www.lawspot.gr/nomika-nea/tekmirio-athootitas-kai-astikes-diafores-enas-endo-nomologiakos-dialogos>.

διαγράφει, «κατά την αναφορά του πολιτικού δικαστηρίου σε τυχόν προεκδοθείσα αθωωτική απόφαση ποινικού δικαστηρίου δεν πρέπει να γίνεται αμφισβήτηση του αθωωτικού αποτελέσματος αυτής, ιδίως με την επίκληση ότι α) είναι προϊόν αμφιβολιών και όχι βεβαιότητας του δικαστηρίου για την αθωότητα, β) λήφθηκε όχι ομόφωνα αλλά κατά πλειοψηφία, γ) ότι στηρίχθηκε στη μη απόδειξη του υποκειμενικού στοιχείου του αδικήματος (δόλου), δ) ότι διαφώνησε ο εισαγγελέας της έδρας κ.α. Ωστόσο, ο σεβασμός του τεκμηρίου αθωότητας δεν μπορεί να έχει την έννοια ότι το πολιτικό δικαστήριο κωλύεται να καταλήξει μετά από αποδείξεις και με πλήρως αιτιολογημένη δικανική κρίση, συνεκτιμώντας φυσικά και την αθωωτική ποινική απόφαση, σε διαφορετικό αποδεικτικό πόρισμα, υποχρεούμενο να αποδεχθεί οπωσδήποτε την ποινική αθώωση και να τη θέσει ως βάση στην απόφασή του». Περαιτέρω, κρίνει ότι «αποδεικτική δέσμευση από δικαστικές αποφάσεις άλλων δικαιοδοτικών κλάδων μπορεί να γίνει ανεκτή μόνον όταν υπάρχει σχετική νομοθετική πρόβλεψη, είτε σε διατάξεις του ουσιαστικού δικαίου είτε σε διατάξεις της οικείας δικονομίας. [...]. Επομένως, το πολιτικό δικαστήριο, όταν αποφασίζει περί του αν τελέσθηκε το αστικό και συγχρόνως ποινικό αδίκημα, δεν δεσμεύεται από την τυχόν προηγηθείσα σχετική απόφαση ποινικού δικαστηρίου, αθωωτική ή καταδικαστική. Επιβάλλεται όμως να λάβει σοβαρά υπόψη του ως ισχυρό τεκμήριο την ποινική κρίση και μπορεί να αφίσταται από αυτήν με απόλυτα αιτιολογημένη απόφαση. Ειδικά επί αθωωτικής αποφάσεως, το τεκμήριο αθωότητας δεν συνεπάγεται αποδεικτική δέσμευση του πολιτικού δικαστηρίου που οδηγεί υποχρεωτικά σε αποδεικτικό αποτέλεσμα σύμφωνο με την αθωωτική απόφαση και κατ' ανάγκη σε αποκλεισμό της αστικής αδικοπρακτικής ευθύνης του αθωωθέντος με την αιτιολογία ότι διαφορετικά δημιουργούνται αμφιβολίες για την αθώωση και παραβιάζεται η αρχή του άρθρου 6§2 ΕΣΔΑ και 14§3 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα. Μία τέτοια θεώρηση δεν είναι σύμφωνη με τα δογματικά όρια του τεκμηρίου αθωότητας, όπως αυτά προσδιορίστηκαν ανωτέρω, αλλά προσκρούει και στο Σύνταγμα αφού έτσι δημιουργείται ένα είδος "αποδεικτικής δέσμευσης", ένα νέο είδος "δεδικασμένου", μη προβλεπόμενο από την από τον ισχύοντα Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας [...] ή από άλλη ουσιαστική διάταξη, άρα ασύμβατο με τη συνταγματική διάκριση των δικαστικών δικαιοδοσιών, από τις οποίες πηγάζει η δικονομική αρχή για τη μη δέσμευση των πολιτικών δικαστηρίων από τις αποφάσεις των ποινικών. Δηλαδή αν η "δέσμευση" αυτή νοηθεί ως ιδιαίτερο είδος δεδικασμένου, το κώλυμα είναι συνταγματικό από τις διατάξεις περί χωριστής

δικαιοδοσίας των δικαστηρίων. Αν πάλι το νέο αυτό είδος "δέσμευσης" μεταξύ δικαιοδοσιών συνιστά μία έκφραση της βεβαιωτικής ενέργειας ή αλλιώς διαπιστωτικής δύναμης των δικαστικών αποφάσεων, έννοια άγνωστη στο αστικό δικονομικό δίκαιο, τότε για τη δημιουργία τέτοιου είδους δέσμευσης απαραίτητη είναι η ύπαρξη ρητής νομοθετικής πρόβλεψης [...] που εν προκειμένω δεν υφίσταται».

Ρήγμα στην κρατούσα αρεοπαγίτικη νομολογία περί μη δέσμευσης του πολιτικού δικαστηρίου να στοιχηθεί αποδεικτικά με την ποινική αθωωτική απόφαση επέφερε η υπ' αρ. 1652/2013 απόφαση του Αρείου Πάγου⁵², η οποία δέχθηκε τον προβληθέντα εκ του άρθρου 559 αρ. 1 ΚΠολΔ λόγο αναίρεσης, αναιρώντας απόφαση που υποχρέωνε σε χρηματική ικανοποίηση λόγω συκοφαντικής δυσφήμισης πρόσωπο, προγενέστερα αμετακλήτως αθωωθέν για το ίδιο βιοτικό συμβάν. Ο Άρειος Πάγος δέχθηκε χαρακτηριστικά τα εξής: «[...]Εξ άλλου κατά το άρθρ. 6§2 της ΕΣΔΑ, κάθε πρόσωπο που κατηγορείται για αδίκημα τεκμαίρεται ότι είναι αθώο μέχρι νομίμως να αποδειχθεί η ενοχή του. Ταυτόσημη είναι και η διατύπωση της διάταξης του άρθρ. 14§3 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα, που ορίζει ότι κάθε πρόσωπο που κατηγορείται για ποινικό αδίκημα τεκμαίρεται ότι είναι αθώο εωσότου η ενοχή του αποδειχθεί σύμφωνα με το νόμο. Με τις αυξημένης τυπικής ισχύος διατάξεις αυτές δεν καθιερώνεται δεδικασμένο στην πολιτική δίκη από απόφαση ποινικού δικαστηρίου, αλλά κατοχυρώνεται και προστατεύεται το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου. Το τεκμήριο αυτό δεν περιορίζεται μόνο στις περιπτώσεις εκείνες που ο διάδικος έχει την ιδιότητα του κατηγορουμένου στο πλαίσιο μιας ποινικής δίκης, αλλά έχει εφαρμογή και σε κάθε άλλη διαδικασία, στην οποία κρίνονται ζητήματα αστικής, διοικητικής ή πειθαρχικής φύσης που τον αφορούν [ΕΔΔΑ 19.5.2005, Διαμαντίδης κατά Ελλάδος (71563/2001)]. Έτσι δικαστικές αποφάσεις, οι οποίες μετά την αθώωση του κατηγορουμένου ερμηνεύουν, για τις ανάγκες της νέας δίκης, την ποινική αθωωτική απόφαση, που στηρίζεται στα ίδια πραγματικά περιστατικά με εκείνα της νέας δίκης, κατά τρόπο που δημιουργεί αμφιβολίες ως προς την προηγούμενη απαλλαγή του, παραβιάζουν το τεκμήριο της αθωότητάς του (ΑΠ 1364/2011). Γενικότερα το τεκμήριο αυτό και κατ' επέκταση η αρχή της δίκαιης δίκης παραβιάζονται και δημιουργείται συνεπώς λόγος αναίρεσης

⁵² Α1 Πολιτικού Τμήματος, Εισηγητής Δ. Κράνης, δημοσιευμένη περιληπτικά σε ΝοΒ 2014. 616 και ολόκληρη στην ιστοσελίδα του ΑΠ.

από τον αριθμό 1 του άρθρ. 559 ΚΠολΔ όταν από τη μεταγενέστερη απόφαση προκύπτουν, άμεσα ή έμμεσα, υπόνοιες ή αμφιβολίες ως προς την προηγούμενη απαλλαγή του κατηγορουμένου [ΕΔΔΑ 27.9.2007, Σταυρόπουλος κατά Ελλάδος (35522/2004), ΝοΒ 2008.457, ΕΔΔΑ 25.9.2008, Παραπονιάρης κατά Ελλάδος (42132/2006), ΝοΒ 2009.173]. [...] Έτσι όμως κατά τρόπο αντίθετο προς τις διατάξεις των άρθρ. 6§2 της ΕΣΔΑ και 14§3 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα η κατάφαση της αστικής αδιοπρακτικής ευθύνης των ως άνω αναιρεσειόντων δημιουργεί αμφιβολίες και υπόνοιες ως προς την αθώωση του πρώτου αυτών Κ. Γ. ως κατηγορουμένου και την αποδυναμώνει. Το Εφετείο, συνεπώς, που αναγνώρισε την αστική ευθύνη των αναιρεσειόντων, ενώ έπρεπε να την αποκλείσει και να οδηγηθεί σε αποτέλεσμα συμβατό με την αθωωτική για τον πρώτο αναιρεσειόντα ποινική απόφαση, εσφαλμένα ερμήνευσε και εφάρμοσε τις παραπάνω ουσιαστικές διατάξεις και είναι αντίστοιχα βάσιμος ο πρώτος λόγος της από 23.4.2012 αίτησης αναίρεσης, που εκτιμάται ως ενιαίος λόγος από τον αριθμό 1 του άρθρ. 559 ΚΠολΔ».

Όμοιες σκέψεις είχε εκφράσει και η υπ' αρ. 302/2016 απόφαση του Αρείου Πάγου⁵³, χωρίς όμως να εφαρμόζει την ως άνω συλλογιστική στην κριθείσα περίπτωση, διότι ο εναγόμενος-κατηγορούμενος δεν είχε αμετάκλητα αθωωθεί από το ποινικό δικαστήριο, αλλά είχε απαλλαχθεί λόγω παραγραφής κατ' εφαρμογή του 8 παρ. 4 ν. 4198/2013⁵⁴.

Στη διαμορφωθείσα αυτή νομολογιακή τάση εντάσσεται και η υπ' αρ. 715/2017 απόφαση⁵⁵, όπου ο Άρειος Πάγος έκανε δεκτά τα ακόλουθα, αναιρώντας την

⁵³ Α2 Πολιτικού Τμήματος, δημοσιευμένη σε ΕλλΔνη 2016. 1643 με παρατ. Ι. Δεληκωστόπουλου, ΕλλΔνη 2016. 1645.

⁵⁴ Συγκεκριμένα, η απόφαση αναφέρει: «[...] Δηλαδή στην περίπτωση αυτήν δεν υφίσταται το προαναφερθέν ως προστατευόμενο τεκμήριο της αθωότητας του κατηγορουμένου, το οποίο εμποδίζει το δικαστήριο να επιληφθεί και να διερευνήσει τις αστικές αξιώσεις του παθόντος, καθόσον ο κατηγορούμενος δεν έχει κριθεί αμετακλήτως αθώος των αποδιδόμενων σε αυτόν ποινικών κολασίμων πράξεων, οι οποίες αποτελούν και αντικείμενο της αστικής δίκης. Αντιθέτως, ο κατηγορούμενος κρίθηκε ένοχος και επεβλήθη σε αυτόν στερητική της ελευθερίας ποινή, η οποία απλώς παραγράφεται και δεν εκτελείται, εφόσον συντρέξουν οι προβλεπόμενοι από τις ίδιες διατάξεις όροι και μάλιστα εντός χρονικού διαστήματος δύο ετών από της δημοσιεύσεως εκείνου του νόμου [...].»

⁵⁵ Α1 Πολιτικού Τμήματος, Εισηγητής Γ. Λέκκας, δημοσιευμένη σε ΠειρΝομ 2017. 327. Βλ. και τις εξ αφορμής αυτής μελέτες της Χ. Πλατιά, Το τεκμήριο αθωότητας και η ισχύς του στην αστική δίκη μετά το πέρας της ποινικής διαδικασίας – Η εξέλιξη της νομολογίας του ΕΔΔΑ και του Αρείου Πάγου, ΠειρΝομ 2017. 292 και του Χ. Γιαλαμά, Ζητήματα από τη δεσμευτική εμβέλεια των δικαστικών αποφάσεων μεταξύ πολιτικής και ποινικής δίκης (Με αφορμή τις ΑΠ 715/2017, 1422/2017), ΕλλΔνη 2018. 1626.

προσβαλλόμενη απόφαση: «[...]κατά το άρθρο 6 παρ. 2 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, που κυρώθηκε με το Ν. 53/1974, "παν πρόσωπον κατηγορούμενον επί αδικήματι τεκμαίρεται ότι είναι αθώον μέχρι της νομίμου αποδείξεως της ενοχής του". Ταυτόσημη διατύπωση με την παρ. 2 του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ έχει και η διάταξη του άρθρου 14 παρ. 3 του Διεθνούς Συμφώνου για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα, το οποίο κυρώθηκε με το Ν. 2642/1997 και ορίζει ότι "Κάθε πρόσωπο που κατηγορείται για ποινικό αδίκημα τεκμαίρεται ότι είναι αθώο εωσότου η ενοχή του αποδειχθεί σύμφωνα με το νόμο". Με τις τελευταίες αυξημένης τυπικής ισχύος δύο διατάξεις, της ΕΣΔΑ και του Διεθνούς Συμφώνου για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα, δεν καθιερώνεται δεδικασμένο στην πολιτική δίκη από απόφαση ποινικού δικαστηρίου, αλλά κατοχυρώνεται και προστατεύεται το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου (βλ. ΕΔΔΑ απόφαση της 27-9-2007 Σ. κατά Ελλάδος σκέψη 37, ΕΔΔΑ απόφαση της 11-2-2003 R. κατά Νορβηγίας, αρ. προσφυγής .../97). Το τελευταίο δεν περιορίζεται μόνο στις περιπτώσεις εκείνες που ο διάδικος έχει την ιδιότητα του κατηγορουμένου στα πλαίσια μιας ποινικής δίκης, αλλά έχει εφαρμογή και ενώπιον οιοδήποτε άλλου Δικαστηρίου που επιλαμβάνεται μεταγενέστερα είτε επί των αστικών αξιώσεων του παθόντος είτε επί θεμάτων διοικητικής ή πειθαρχικής φύσεως, όταν αυτό για τις ανάγκες της δίκης ερμηνεύει την ποινική αθωωτική απόφαση, που στηρίζεται στα ίδια πραγματικά περιστατικά με εκείνα που εισάγονται ενώπιον του, κατά τρόπο που δημιουργεί αμφιβολίες, ως προς την προηγούμενη απαλλαγή του διαδίκου (βλ. τις ως άνω αποφάσεις του Ε.Δ.Δ.Α. και ΑΠ 1364/2011, 302/2016). Ειδικότερα, το άρθρο 6 παρ. 2 αποβλέπει στην προστασία των ατόμων που έχουν απαλλαγεί από τα ποινικά δικαστήρια ή έπαυσε η κατ' αυτών ποινική δίωξη, έτσι ώστε να μην αντιμετωπίζονται από τις δημόσιες αρχές ή άλλα όργανα σαν να ήταν στην πραγματικότητα ένοχοι για την παράβαση που τους είχε αποδοθεί (ΕΔΔΑ, Α. κατά Ηνωμένου Βασιλείου, απόφαση της 12-7-2013, αρ. προσφυγής .../09, § 94). Αυτό οφείλεται στο γεγονός, ότι το τεκμήριο της αθωότητας, ως δικονομικό δικαίωμα, συμβάλλει κυρίως στην τήρηση των δικαιωμάτων υπεράσπισης και προωθεί ταυτόχρονα τον σεβασμό της τιμής και της αξιοπρέπειας του διωκόμενου προσώπου (ΕΔΔΑ, Κ. κατά Ελλάδος, απόφαση της 28-11-2011, αρ. προσφυγής ...07, § 32). Σε τέτοιες περιπτώσεις, το τεκμήριο της αθωότητας έχει ήδη εμποδίσει να απαγγελθεί άδικη ποινική καταδίκη. Χωρίς προστασία που αποσκοπεί στην τήρηση, σε κάθε μεταγενέστερη διαδικασία, μιας αθώωσης ή μιας απόφασης παύσης της ποινικής δίωξης, οι εγγυήσεις μιας δίκαιης δίκης που προβλέπει το άρθρο

6 παρ. 2 θα κινδύνευαν να καταστούν θεωρητικές και απατηλές. Αυτό που είναι κρίσιμο, επίσης, μόλις τελειώσει η ποινική διαδικασία, είναι η φήμη του ενδιαφερομένου και ο τρόπος με τον οποίο την αντιλαμβάνεται το κοινό. Έτσι, δικαστικές αποφάσεις, οι οποίες μετά την αμετάκλητη αθώωση του κατηγορουμένου ερμηνεύουν, για τις ανάγκες της νέας δίκης, την ποινική αθωωτική απόφαση, που στηρίζεται στα ίδια πραγματικά περιστατικά, με εκείνα της νέας δίκης, κατά τρόπο που δημιουργεί αμφιβολίες, ως προς την προηγούμενη απαλλαγή του, παραβιάζουν το τεκμήριο της αθωότητάς του (ΑΠ 1364/2011). Επομένως, η επιδίκαση αποζημίωσης εις βάρος του πρώην κατηγορουμένου δεν είναι επιτρεπτό στα πλαίσια της ενότητας της έννομης τάξης να δημιουργεί αμφιβολίες όσον αφορά την προηγούμενη αθώωσή του (ΕΔΔΑ, Ο. κατά Νορβηγίας απόφαση της 15-5-2008, §§ 51 επ., αρ. προσφυγής .../2004). Γενικότερα, το τεκμήριο αυτό και κατ' επέκταση η αρχή της δίκαιης δίκης παραβιάζονται και δημιουργείται συνεπώς λόγος αναίρεσης από τον αριθμό 1 του άρθρου 559 ΚΠολΔ, όταν από τη μεταγενέστερη απόφαση προκύπτουν, άμεσα ή έμμεσα, υπόνοιες ή αμφιβολίες ως προς την προηγούμενη απαλλαγή του κατηγορουμένου (ΑΠ 1652/2013)». Άξια παρατήρησης είναι εστίαση του Ακυρωτικού στην προσβολή της φήμης του ενδιαφερομένου και στον τρόπο με τον οποίο την αντιλαμβάνεται το κοινό, προωθώντας έτι περαιτέρω τη συλλογιστική σχετικά με την παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας και τη συνάρτηση αυτού με την προσωπικότητα του ενδιαφερομένου.

Στο ίδιο πλαίσιο κινήθηκε και η υπ' αρ. 322/2018 απόφαση του Αρείου Πάγου⁵⁶, που επικαλείται ομοίως την ενότητα της έννομης τάξης ως πρόσθετο επιχείρημα για την κατάφαση παραβίασης του τεκμηρίου αθωότητας.

⁵⁶ Α2 Πολιτικού Τμήματος, Εισηγήτρια *Αγ. Τζαβάρα*, δημοσιευμένη στη ΝΟΜΟΣ. Η υπόθεση αφορούσε αποζημίωση λόγω εμπρησμού. Στο κείμενο της απόφασης σημειώνονται, μεταξύ άλλων, τα εξής: «Περαιτέρω, κατά το άρθρο 6 παρ. 2 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, που κυρώθηκε με το Ν. 53/1974, "παν πρόσωπον κατηγορούμενον επί αδικήματι τεκμαίρεται ότι είναι αθών μέχρι της νομίμου αποδείξεως της ενοχής του". Ταυτόσημη διατύπωση με την παρ. 2 του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ έχει και η διάταξη του άρθρου 14 παρ. 3 του Διεθνούς Συμφώνου για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα, το οποίο κυρώθηκε με το Ν. 2642/1997 και ορίζει ότι "Κάθε πρόσωπο που κατηγορείται για ποινικό αδίκημα τεκμαίρεται ότι είναι αθώο εωσότου η ενοχή του αποδειχθεί σύμφωνα με το νόμο". Με τις τελευταίες αυξημένης τυπικής ισχύος δύο διατάξεις, της ΕΣΔΑ και του Διεθνούς Συμφώνου για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα, δεν καθιερώνεται δεδικασμένο στην πολιτική δίκη από απόφαση ποινικού δικαστηρίου, αλλά κατοχυρώνεται και προστατεύεται το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου (ΕΔΔΑ απόφαση της 27-9-2007 Σ. κατά Ελλάδος σκέψη 37, ΕΔΔΑ απόφαση της 11-2-2003 R. κατά Νορβηγίας, αρ. Προσφυγής ...97). Το τελευταίο δεν περιορίζεται μόνο στις περιπτώσεις εκείνες που ο διάδικος έχει την ιδιότητα του κατηγορουμένου στο πλαίσιο μιας ποινικής δίκης, αλλά έχει εφαρμογή και ενώπιον οιοδήποτε άλλου Δικαστηρίου που επιλαμβάνεται μεταγενέστερα είτε επί των αστικών αξιώσεων του παθόντος είτε επί θεμάτων

Η διαμορφωθείσα διχογνωμία της νομολογίας του Αρείου Πάγου είχε ως αποτέλεσμα να αχθεί το εριζόμενο ζήτημα στην Ολομέλεια. Με την υπ' αρ. 889/2018 απόφαση του Αρείου Πάγου⁵⁷ παραπέμφθηκε ο οικείος λόγος αναίρεσης στην Τακτική Ολομέλεια διότι η απόφαση λήφθηκε με τη διαφορά μιας ψήφου. Επί της αυτής υπόθεσης δημοσιεύτηκε η υπ' αρ. 8/2019 απόφαση της Τακτικής Ολομέλειας του Αρείου Πάγου⁵⁸. Κατά την πλειοψηφήσασα γνώμη, ο σχετικός λόγος αναίρεσης πρέπει να παραπεμφθεί στην Πλήρη Ολομέλεια εξαιτίας της εξαιρετικής σημασίας του ζητήματος της επίδρασης μιας αμετάκλητης αθωωτικής απόφασης στην πολιτική δίκη, υπό το πρίσμα του τεκμηρίου αθωότητας, ζήτημα για το οποίο έχουν εκδοθεί αντίθετες αποφάσεις του Αρείου Πάγου. Κατά την άποψη της μειοψηφίας, θα πρέπει να σταλεί προδικαστικό ερώτημα στο ΕΔΔΑ⁵⁹, σχετικά με το χαρακτήρα της δέσμευσης των αστικών Δικαστηρίων από αμετάκλητες αθωωτικές ποινικές

διοικητικής ή πειθαρχικής φύσεως, όταν αυτό για τις ανάγκες της δίκης ερμηνεύει την ποινική αθωωτική απόφαση, που στηρίζεται στα ίδια πραγματικά περιστατικά με εκείνα που εισάγονται ενώπιον του, κατά τρόπο που δημιουργεί αμφιβολίες, ως προς την προηγούμενη απαλλαγή του διαδίκου (ΑΠ 1364/2011, ΑΠ 302/2016). Ειδικότερα το άρθρο 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ αποβλέπει στην προστασία των ατόμων που έχουν απαλλαγεί από τα ποινικά δικαστήρια ή έπαυσε η κατ' αυτών ποινική δίωξη, έτσι ώστε να μην αντιμετωπίζονται από τις δημόσιες αρχές ή άλλα όργανα σαν να ήταν στην πραγματικότητα ένοχοι για την παράβαση που τους είχε αποδοθεί (ΕΔΔΑ, Α. κατά Ηνωμένου Βασιλείου, απόφαση της 12-7-2013, αρ. Προσφυγής .../09 § 94). Τούτο οφείλεται στο γεγονός, ότι το τεκμήριο της αθωότητας, ως δικονομικό δικαίωμα, συμβάλλει κυρίως στην τήρηση των δικαιωμάτων υπεράσπισης και προωθεί ταυτόχρονα το σεβασμό της τιμής και της αξιοπρέπειας του διωκόμενου προσώπου (ΕΔΔΑ, Κ. κατά Ελλάδος, απόφαση της 28-11-2011, αρ. Προσφυγής ... § 32). Σε τέτοιες περιπτώσεις, το τεκμήριο της αθωότητας έχει ήδη εμποδίσει να απαγγελθεί άδικη ποινική καταδίκη. Χωρίς προστασία που αποσκοπεί στην τήρηση, σε κάθε μεταγενέστερη διαδικασία, μιας αθώωσης ή μιας απόφασης παύσης της ποινικής δίωξης, οι εγγυήσεις μιας δίκαιης δίκης που προβλέπει το άρθρο 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ θα κινδύνευαν να καταστούν θεωρητικές και απατηλές. Αυτό που είναι κρίσιμο, επίσης, μόλις τελειώσει η ποινική διαδικασία, είναι η φήμη του ενδιαφερομένου και ο τρόπος με τον οποίο την αντιλαμβάνεται το κοινό. Έτσι, δικαστικές αποφάσεις, οι οποίες μετά την αμετάκλητη αθώωση του κατηγορουμένου ερμηνεύουν, για τις ανάγκες της νέας δίκης, την ποινική αθωωτική απόφαση, που στηρίζεται στα ίδια πραγματικά περιστατικά, με εκείνα της νέας δίκης, κατά τρόπο που δημιουργεί αμφιβολίες, ως προς την προηγούμενη απαλλαγή του, παραβιάζουν το τεκμήριο της αθωότητάς του (ΑΠ 1364/2011). Επομένως, η επιδίκαση αποζημίωσης εις βάρος του πρώην κατηγορουμένου δεν είναι επιτρεπτό στο πλαίσιο της ενότητας της έννομης τάξης, να δημιουργεί αμφιβολίες, όσον αφορά την προηγούμενη αθώωσή του (ΕΔΔΑ, Ο. κατά Νορβηγίας απόφαση της 15-5-2008, §§ 51 επ., αρ. Προσφυγής .../2004). Γενικότερα, το τεκμήριο αυτό και κατ' επέκταση η αρχή της δίκαιης δίκης παραβιάζονται και δημιουργείται συνεπώς λόγος αναίρεσης από τον αριθμό 1 του άρθρου 559 ΚΠολΔ, όταν από τη μεταγενέστερη απόφαση προκύπτουν, άμεσα ή έμμεσα, υπόνοιες ή αμφιβολίες ως προς την προηγούμενη απαλλαγή του κατηγορουμένου (ΑΠ 1652/2013, ΑΠ 715/2017)».

⁵⁷ Α2 Πολιτικού Τμήματος, Εισηγητής *Ι. Τσαλαγανίδης*, δημοσιευμένη στη ΝΟΜΟΣ.

⁵⁸ Δημοσιευμένη στην ιστοσελίδα του δικαστηρίου.

⁵⁹ Η άποψη της μειοψηφίας παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον διότι αναδεικνύει για πρώτη φορά τη δυνατότητα των Ανωτάτων Δικαστηρίων των κρατών μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης να υποβάλουν αίτηση γνωμοδότησης προς το ΕΔΔΑ επί ζητημάτων αρχής που σχετίζονται με την ερμηνεία ή την εφαρμογή των δικαιωμάτων και ελευθεριών που ορίζονται στην ΕΣΔΑ ή στα Πρωτόκολλα αυτής. Η εν λόγω δυνατότητα καθιερώθηκε με το 16^ο Πρωτόκολλο της ΕΣΔΑ, το οποίο πρόσφατα επικυρώθηκε από την Ελλάδα με το ν. 4596/2019 (ΦΕΚ Α' 32/26.02.2019).

αποφάσεις, στα πλαίσια του τεκμηρίου αθωότητας και τη σχέση της δέσμευσης αυτής με τις διατάξεις περί δεδικασμένου, προκειμένου να αποφευχθούν παρερμηνείες του άρθρου 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ και κρίσεις αντίθετες προς αυτό και τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ, που οδηγούν σε καταδίκες της Ελλάδας. Έτσι, το ζήτημα παραμένει εκκρεμές και αναμένεται η κρίση της απόφασης της Πλήρους Ολομέλειας του Αρείου Πάγου.

Ας σημειωθεί ότι μετά την παραπομπή στην Τακτική Ολομέλεια εκδόθηκε και η υπ' αρ. 1626/2018 απόφαση του Αρείου Πάγου⁶⁰, η οποία αναφέρεται στις προϋποθέσεις του παραδεκτού προσβολής του σχετικού αναιρετικού λόγου. Συγκεκριμένα, ο λόγος αναιρέσης περί προσβολής του τεκμηρίου αθωότητας κρίθηκε απαράδεκτος καταρχάς λόγω αοριστίας «διότι δεν αναφέρεται στο αναιρετήριο ποια ακριβώς είναι τα επί μέρους πραγματικά περιστατικά, που συγκροτούν τη νομοτυπική μορφή της υποκειμενικής και αντικειμενικής υποστάσεως του ποινικού αδικήματος ή των ποινικών αδικημάτων, αν είναι περισσότερα, για τα οποία η αναιρεσείουσα κηρύχθηκε αθώα, και ποια ακριβώς η (υπαίτια) αδιοπρακτική της συμπεριφορά (δηλαδή το αστικό αδίκημα), για την οποία αναγνωρίστηκε η υποχρέωσή της να πληρώσει αποζημίωση στο ενάγον και ήδη αναιρεσίβλητο Ταμείο, ώστε να μπορεί να ελεγχθεί κατά πόσο το ποινικό αδίκημα του οποίου κρίθηκε αθώα ταυτίζεται ή όχι απόλυτα κατά τα πραγματικά περιστατικά του με το αστικό αδίκημα επί του οποίου θεμελιώθηκε η ευθύνη της». Επάλληλα, κρίθηκε ως απαράδεκτος και «διότι η αναιρεσείουσα δεν επικαλείται στο αναιρετήριο ότι ο σχετικός ισχυρισμός περί της παραβιάσεως του τεκμηρίου αθωότητας προτάθηκε από αυτήν στο δικαστήριο της ουσίας με λόγο εφέσεως. Επομένως δεν πληρούται η καθιερούμενη από το άρθρο 562 παρ. 2 ΚΠολΔ ειδική προϋπόθεση του παραδεκτού των λόγων αναιρέσης, η συνδρομή της οποίας πρέπει να προκύπτει από το αναιρετήριο».

Μετά την παραπομπή στην Τακτική Ολομέλεια εκδόθηκαν, επίσης, οι υπ' αρ. 389/2019⁶¹, 390/2019⁶² και 391/2019⁶³ αποφάσεις του Αρείου Πάγου, οι οποίες ανέβηκαν τη συζήτηση των υπό κρίση αναιρέσεων μέχρι την έκδοση οριστικής απόφασης της Τακτικής Ολομέλειας.

⁶⁰ Α2 Πολιτικού Τμήματος, Εισηγητής Γ. Αποστολάκης, δημοσιευμένη στη ΝΟΜΟΣ.

⁶¹ Α1 Πολιτικού Τμήματος, Εισηγήτρια Αλτ. Κοκκοβού, δημοσιευμένη στη ΝΟΜΟΣ.

⁶² Α1 Πολιτικού Τμήματος, Εισηγητής Αθ. Καγκάνης, δημοσιευμένη στη ΝΟΜΟΣ.

⁶³ Α1 Πολιτικού Τμήματος, Εισηγήτρια Μ. Κουβίδου, δημοσιευμένη στη ΝΟΜΟΣ.

2. Η νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας

Το Συμβούλιο της Επικρατείας δεν παρέμεινε απροβλημάτιστο ως προς τη δυναμική εξέλιξη της νομολογίας του ΕΔΔΑ σχετικά με τη φύση του τεκμηρίου αθωότητας και την εφαρμογή αυτού σε διοικητικές διαδικασίες.

Το ΣτΕ, ήδη υπό το καθεστώς του αρχικού άρθρου 5 παρ. 2 του Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας⁶⁴ δεχόταν ότι το εκ των υστέρων επιλαμβανόμενο διοικητικό δικαστήριο, που κρίνει επί διοικητικής παράβασης, δεν δεσμεύεται από την οικεία αμετάκλητη απαλλακτική απόφαση του ποινικού δικαστηρίου ή το οικείο αμετάκλητο απαλλακτικό βούλευμα δικαστικού συμβουλίου, αλλά υποχρεούται να την/το συνεκτιμήσει και, δη, κατά τρόπο ειδικό, ώστε, εφόσον αποκλίνει από τις ουσιαστικές κρίσεις του ποινικού δικαστή, να μην καταλείπονται εύλογες αμφιβολίες ως προς το σεβασμό του τεκμηρίου αθωότητας, που απορρέει από την τελική έκβαση της ποινικής δίκης/διαδικασίας Στο πλαίσιο, δε, αυτό έχει γίνει δεκτό ότι δεν αποκλείεται στον διοικητικό δικαστή να στηρίζει την κρίση του περί διάπραξης της αποδοθείσας παράβασης (και) σε στοιχεία, που δεν είχε λάβει υπ' όψη του το ποινικό δικαστήριο⁶⁵.

Λαμβανομένων υπόψη των ανωτέρω, δημιουργείται μία πρόσθετη υποχρέωση του διοικητικού δικαστή να αιτιολογήσει επαρκώς και ειδικότερα την απόκλιση του από την (αμετάκλητη αθωωτική) κρίση του ποινικού δικαστή είτε μέσω της στήριξής της σε νέα αποδεικτικά στοιχεία ή σε κοινά αποδεικτικά στοιχεία που εκτιμήθηκαν, όμως,

⁶⁴ Το άρθρο 5 παρ. 2 εδ. β' ΚΔΔ μέχρι την αντικατάστασή με το άρθρο 17 του ν. 4446/2016 όριζε ότι τα διοικητικά δικαστήρια δεσμεύονται «από τις αμετάκλητες καταδικαστικές αποφάσεις των ποινικών δικαστηρίων, ως προς την ενοχή του δράστη», όχι όμως και από τις αμετάκλητες αθωωτικές ποινικές αποφάσεις, ρύθμιση η οποία έχει κριθεί ως συνάδουσα προς τα άρθρα 4 παρ. 1 και 20 παρ. 1 του Συντάγματος. Βλ. και ΟλΣτΕ 1741/2015, ΕΔΔΔ 2015. 845 = ΝοΒ 2015. 1065.

⁶⁵ ΣτΕ 1741/2019, διαθέσιμη στο <https://www.ddikastes.gr/node/5022> ΣτΕ 826/2017, ΤΝΠ Ισοκράτης· ΣτΕ 2543/2015, ΤΝΠ Ισοκράτης· ΣτΕ 1758/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΣτΕ 2978/2011, ΤΝΠ Ισοκράτης· ΣτΕ 2067/2011, ΝοΒ 2011. 1952 = ΔΕΕ 2011. 1171 = ΕΔΔΔ 2011. 1061 = ΔΦορΝ 2012. 333 με παρατ. Α. Μάλλιον, ΔΦορΝ 2012. 350· ΣτΕ 1522/2010, ΕΔΔΔ 2011. 536· ΣτΕ 2447/2009, ΤΝΠ Ισοκράτης· ΟλΣτΕ 990/2004, ΝοΒ 2004. 1459.

διαφορετικά⁶⁶ είτε στο διαφορετικό βαθμό απόδειξης τέλεσης της παράβασης που ισχύει στην ποινική δίκη⁶⁷.

Το αμετάκλητο τυχόν προηγηθείσας συναφούς απόφασης ποινικού δικαστηρίου λαμβάνεται υπόψη από το διοικητικό δικαστήριο μόνον όταν τίθεται ενώπιόν του προσηκόντως εκ μέρους των διαδίκων, αυτεπαγγέλτως δε, κατά την ρητή διάταξη της παρ. 4 του ιδίου ως άνω άρθρου 5 του ΚΔΔ, μόνον «εφόσον τούτο προκύπτει από τα στοιχεία της δικογραφίας». Συνεπώς, όταν μεταξύ των στοιχείων της υπόθεσης περιλαμβάνεται απόφαση πρωτοβαθμίου ή δευτεροβαθμίου ποινικού δικαστηρίου και δεν προβάλλεται ούτε προκύπτει ότι αυτή κατέστη αμετάκλητη, το διοικητικό δικαστήριο δεν υποχρεούται να εκδώσει προδικαστική απόφαση προκειμένου να διαπιστώσει εάν τυχόν αυτή κατέστη αμετάκλητη ούτε, άλλωστε, υποχρεούται να ερευνήσει αυτεπαγγέλτως το θέμα αυτό. Κατ' ακολουθία, εάν δεν έχει γίνει προσηκόντως επίκληση και προσκόμιση ενώπιον του διοικητικού δικαστηρίου των στοιχείων περί του αμετακλήτου ποινικής απόφασης, δεν πληρούται η αντίστοιχη προϋπόθεση για την εφαρμογή και, περαιτέρω, για την διαπίστωση της παραβίασης των επιταγών του τεκμηρίου αθωότητας (και της αρχής *ne bis in idem*)⁶⁸.

Επομένως, το διοικητικό δικαστήριο δεν δεσμεύεται από αθωωτική ποινική απόφαση, η οποία δεν έχει καταστεί αμετάκλητη, αλλά απλώς οφείλει να την συνεκτιμήσει, ακόμα και κατά τρόπο γενικό ή και δίχως πανηγυρική εξαγγελία περί τούτου, έχοντας

⁶⁶ Πρβλ. ΣτΕ 434/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΣτΕ 2403/2015, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΣτΕ 1184/2015, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΣτΕ 3968/2015, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΣτΕ 2069/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΣτΕ 1713/2014, ΕΔΔΔ 2014. 936· ΣτΕ 2067/2011, ΝοΒ 2011. 1952 = ΔΕΕ 2011. 1171 = ΕΔΔΔ 2011. 1061 = ΔΦορΝ 2012. 333 με παρατ. Α. Μάλλιου, ΔΦορΝ 2012. 350

⁶⁷ Με τις τελευταίες αποφάσεις του ΣτΕ κρίθηκε ότι, ναι μεν η φορολογική διοίκηση φέρει το βάρος απόδειξης των πραγματικών περιστατικών που θεμελιώνουν της παράβασης, ενόψει, όμως, της αρχής της αναλογικότητας, ήτοι «της ανάγκης ανεύρεσης δίκαιης ισορροπίας μεταξύ αφενός των θεμελιωδών αρχών του κράτους δικαίου, της αναλογικότητας και του τεκμηρίου αθωότητας και αφετέρου του επιτακτικού δημοσίου συμφέροντος της πάταξης της φοροδιαφυγής, που από τη φύση της είναι συνήθως δυσχερώς εντοπίσιμη και η αποτελεσματική αντιμετώπιση της οποίας επιβάλλει να μην καθιστούν οι αρχές ή οι κανόνες που διέπουν το είδος και το βαθμό απόδειξης της ύπαρξής της αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την εφαρμογή της φορολογικής νομοθεσίας από τη Διοίκηση», δεν υποχρεούται να αποδείξει την παράβαση με αδιάσειστα στοιχεία, που αποδεικνύουν άμεση και με πλήρη βεβαιότητα την τέλεσή της, αλλά αρκεί (η τέλεση της παράβασης) να προκύπτει και «από συνολικά θεωρούμενες και ελλείπει άλλης εύλογης και αρκούντος τεκμηριωμένης, ενόψει των συνθηκών, εξήγησης, που ευλόγως αναμένεται από τον φορολογούμενο, είναι ικανές να προσδώσουν στέρεη πραγματική βάση στο συμπέρασμα περί διάπραξης της αποδιδόμενης παράβασης». Βλ. ΣτΕ 1897/2018, ΤΝΠ Ισοκράτης· ΣτΕ 1992/2016, ΝοΒ 2016. 2271 = ΕΔΔΔ 2017. 221· ΣτΕ 1897/2016, ΝοΒ 2016. 2112 = ΕΔΔΔ 2017. 241· ΣτΕ 884/2016, ΝοΒ 2016. 1002, 1211 = ΕΔΔΔ 2016. 498, 1056.

⁶⁸ ΣτΕ 3076/2017, ΤΝΠ Ισοκράτης· ΣτΕ 3073/2017, ΤΝΠ Ισοκράτης· ΣτΕ 1993/2016, ΤΝΠ Ισοκράτης· ΣτΕ 2403/2015, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΣτΕ 1879/2014, ΤΝΠ Ισοκράτης· ΣτΕ 1325/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΣτΕ 1522/2010, ΕΔΔΔ 2011. 536.

σε κάθε περίπτωση την δυνατότητα να αποστεί από τις σχετικές ουσιαστικές κρίσεις του ποινικού δικαστή⁶⁹.

Έχει, επίσης, κριθεί ότι το διοικητικό δικαστήριο, κρίνοντας υπόθεση διοικητικής παράβασης (η υπόθεση αφορούσε παράβαση λαθρεμπορίας), δεν δεσμεύεται από τυχόν αμετάκλητο βούλευμα που παύει τη σχετική ποινική δίωξη εναντίον του προσφεύγοντος, λόγω παραγραφής του ποινικού αδικήματος της λαθρεμπορίας⁷⁰, ούτε, άλλωστε, εν όψει της αιτιολογικής βάσης τέτοιου βουλεύματος ανακύπτει ζήτημα συνεκτίμησής του από το διοικητικό δικαστήριο, στο πλαίσιο της κρίσης του για την διάπραξη ή μη της επίμαχης διοικητικής παράβασης⁷¹.

Με το άρθρο 17 του ν. 4446/2016⁷² το άρθρο 5 παρ. 2 ΚΔΔ αντικαταστάθηκε ως ακολούθως: «Τα δικαστήρια δεσμεύονται από τις αποφάσεις των πολιτικών δικαστηρίων, οι οποίες, σύμφωνα με τις κείμενες διατάξεις, ισχύουν έναντι όλων. Δεσμεύονται, επίσης, από τις αμετάκλητες καταδικαστικές αποφάσεις των ποινικών δικαστηρίων ως προς την ενοχή του δράστη, από τις αμετάκλητες αθωωτικές αποφάσεις, καθώς και από τα αμετάκλητα αποφαινόμενα να μην γίνει η κατηγορία βουλεύματα, εκτός εάν η απαλλαγή στηρίχθηκε στην έλλειψη αντικειμενικών ή υποκειμενικών στοιχείων που δεν αποτελούν προϋπόθεση της διοικητικής παράβασης».

Η νέα διάταξη του άρθρου 5 παρ. 2 εδ. β' ΚΔΔ δεν έχει πεδίο εφαρμογής *ratione temporis* στις υποθέσεις οι οποίες συζητήθηκαν ενώπιον του διοικητικού δικαστηρίου πριν από την 22-12-2016 δεδομένου ότι, κατά γενική δικονομική αρχή, η νεότερη δικονομική ρύθμιση δεν καταλαμβάνει τις υποθέσεις που είχαν εκδικασθεί/συζητηθεί πριν από το χρόνο έναρξης της ισχύος της⁷³. Ως εκ τούτου, επί του παρόντος δεν έχουν δημοσιευτεί αποφάσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας που να εφαρμόζουν

⁶⁹ ΣτΕ 1018/2017, ΕΛΔΔ 2017. 475· ΣτΕ 2503/2016, ΤΝΠ Ισοκράτης· ΣτΕ 2403/2015, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΣτΕ 1917/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

⁷⁰ Πρβλ. ΕΔΔΑ, *Moulet κατά Γαλλίας*, 13.9.2007 (αρ. προσφυγής 27521/04).

⁷¹ ΣτΕ 434/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΣτΕ 167/2017, ΤΝΠ Ισοκράτης· ΣτΕ 169/2017, ΤΝΠ Ισοκράτης· ΣτΕ 168/2017, ΤΝΠ Ισοκράτης· ΣτΕ 3264/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

⁷² ΦΕΚ Α' 240/22.12.2016 - έναρξη ισχύος του άρθρου 17 από τη δημοσίευση του ν. 4446/2016 στην ΕτΚ, σύμφωνα με το άρθρο 32 του νόμου αυτού.

⁷³ ΣτΕ 458/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΣτΕ 951/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΣτΕ 1523/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΣτΕ 169/2017, ΤΝΠ Ισοκράτης· ΣτΕ 168/2017, ΤΝΠ Ισοκράτης· ΣτΕ 167/2017, ΤΝΠ Ισοκράτης· ΣτΕ 3953/2007, ΤΝΠ Ισοκράτης· ΣτΕ 2467/2001, ΤΝΠ Ισοκράτης.

τη διάταξη υπό τη νέα μορφή της. Ωστόσο, τα διοικητικά δικαστήρια της ουσίας έχουν εκφέρει σχετικές με το ζήτημα κρίσεις, οι οποίες αποφαίνονται υπέρ της δέσμευσης των διοικητικών δικαστηρίων από αμετάκλητες αθωωτικές αποφάσεις με ρητή επίκληση είτε της νέας διάταξης του άρθρου 5 παρ. 2 ΚΔΔ είτε ακόμη και του τεκμηρίου αθωότητας.

Πολύ χαρακτηριστική είναι η υπ' αρ. 112/2018 απόφαση του ΔΕΦΙωαννίνων⁷⁴, η οποία αφορούσε περίπτωση αγωγής αστικής ευθύνης ν.π.δ.δ. Κατά την άποψη της πλειοψηφίας, το κανονιστικό περιεχόμενο του άρθρου 5 παρ. 2 ΚΔΔ «συμπορεύεται με την ερμηνεία από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, της διάταξης του άρθρου 6 παρ. 2 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, που κατοχυρώνει το τεκμήριο αθωότητας»⁷⁵. Κατόπιν τούτου, το δικαστήριο κατέληξε ότι εφόσον έχει εκδοθεί αμετάκλητη αθωωτική απόφαση του ποινικού δικαστηρίου, η οποία στηρίχθηκε στην κρίση περί μη τέλεσης της αξιόποινης πράξης, έπεται ότι η διαπιστωθείσα με αυτήν ανυπαρξία των πραγματικών περιστατικών που συγκροτούν την αντικειμενική υπόσταση της αξιόποινης πράξης περιλαμβάνεται στην έννοια της δέσμευσης κατά τη συναγωγή δικαστικής κρίσης ως προς τη συνδρομή των προϋποθέσεων της αστικής ευθύνης του Δημοσίου και των ν.π.δ.δ. κατά τα άρθρα 105-106 ΕισΝΑΚ, εφόσον πρόκειται για τα ίδια πραγματικά περιστατικά με αυτά στα οποία ερείδεται η αποδιδόμενη παρανομία και η αιτούμενη κατά τα άρθρα αυτά αξίωση προς αποζημίωση⁷⁶».

Στην απόφαση αυτή διατυπώθηκε και μειοψηφία της Προέδρου. Σύμφωνα με τη μειοψηφία, με τη διάταξη του άρθρου 5 παρ. 2 εδ. β' ΚΔΔ, όπως προκύπτει από την έννοιά της και των όσων αναφέρονται στην αιτιολογική έκθεση του νόμου,

⁷⁴ Δημοσιευμένη σε ΝΟΜΟΣ.

⁷⁵ Βλ. τη μελέτη της Β. Μπουκουβάλα, Η εφαρμογή του άρθρου 5 παρ. 2 του Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας και του τεκμηρίου αθωότητας στις αγωγές αποζημίωσης ενώπιον των Τακτικών Διοικητικών Δικαστηρίων, ό.π., σ. 24, η οποία συνάγει ότι το δικαστήριο, «αν και δεν το λέει ρητά, κατά πλειοψηφία έκρινε ότι η νέα ρύθμιση τέθηκε, προκειμένου να διασφαλίσει το τεκμήριο αθωότητας».

⁷⁶ Το δικαστήριο, έτσι κρίνοντας, κατέληξε ότι εφόσον, στην προκειμένη περίπτωση, η ευθύνη του νοσοκομείου ως νομικού προσώπου δημοσίου δικαίου προς αποζημίωση στοιχειοθετείται κατά τα άρθρα 105-106 ΕισΝΑΚ όταν όργανο αυτού, κατά την εκτέλεση των ιατρικών του καθηκόντων, παρέβη την υποχρέωσή του να ενεργήσει σύμφωνα με τις θεμελιώδεις αρχές της ιατρικής επιστήμης, επιδεικνύοντας την δέουσα επιμέλεια, δηλαδή αυτή που αναμένεται από τον μέσο εκπρόσωπο του κύκλου του, ήτοι προαπαιτείται η διαπίστωση της επικαλούμενης παρανομίας των ιατρών χειρουργών, ενώ με την αθωωτική απόφαση που προσκομίσθηκε από τους διαδίκους τα όργανα αυτά αθωώθηκαν για τις επικαλούμενες παράνομες πράξεις, η απόφαση αυτή δεσμεύει το δικαστήριο, το οποίο δεν μπορεί να κρίνει διαφορετικά.

επιδιώχθηκε η εναρμόνιση με τη νομολογία του Δικαστηρίου του Στρασβούργου, όταν τίθεται ζήτημα παράλληλης πρόβλεψης διοικητικών και ποινικών κυρώσεων του αυτού προσώπου για την ίδια πράξη. Κατά συνέπεια, η ανωτέρω διάταξη δεν εφαρμόζεται σε υποθέσεις αδικοπρακτικής ευθύνης του Δημοσίου ή ν.π.δ.δ., κατά τα άρθρα 105-106 ΕισΝΑΚ, λόγω παράνομων πράξεων ή παραλείψεων των οργάνων τους. Στις περιπτώσεις αυτές, ο διοικητικός δικαστής δεν δεσμεύεται από προηγηθείσα αμετάκλητη αθωωτική απόφαση του ποινικού δικαστηρίου που αφορά το όργανο του Δημοσίου ή ν.π.δ.δ., αλλά υποχρεούται να τη συνεκτιμήσει με τα λοιπά στοιχεία του φακέλου, κατά τη διαμόρφωση της κρίσης του, αιτιολογώντας κατά τρόπο ειδικό την τυχόν διαφορετική του κρίση.

Δημοσιευμένη στο νομικό τύπο είναι και υπ' αρ. 2265/2019 απόφαση του Διοικητικού Πρωτοδικείου Θεσσαλονίκης⁷⁷, η οποία αφορούσε υπόθεση λαθρεμπορίας πετρελαίου. Το δικαστήριο έκρινε ότι, βάσει του νέου άρθρου 5 παρ. 2 ΚΔΔ, δεσμεύεται από την προσκομισθείσα ενώπιόν αμετάκλητη αθωωτική απόφαση, κατ' άρθρο 5 παρ. 2 του Κ.Δ.Δ., «καθόσον η ως άνω απαλλαγή του προσφεύγοντος από τη σχετική ποινική κατηγορία στηρίχθηκε, μεταξύ άλλων, στην έλλειψη αντικειμενικών στοιχείων [...], τα οποία αποτελούν προϋπόθεση για τη στοιχειοθέτηση της ένδικης παράβασης [...]». Ενόψει τούτου, δεδομένου ότι δεν στοιχειοθετείται εν προκειμένω η ένδικη παράβαση, μη νομίμως επιβλήθηκε το ως άνω πρόστιμο σε βάρος του προσφεύγοντος».

Εγγύτερη ερμηνεία της νέας διάταξης του άρθρου 5 παρ. 2 ΚΔΔ θα ακολουθήσει στην επόμενη ενότητα. Επί του παρόντος, αξίζει να σημειωθεί ότι η νέα διάταξη δεν μεταβάλλει τους ισχύοντες κανόνες του ΚΔΔ, όπως αυτοί έχουν ερμηνευτεί από το ΣτΕ⁷⁸, όσον αφορά το βάρος του διαδίκου για επίκληση και απόδειξη της ύπαρξης και του αμετακλήτου της σχετικής ποινικής απόφασης ή βουλεύματος.

⁷⁷ Δημοσιευμένη στη ΝΟΜΟΣ.

⁷⁸ Βλ. τη σχετική νομολογία της υπ' αρ. 68 υποσημ.

3. Η νομολογία του Ελεγκτικού Συνεδρίου

Σταθερά⁷⁹, η νομολογία του Ελεγκτικού Συνεδρίου αποφαίνεται ότι δεν παραβιάζεται το τεκμήριο αθωότητας όταν καταρχήν η –μεταγενέστερη της αθωωτικής απόφασης– διαφορετική δικαστική κρίση στηρίζεται σε διάφορη νομική βάση και αφορά σε άλλη μορφή ή άλλο χαρακτήρα ευθύνης του αθωωθέντος με συνέπεια να παρουσιάζει αυτοτέλεια σε σχέση με την ποινική διαδικασία. Ειδικότερα, κρίνεται ότι δεν συντρέχει παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας αν στο πλαίσιο της δημοσιονομικής δίκης κριθεί ότι ο υπόλογος που αθωώθηκε σε ποινική δίκη φέρει δημοσιονομική ευθύνη για έλλειμμα που διαπιστώθηκε στη διαχείρισή του, καθόσον η δημοσιονομική ευθύνη θεμελιώνεται σε διαφορετικές προϋποθέσεις, αυτοτελείς σε σχέση με αυτές της ποινικής ευθύνης και δεν έχει κατασταλτικό σκοπό αλλά αποσκοπεί στη αποκατάσταση του δημιουργηθέντος ελλείμματος.

Επιπρόσθετα, το Ελεγκτικό Συνέδριο παγίως αποφαίνεται ότι για την ενεργοποίηση του τεκμηρίου αθωότητας στη δημοσιονομική δίκη και τον έλεγχο της πιθανής παραβίασής του απαιτείται οι παρεπόμενες της ποινικής δίκες δικαστικές ή ακόμα και διοικητικές διαδικασίες που δεν είναι ποινικές να παρουσιάζουν συνάφεια με την προηγηθείσα ποινική δίκη, υπό την έννοια της ταυτόσημης υποκειμενικής και αντικειμενικής υπόστασης των αδικημάτων για τα οποία αυτός που την επικαλείται διώκεται. Η εν λόγω συνάφεια προϋποθέτει ουσιαστικό έλεγχο των πραγματικών στοιχείων της διαφοράς. Σε περίπτωση που διαπιστωθεί, το διοικητικό δικαστήριο ή το διοικητικό όργανο οφείλει να απόσχει από τη διατύπωση κρίσης ή αιτιολογίας η οποία θα έθετε εν αμφιβόλω το αθωωτικό αποτέλεσμα της οικείας ποινικής διαδικασίας. Η δέσμευση του Ελεγκτικού Συνεδρίου από την αθωωτική ποινική απόφαση συντρέχει αποκλειστικά και μόνο υπό την προϋπόθεση ότι τα πραγματικά περιστατικά για τα οποία διώχθηκε ποινικά το προτεινόμενο προς καταλογισμό πρόσωπο –το οποίο αθωώθηκε, έστω και λόγω αμφιβολιών– ταυτίζονται πλήρως με αυτά στα οποία στηρίζεται ο καταλογισμός του. Αυτό συμβαίνει όταν η παρεπόμενη δημοσιονομική δίκη προϋποθέτει την εξέταση της προηγηθείσας κρίσης του ποινικού

⁷⁹ ΟΛΕΣ 124/2017, ΤΝΠ του ΕΣ· ΟΛΕΣ 2679/2016, ΤΝΠ του ΕΣ· ΟΛΕΣ 1808/2014, ΤΝΠ του ΕΣ· ΟΛΕΣ 542/2013, ΤΝΠ Ισοκράτης· ΟΛΕΣ 1034/2011, ΤΝΠ Ισοκράτης. Οι δύο μάλιστα τελευταίες αποφάσεις στηρίζουν την απόρριψη της αναίρεσης όχι μόνο στην ανεξαρτησία της δημοσιολογιστικής ευθύνης, αλλά και στο γεγονός ότι η αμετάκλητη αθωωτική απόφαση που αναφέρεται στην ποινική ευθύνη του υπολόγου για το επίμαχο έλλειμμα δεν μπορεί να ληφθεί υπόψη το πρώτον κατ' αναίρεση προεχόντως γιατί εξεδόθη μετά την έκδοση της αναιρεσιβαλλόμενης απόφασης και αφορά την ουσία της υπόθεσης.

δικαστηρίου ή όταν το αρμόδιο δικαστήριο εξετάσει εκ νέου τα αποδεικτικά στοιχεία που έλαβε υπόψη του το ποινικό δικαστήριο ή κρίνει ξανά τη συμμετοχή του προσώπου σε μία από τις πράξεις που οδήγησαν στην καταδίκη του και λάβει θέση επί των ενδείξεων της πιθανής ενοχής του. Μόνο εφόσον ο σύνδεσμος ανάμεσα στη δημοσιονομική δίκη και στην περατωθείσα ποινική διαδικασία που έκρινε την κατηγορία εναντίον του προσφεύγοντος στο ελεγκτικό συνέδριο επιβεβαιωθεί, θα ελεγχθεί στο πλαίσιο της δεύτερης συναφούς δίκης η παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ και δη το αν με την επίδικη κρίση αμφισβητήθηκε η προηγούμενη αθώωση του υπολόγου⁸⁰.

Παρόλα αυτά ανευρίσκονται αποφάσεις του Ελεγκτικού Συνεδρίου, οι οποίες παραπέμπουν στην απόφαση του ΕΔΔΑ επί της υπόθεσης *B. Σταυρόπουλος κατά Ελλάδας* και δέχονται δέσμευση απορρέουσα από το δεδικασμένο αθωωτικών αποφάσεων των ποινικών δικαστηρίων, με το αιτιολογικό ότι «[...] επειδή οι ποινικώς κολάσιμες πράξεις, για τις οποίες αθώωθηκε ο εκκαλών από το ποινικό δικαστήριο, έχουν την ίδια αντικειμενική υπόσταση, δηλαδή είναι ταυτόσημες, με αυτές, που του αποδίδονται με την προσβαλλόμενη καταλογιστική απόφαση, το Δικαστήριο δεν μπορεί να αποστεί από την κρίση του ποινικού δικαστηρίου, από την οποία ήδη απέρρευσε δεδικασμένο ως προς το ότι ο εκκαλών δεν ετέλεσε τις αποδιδόμενες σε αυτόν πράξεις, που συνιστούν ταυτοχρόνως εγκλήματα, και γενεσιουργές δημοσιονομικών ελλειμμάτων πράξεις [...]»⁸¹.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η υπ' αρ. 271/2019 απόφαση της Ολομέλειας του Ελεγκτικού Συνεδρίου⁸². Η υπόθεση αφορούσε πλασματική συνταγογράφηση φαρμάκων από ιατρό του ΟΓΑ. Το Ελεγκτικό συνέδριο έκρινε τα ακόλουθα:

Με την απόφαση του αρμόδιου Τριμελούς Εφετείου, η οποία έχει καταστεί αμετάκλητη, ο αναιρεσίβλητος κηρύχθηκε αθώος λόγω αμφιβολιών για το αδίκημα της απάτης διότι κρίθηκε, πλην άλλων, ότι από τα αποδεικτικά στοιχεία δεν προκύπτει η πλασματική κατάρτιση των συνταγογραφήσεων για τις οποίες

⁸⁰ ΟΛΕΣ 271/2019, ΤΝΠ του ΕΣ· ΟΛΕΣ 124/2017, ΤΝΠ του ΕΣ. Βλ. και *E. Κουλουμπίνη*, Το τεκμήριο αθωότητας στο δίπολο «ποινική-δημοσιονομική δίκη», Εισήγηση στο Επιμορφωτικό Σεμινάριο Δικ. Λειτουργών με θέμα «Σχέση πολιτικής, ποινικής και διοικητικής δίκης», 9-10 Μαΐου 2019, διαθέσιμη στο http://www.esdi.gr/nex/images/stories/pdf/epimorfosi/2019/kouloumbini_2019.pdf, σ. 9-10.

⁸¹ ΕΣ τμ. IV 2351/2009, ΤΝΠ Ισοκράτης· ΕΣ τμ. V 1296/2008, ΤΝΠ Ισοκράτης.

⁸² ΟΛΕΣ 271/2019, ΤΝΠ του ΕΣ.

επιβλήθηκε ο καταλογισμός, αφού καταλείπονται αμφιβολίες περί του ότι τα συνταγογραφούμενα από τον αναιρεσίβλητο-ιατρό του ΟΓΑ φάρμακα αφορούσαν ή όχι σε πραγματικές παθήσεις των ασφαλισμένων ασθενών καθώς και ότι δεν είχαν παραληφθεί από αυτούς, ενώ οι διαπιστωθείσες παρατυπίες στην τήρηση των συνταγολογίων του ΟΓΑ δεν δύναται να αποδοθούν, άνευ αμφιβολίας, σε ενέργειες του αναιρεσίβλητου. Ενόψει του ότι οι ως άνω αποδοθείσες στον αναιρεσίβλητο πράξεις στο πλαίσιο της κατηγορίας που του απαγγέλθηκε για το αδίκημα της απάτης είναι όμοιες με εκείνες που αποτέλεσαν την πραγματική βάση του επίδικου καταλογισμού η Ολομέλεια αποφάνθηκε ότι ορθά το Τμήμα που εξέδωσε την αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση, μη δυνάμενο να παραγνωρίσει την αρχή του τεκμηρίου αθωότητας του αναιρεσίβλητου, την οποία είχε ήδη καθιερώσει η ως άνω αμετάκλητη αθωωτική απόφαση του ποινικού δικαστηρίου, έκρινε ότι δεν μπορούσε, εκτιμώντας τα ίδια αποδεικτικά στοιχεία, να αποστεί από την κρίση περί της μη τέλεσης των πράξεων αυτών.

Η Ολομέλεια στην ανωτέρω απόφαση, με παραπομπές στις αποφάσεις του ΕΔΔΑ, είχε προηγουμένως υπογραμμίσει ότι «το τεκμήριο αθωότητας επιβάλλει όπως λαμβάνεται υπόψη, σε κάθε μεταγενέστερη διαδικασία οποιασδήποτε φύσης και όχι μόνο ποινικής (κυρωτικής) το γεγονός ότι ο ενδιαφερόμενος έχει αθωωθεί με αμετάκλητη δικαστική απόφαση, έστω και λόγω αμφιβολιών. Περαιτέρω, η εφαρμογή του τεκμηρίου αθωότητας στην παρούσα υπόθεση δεν προσκρούει στα άρθρα 94 παρ. 1 (σε συνδυασμό προς το άρθρο 98 παρ. 1) και 96 παρ. 1 του Συντάγματος, διότι αφενός το εσωτερικό δίκαιο δεν τηρεί αυστηρά την αρχή της αυτοτέλειας του διοικητικού και ποινικού τομέα, αφού σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 5 παρ. 2 του Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας, το οποίο εφαρμόζεται αναλογικά και στη δίκη ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου, τα διοικητικά δικαστήρια δεσμεύονται από τις καταδικαστικές και αμετάκλητες αποφάσεις των ποινικών δικαστηρίων σε ο, τι αφορά την ενοχή του υπαίτιου της παράβασης καθώς τις αμετάκλητες αθωωτικές αποφάσεις (ήδη μετά την αντικατάσταση της παρ. 2 του άρθρου 5 του ως άνω Κώδικα με το άρθρο 17 του ν. 4446/2016, Α' 240/22.12.2016, τα διοικητικά δικαστήρια δεσμεύονται και από τις αμετάκλητες αθωωτικές αποφάσεις, καθώς και από τα αμετάκλητα αποφαινόμενα να μη γίνει η κατηγορία βουλεύματα, εκτός εάν η απαλλαγή στηρίχθηκε στην έλλειψη αντικειμενικών ή υποκειμενικών στοιχείων που δεν αποτελούν προϋπόθεση της διοικητικής

παράβασης), αφετέρου το άρθρο 94 παρ. 1 του Συντάγματος δεν αποκλείει την εφαρμογή του τεκμηρίου αθωότητας κατ' άρθρο 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ, διότι αυτό, όπως ερμηνεύεται από το ΕΔΔΑ, δεν θίγει την κατανομή της δικαιοδοσίας μεταξύ των διοικητικών δικαστηρίων, εν προκειμένω του Ελεγκτικού Συνεδρίου (άρθρο 98 παρ. 1 του Συντάγματος), και των ποινικών δικαστηρίων, αλλά έχει διαφορετικό αντικείμενο και πεδίο εφαρμογής, και συγκεκριμένα εγγυάται ότι εάν έχει απαγγελθεί κατηγορία ποινικής φύσης σε βάρος ορισμένου προσώπου και η δίωξη κατέληξε σε αθώωσή του, το γεγονός αυτό, δηλαδή η αθώωσή του, αποτελεί αυτοτελές στοιχείο της προσωπικότητάς του και πρέπει να λαμβάνεται υπόψη σε κάθε μεταγενέστερη διαδικασία που αφορά το ίδιο πρόσωπο».

Τέλος, άξια αναφοράς είναι και η υπ' αρ. 124/2017 απόφαση της Ολομέλειας του Ελεγκτικού Συνεδρίου⁸³, η οποία αφορούσε υπόθεση καταλογισμού υπολόγου χρηματικών ενταλμάτων προπληρωμής για λογαριασμό του ΕΟΦ. Η Ολομέλεια αποφάνθηκε ότι «το Τμήμα, κρίνοντας ότι δεν μπορεί να αποστεί από την αθωωτική κρίση του ποινικού δικαστηρίου ως προς το ότι η ήδη αναιρεσίβλητη δεν τέλεσε τις αποδιδόμενες σε αυτήν ποινικά κολάσιμες πράξεις, που έχουν την ίδια αντικειμενική υπόσταση με τις αποδοθείσες σ' αυτήν με την καταλογιστική απόφαση παράνομες πράξεις, οι οποίες αποτέλεσαν την γενεσιουργό αιτία πρόκλησης του ελλείμματος στη διαχείριση του [...], δεν έσφαλε ως προς την ερμηνεία και εφαρμογή των ως άνω διατάξεων. Ο δε λόγος αναίρεσης κατά τον οποίο πλημμελώς εφαρμόστηκε η διάταξη της παρ. 2 του άρθρου 5 του Κ.Δ.Δ. είναι απορριπτέος ως ερειδόμενος σε εσφαλμένη προϋπόθεση, αφού αυτή δεν εφαρμόστηκε, τουναντίον, η αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση έκρινε ότι, λόγω της διαπιστωθείσας συνάφειας μεταξύ των πραγματικών περιστατικών και της συμπεριφοράς που αποδίδονταν στην τότε εκκαλούσα ως υπολόγου στη δημοσιονομική δίκη, μ' αυτά που αποτέλεσαν την αντικειμενική υπόσταση των ποινικά κολάσιμων πράξεων, για τις οποίες αυτή αθώωθηκε στην προηγούμενη (ήδη ολοκληρωθείσα) ποινική δίκη, είχε εφαρμογή, εν προκειμένω, η διάταξη της παρ. 2 του άρθρου 6 της Ε.Σ.Δ.Α., η οποία υποχρεώνει το Δημοσιονομικό Δικαστήριο να απόσχει από την διατύπωση κρίσεως που θα έθετε εν αμφιβόλω το αθωωτικό αποτέλεσμα της οικείας ποινικής διαδικασίας και θα παραβίαζε, στην κρινόμενη υπόθεση, το τεκμήριο αθωότητας της ανωτέρω». Κατά

⁸³ Δημοσιευμένη στην ΤΝΠ του ΕΣ.

την γνώμη, ωστόσο της μειοψηφίας, «έσφαλε η αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση, η οποία πλημμελώς δεν εφάρμοσε, ως όφειλε, τη διάταξη της παρ. 2 του άρθρου 5 του Κ.Δ.Δ., που εφαρμόζεται αναλόγως και στην ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου δίκη (άρθρο 123 του π.δ/τος 1225/1981, όπως ισχύει μετά την αντικατάστασή του με το άρθρο 12 παρ. 2 του ν. 3472/2006), με συνέπεια, το δικάσαν Τμήμα να μην εκφέρει αυτοτελή κρίση ως προς την νομιμότητα του επίδικου καταλογισμού και την ευθύνη της ήδη αναιρεσίβλητης, συνεκτιμώντας με τα λοιπά στοιχεία του φακέλου την αθωωτική απόφαση του ποινικού δικαστηρίου. Σε κάθε περίπτωση, το αντικείμενο της υπό κρίση διαφοράς, το οποίο συνίσταται κατά το μεγαλύτερο μέρος του στην επιβολή των νόμιμων προσαυξήσεων, οι οποίες επιβλήθηκαν στην ανωτέρω, λόγω της επιγενόμενης αναπλήρωσης του δημιουργηθέντος στην διαχείρισή της ελλείμματος, δεν θίγει την αθωωτική κρίση του ποινικού δικαστηρίου, αλλά συμπορεύεται μ' αυτήν, δοθέντος ότι, το ως άνω έλλειμμα, κατά ρητή παραδοχή του ποινικού Δικαστηρίου, επεστράφη από αυτήν και κατατέθηκε σε λογαριασμό του [...], λόγω της ιδιότητάς της ως υπολόγου». Όμως η γνώμη αυτή δεν επικράτησε, με αποτέλεσμα η κρινόμενη αίτηση αναίρεσης να απορριφθεί.

V. Εγγύτερη επισκόπηση του προβληματισμού: οι θέσεις και τα επιχειρήματα των δύο αντίθετων απόψεων

Η έλλειψη ενιαίας αντιμετώπισης από τη νομολογία του ζητήματος της δέσμευσης ή μη της συναφούς πολιτικής και διοικητικής (και δημοσιονομικής) απόφασης από την προγενέστερη απαλλακτική κρίση του ποινικού δικαστηρίου και του κατά πόσο θίγεται το τεκμήριο αθωότητας, δεν θα μπορούσε να μην συνοδεύεται από αντίστοιχη διχογνωμία στη θεωρητική επιστήμη.

1. Η άποψη περί μη δέσμευσης από την αθωωτική απόφαση

Από τη μία πλευρά –απαρτιζόμενη στο μεγαλύτερο μέρος της από νομικούς του αστικού δικονομικού δικαίου και του διοικητικού δικαίου⁸⁴– διατυπώνεται η άποψη

⁸⁴ Βλ. εκτός από την ανωτέρω σχετική νομολογία, Γ. Αποστολάκη, Τεκμήριο αθωότητας και αστικές διαφορές: Ένας ενδο-νομολογιακός διάλογος, ό.π., passim· Χ. Σεβαστίδη, Δέσμευση πολιτικού δικαστηρίου από αθωωτική ποινική απόφαση: εφαρμογή του τεκμηρίου αθωότητας ή υπέρβαση του γράμματος και του σκοπού του άρθρου 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ; ό.π., passim· Ι. Δεληκωστόπουλο, Ο ανααιρετικός λόγος του άρθρου 559 αριθ. 11 ΚΠολΔ μετά την εφαρμογή του 4335/2015, ΕλλΔνη 2017.

ότι το τεκμήριο αθωότητας στην ποινική διαδικασία δεν αποκλείει τη διαπίστωση από το πολιτικό δικαστήριο της αστικής ευθύνης του διαδίκου ή από το διοικητικό δικαστήριο της νομιμότητας της επιβληθείσας διοικητικής κύρωσης (ή της αστικής ευθύνης του Δημοσίου), παρά την προηγούμενη αθώωσή του από το ποινικό δικαστήριο για αδίκημα που αφορά στα ίδια πραγματικά περιστατικά. Επιχειρήματα υπέρ της άποψης αυτής είναι τα εξής:

α) Η διαφορετική φύση της διαδικασίας και της ευθύνης. Πιο συγκεκριμένα, το μέτρο της επιμέλειας δεν είναι όμοιο στο αστικό και το ποινικό δίκαιο. Στο αστικό δίκαιο επικρατεί το αντικειμενικότερο κριτήριο. Κρίσιμες θα θεωρηθούν οι δυνατότητες ενός μέσου συνετού, ευσυνείδητου ανθρώπου. Η απόκλιση στη συμπεριφορά του δράστη απ' αυτές τις δυνατότητες συνιστά αμέλεια, έστω κι αν ο ίδιος δεν μπορεί να επιδείξει άλλη συμπεριφορά. Έτσι, ο οφειλέτης στο αστικό δίκαιο ευθύνεται για τυχόν ατομικό του ελάττωμα. Σ' αυτήν την περίπτωση η απαλλαγή του δράστη θα ήταν δυνατή μόνο αν –σε ακραίες περιπτώσεις– το ελάττωμα φθάνει στο σημείο να αφαιρεί την ικανότητα προς καταλογισμό. Στο ισχύον δίκαιο αυτή η αντικειμενικότερη αντίληψη της αμέλειας προκύπτει από τον ορισμό της στην ΑΚ 330 εδ. 2 («[...] η επιμέλεια που απαιτείται στις συναλλαγές»)⁸⁵. Με άλλα λόγια, σε αντίθεση με την ερμηνεία της αμέλειας στο ποινικό δίκαιο, για τη διάγνωση της οποίας λαμβάνεται υπόψη όχι μόνο το στοιχείο του «όφειλε», αλλά και το στοιχείο του «ηδύνατο» (το ατομικό «δύνασθαι» του δράστη), η ερμηνεία της αμέλειας στο αστικό δίκαιο διαφέρει. Η αντικειμενικοποίηση της αμέλειας είναι ουσιαστικά δικαιολογημένη, γιατί η αστική ευθύνη δεν έχει κύριο σκοπό, όπως η ποινική, την επιβολή κύρωσης, αλλά βασικά την αποκατάσταση της ζημίας. Ενδιαφέρει περισσότερο το πρόσωπο του θύματος (ζημιωθέντος) και όχι του θύτη. Η ανάγκη

666· τον ίδιο, Τεκμήριο αθωότητας και αστικές διαφορές, Παρατηρήσεις επί της ΑΠ 302/2016, ΕλλΔνη 2016. 1645· Δ. Μπαμπινιώτη, Παρατηρήσεις επί της ΑΠ 987/2008. ΕΠολΔ 2008. 839· Ε. Παυλίδου, Η δεσμευτική ενέργεια των αποφάσεων της ποινικής και πολιτικής δικαιοδοσίας στη διοικητική δίκη, 2014, ιδίως σ. 88-93· Ε. Κουλουμπίνη, Το τεκμήριο αθωότητας στο δίπολο «ποινική-δημοσιονομική δίκη», ό.π., ιδίως σ. 19-20· Ε. Νίκα, Το ευρωπαϊκό υπόβαθρο της εξέλιξης της νομολογίας του Συμβουλίου της Επικρατείας για την σώρευση των φορολογικών/τελωνειακών κυρώσεων μετά την απόφαση 1741/2015 της Ολομελείας αυτού, εισήγηση στο Επιμορφωτικό Σεμινάριο Δικ. Λειτουργιών με θέμα «Σχέση πολιτικής, ποινικής και διοικητικής δίκης», 9-10 Μαΐου 2019, διαθέσιμη στο http://www.esdi.gr/nex/images/stories/pdf/epimorfosi/2019/nika_2019.pdf· Β. Μπουκουβάλα, Η εφαρμογή του άρθρου 5 παρ. 2 του Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας και του τεκμηρίου αθωότητας στις αγωγές αποζημιώσεως ενώπιον των Τακτικών Διοικητικών Δικαστηρίων, ό.π., ιδίως σ. 16-17 Π. Μαρινάκη σε Χ. Χρυσανθάκη, Διοικητική Δικονομία, Ερμηνεία κατ' άρθρο, 3^η έκδ., 2018, άρθρ. 5, αρ. 10, σ. 48-49.

⁸⁵ Μ. Σταθόπουλος, Επιτομή Γενικού Ενοχικού Δικαίου, 2010, §6, αρ. 60, σ. 115.

δίκαιης κατανομής των ζημιών επιβάλλει να αναλάβει ο τελευταίος και κάποιον κίνδυνο, αν δεν έδειξε την προσοχή του μέσου συνετού ανθρώπου. Με βάση τον συλλογισμό αυτό, είναι δυνατό το ίδιο πρόσωπο να απαλλαγεί στην ποινική δίκη επειδή απουσιάζει το στοιχείο του ατομικού «δύνασθαι» και να καταγνωσθεί η ευθύνη από το πολιτικό δικαστήριο, διότι λ.χ. τα μέτρα ασφαλείας που πήρε ήταν ανύπαρκτα ή ελλιπή, κρινόμενα με βάση την αντικειμενική αμέλεια. Αντίστοιχα, στη δημοσιονομική δίκη ο υπόλογος, πέραν της γενικής αστικής του ευθύνης, υπέχει ειδική δημοσιολογιστική ευθύνη για κάθε πράξη ή παράλειψή του που οφείλεται ακόμη και σε ελαφρά αμέλειά του, η οποία ανάγεται είτε στη διαχείρισή του είτε στη διαφύλαξη και ασφάλεια των χρημάτων ή του υλικού της διαχείρισής του, με τη λήψη όλων των απαραίτητων μέτρων ασφαλείας. Αυτός ευθύνεται με το σύστημα της νόθου αντικειμενικής ευθύνης, ήτοι η ευθύνη του θεωρείται ότι υπάρχει κατά τεκμήριο. Απαλλάσσεται, δε, από αυτή αν αποδείξει ότι, η δημιουργία του ελλείμματος δεν οφείλεται σε οποιασδήποτε μορφής υπαιτιότητά του, έστω και σε ελαφρά αμέλεια. Επίσης, πρέπει εν προκειμένω να σημειωθεί ότι, οι διακρίσεις των βαθμών της υπαιτιότητας στο δημοσιονομικό δίκαιο (δόλος και βαριά αμέλεια) δεν συμπίπτουν με εκείνες του ποινικού δικαίου (άρθρο 27 και 28 ΠΚ), ήτοι άμεσος δόλος α' βαθμού και β' βαθμού καθώς και ενδεχόμενος δόλος, μη συνειδητή και ενσυνείδητη αμέλεια, αλλά είναι διαφορετικές με άλλη διαβάθμιση, ενώ επάγονται συνέπειες διαφορετικού περιεχομένου, ήτοι αμιγώς δημοσιονομικές. Επίσης, η ελαφρά αμέλεια στο δημοσιονομικό δίκαιο εκλαμβάνεται με την έννοια του άρθρου 330 εδ. β' ΑΚ. Η δικαιολογητική βάση της ειδικής αυτής ευθύνης είναι το πραγματικό της διαχείρισης του δημοσίου χρήματος και η σχέση των ως άνω προσώπων, λόγω της ιδιότητάς τους ή της εν τοις πράγμασι ανάμειξής τους στη διαχείριση με το έλλειμμα που δημιουργήθηκε στη διαχείρισή τους⁸⁶.

β) Οι διαφορετικοί κανόνες κατανομής του βάρους απόδειξης. Ειδικότερα, στο χώρο της πολιτικής δίκης, υπό το φως του συζητητικού συστήματος, γίνεται λόγος για κατανομή του βάρους απόδειξης υπό δύο έννοιες. Το «τυπικό» ή «δικονομικό» ή «υποκειμενικό» βάρος της απόδειξης φέρει ο διάδικος εκείνος ο οποίος και μόνο είναι υποχρεωμένος να προσκομίσει αποδείξεις σε σχέση με το αμφισβητούμενο αντικείμενο, ενώ το «ουσιαστικό» ή «αντικειμενικό» βάρος απόδειξης φέρει εκείνος,

⁸⁶ Ε. Κουλουμπίνη, Το τεκμήριο αθωότητας στο δίπολο «ποινική-δημοσιονομική δίκη», ό.π., σ. 7.

σε βλάβη του οποίου καταλήγει η τυχόν αμφιβολία του δικαστηρίου ως προς την αλήθεια των αποδεικτέων πραγματικών περιστατικών. Η θέση, ωστόσο, του ποινικού δικονομικού δικαίου σε σχέση με τα ανωτέρω είναι διαφορετική, υπό το φως, μάλιστα, του ανακριτικού συστήματος. Πράγματι, ο εισαγγελέας μετά την κίνηση της ποινικής δίωξης δεν ισχυρίζεται οπωσδήποτε ότι ο κατηγορούμενος είναι ένοχος, αλλά κι αυτός ερευνά, και δεν είναι ένας μονόπλευρος υποστηρικτής της κατηγορίας. Επομένως, ούτε με την υποκειμενική, αλλά ούτε και με την αντικειμενική έννοια είναι δυνατό να υποστηριχθεί ότι αυτός φέρει το βάρος απόδειξης στην ποινική δίκη. Όμως, ούτε και ο κατηγορούμενος φέρει το βάρος οποιασδήποτε απόδειξης, γιατί (όσον αφορά στο «υποκειμενικό» βάρος) στο μέτρο που ισχύει η αρχή της αναζήτησης της ουσιαστικής αλήθειας, η ανεύρεση και προσαγωγή των αποδείξεων (προς κάθε κατεύθυνση) είναι έργο του φορέα κίνησης της εκάστοτε φάσης της ποινικής διαδικασίας, ήτοι του εισαγγελέα (με τη βοήθεια των ανακριτικών υπαλλήλων) στην προκαταρκτική εξέταση και την προανάκριση, του τακτικού ανακριτή στην κύρια ανάκριση, του δικαστηρίου κατά την διαδικασία στο ακροατήριο. Το τεκμήριο αθωότητας και η αρχή *in dubio pro reo*, εξάλλου, αποκλείουν να αποβαίνει σε βάρος του κατηγορουμένου η αμφιβολία ως προς την ενοχή ή την αθωότητά του («αντικειμενικό» βάρος). Επιβεβαιώνεται λοιπόν ότι στην ελληνική ποινική δίκη για βάρος απόδειξης με οποιαδήποτε έννοια δεν μπορεί να γίνει λόγος. Επίσης δεν μπορεί να γίνει λόγος για βάρος απόδειξης που φέρει ο κατηγορούμενος ούτε ως προς τις αρνητικές προϋποθέσεις του ποινικού κολασμού (λόγοι άρσης του αδίκου, λόγοι άρσης του καταλογισμού, λόγοι εξάλειψης του αξιοποίνου). Γιατί και ως προς αυτές ισχύει η αρχή «εν αμφιβολία υπέρ του κατηγορουμένου»⁸⁷. Αντίστοιχα, στη διοικητική δίκη το άρθρο 145 ΚΔΔ, που αφορά το βάρος απόδειξης, ορίζει ότι «κάθε διάδικος υποχρεούται να αποδείξει τα πραγματικά γεγονότα που επικαλείται για να αποδείξει τους ισχυρισμούς του», ενώ και η όλη αποδεικτική διαδικασία των άρθρων 144 επ. ΚΔΔ διαφέρει σε σχέση με την αντίστοιχη ποινική των άρθρων 177 επ. ΚΠΔ⁸⁸. Η αρχή *in dubio pro reo* δεν έχει επίσης εφαρμογή στη διοικητική δίκη καθότι για την ακύρωση ή τη μεταρρύθμιση της διοικητικής κύρωσης ο διοικητικός δικαστής πρέπει να σχηματίσει πλήρη και

⁸⁷ Ν. Ανδρουλάκης, Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης, ό.π., σ. 224-227. Βλ. και αιτιολογική έκθεση άρθρου 6 ν. 4596/2019.

⁸⁸ Βλ. Ε. Νίκα, Το ευρωπαϊκό υπόβαθρο της εξέλιξης της νομολογίας του Συμβουλίου της Επικρατείας για την σάρρευση των φορολογικών/τελωνειακών κυρώσεων μετά την απόφαση 1741/2015 της Ολομελείας αυτού, ό.π., σ. 6.

βέβαιη δικανική πεποίθηση για τη μη διάπραξη της παράβασης⁸⁹. Διευκρινίζεται, βέβαια, ότι, παρόλο που στη διοικητική δίκη ισχύει ο ίδιος κανόνας περί του βάρους απόδειξης που ισχύει και στην πολιτική δίκη, η σημασία του κανόνα αυτού δεν είναι η ίδια λόγω του ανακριτικού συστήματος και της αρχής της ελεύθερης εκτίμησης των αποδείξεων που ισχύουν στη διοικητική δίκη⁹⁰.

γ) Η έλλειψη δεδικασμένου στην ημεδαπή αστική και διοικητική δίκη ως προς τα πραγματικά περιστατικά αυτοτελώς λαμβανόμενα. Ειδικότερα, στο χώρο της πολιτικής δικονομίας η ταύτιση δεδικασμένου και αλήθειας και η σύλληψή του ως αποδεικτικού λόγου τέθηκε εκποδών με την κατάργηση του συστήματος της δικονομίας του *Maurer* και την ανάπτυξη των δικονομικών θεωριών περί της νομικής φύσης του δεδικασμένου. Το δε αντικείμενό του ταυτίστηκε με την χωρούσα ως πόρισμα του τελικού δικανικού συλλογισμού του δικάζοντος δικαστηρίου διάγνωση της επέλευσης ή μη της αιτούμενης έννομης συνέπειας, έτσι όπως αυτή εξατομικεύεται από την ιστορική και νομική αιτία της απόφασης, αποκλειόμενης ρητώς της αυτοτελούς κάλυψης των οντολογικών παραδοχών που συγκροτούν τη μείζονα πρόταση του ίδιου συλλογισμού. Η θεμελιώδης αυτή δογματική παραδοχή βρήκε ρητή αποτύπωση στη ρύθμιση των άρθρων 322, 324 και 33 ΚΠολΔ⁹¹. Ομοίως στη διοικητική δίκη το δεδικασμένο δεν εκτείνεται στη διαπίστωση πραγματικών περιστατικών, ώστε το ίδιο ή άλλο δικαστήριο μπορεί σε μεταγενέστερη δίκη να προβεί σε διαφορετικές διαπιστώσεις των ίδιων πραγματικών περιστατικών⁹². Αντίστοιχη εξέλιξη υπήρξε και στο δόγμα της ποινικής δικονομικής θεωρίας, όπου και εκεί η δεσμευτική ενέργεια του δεδικασμένου έγινε αντιληπτή με κριτήρια αμιγώς δικονομικά, περιορίστηκε στο διατακτικό της δικαστικής απόφασης, δίχως να επεκτείνεται αυτοτελώς στις αιτιολογίες του δικαστηρίου⁹³, διαχωριζόμενη έτσι από την αλήθεια των οντολογικών παραδοχών του και τη βασιμότητα των νομικών του κρίσεων, ενώ το αντικείμενό της συσχετίστηκε με την ποινική αξίωση της Πολιτείας⁹⁴. Υπό τις ανωτέρω σκέψεις, η απουσία ειδικής διάταξης που να

⁸⁹ Π. Μαρινάκης σε Χ. Χρυσανθάκη, ό.π., άρθρ. 5, αρ. 10, σ. 48-49.

⁹⁰ Βλ. αναλυτικά Π. Λαγτόγλου, Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο, 5^η έκδ., 2011, αρ. 279-281, σ. 255-256.

⁹¹ Δ. Μπαμπινιώτης, ό.π., ΕΠολΔ 2008. 839 (840).

⁹² Π. Λαγτόγλου, Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο, ό.π., αρ. 804, σ. 723.

⁹³ Βλ. Α. Καρρά, Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο, 5^η έκδ. 2017, αρ. 359, σ. 305.

⁹⁴ Βλ. Χ. Μπάκα, Το δεδικασμένο της ποινικής απόφασης στην ποινική δίκη, στον Συλλογικό Τόμο «Το δεδικασμένο», ΙΔΜΕ, 1989, σ. 48, ο οποίος κάνει λόγο για εξάντληση της ποινικής αξίωσης της Πολιτείας. Πρβλ., ωστόσο, τον *ιδιον*, κατωτέρω στη σ. 50, όπου επαναφέρει την προβληματική του αλάνθαστου τεκμηρίου και της αρχής *res judicata pro veritate habetur*.

καθιερώνει δέσμευση ως προς τα κριθέντα πραγματικά περιστατικά εμποδίζει μια τέτοια δέσμευση.

δ) Ο κατά βάση αποκαταστατικός χαρακτήρας της επιδίκασης αποζημίωσης. Σε αντίθεση με την ποινική δίκη που σκοπό έχει τη διάγνωση της αλήθειας και την τιμώρηση του δράστη, σκοπός της επιδίκασης αποζημίωσης είναι η ικανοποίηση της ζημίας που ο αδικοπραγήςσας προξένησε. Στα αστικά, δηλαδή, αδικήματα δεν έχουμε να κάνουμε με μία κύρωση «ποινικού χαρακτήρα»⁹⁵. Αντίστοιχα, η αστική ευθύνη του Δημοσίου ή ν.π.δ.δ. ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων είναι διάφορη της ποινικής ευθύνης του παρανομούντος οργάνου/φυσικού προσώπου. Η αστική ευθύνη συνεπάγεται για το εναγόμενο νομικό πρόσωπο την υποχρέωση αποκατάστασης της ζημίας που υπέστη ένα πρόσωπο από παράνομες πράξεις, παραλείψεις ή υλικές ενέργειες ενός οργάνου του Δημοσίου ή άλλου ν.π.δ.δ. Τέλος, η δημοσιονομική ευθύνη δεν έχει κατασταλτικό σκοπό αλλά αποσκοπεί στην αποκατάσταση του δημιουργηθέντος ελλείμματος.

ε) Η στέρηση του δικαιώματος παροχής δικαστικής προστασίας. Συγκεκριμένα, υποστηρίζεται ότι τυχόν απόλυτη δέσμευση από αθωωτική απόφαση ποινικού δικαστηρίου δύναται να παραβιάζει το κατοχυρωμένο στην ΕΣΔΑ (άρθρο 6 παρ. 1 και άρθρο 13), τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε. (άρθρο 47) και το Σύνταγμα (άρθρο 20 παρ. 1) δικαίωμα παροχής αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας και πρόσβασης στο δικαστήριο⁹⁶. Και τούτο διότι ο ενάγων θα στερηθεί του δικαιώματος αποζημίωσης ή αποκατάστασης της ηθικής βλάβης/ψυχικής οδύνης που υπέστη, δεδομένου μάλιστα ότι πλέον δεν δύναται να εγείρει τα κεφάλαια αυτά ενώπιον του ποινικού δικαστηρίου (άρθρο 63 νέου ΚΠΔ). Σε περιπτώσεις, μάλιστα, που ο ζημιωθείς δεν παρέστη στο ποινικό δικαστήριο για λόγους που δεν αφορούν τον ίδιο (π.χ. επί μη νόμιμης κλήτευσης), η δικαστική του ακρόαση παραγκωνίζεται⁹⁷.

⁹⁵ Σε τούτο μάλιστα συνηγορεί η δυνατότητα παράστασης ενώπιον του ποινικού δικαστηρίου μόνο προς υποστήριξη της κατηγορίας και όχι προς αποκατάσταση της ζημίας ή ικανοποίηση της ηθικής βλάβης. ή της ψυχικής οδύνης (άρθρ. 63 νέου ΚΠΔ).

⁹⁶ Όπως, π.χ., όταν δεν κλητεύθηκε και δεν πληροφορήθηκε την ποινική δίκη, ή όταν η υπόθεση αρχειοθετήθηκε για λόγους διαδικαστικούς, ή όταν η ποινική δίωξη έπαυσε λόγω παραγραφής ή έλλειψης έγκλησης χωρίς δυνατότητα του παθόντος να εκφράσει τις αντιρρήσεις του.

⁹⁷ Χ. Σεβαστίδης, Δέσμευση πολιτικού δικαστηρίου από αθωωτική ποινική απόφαση: εφαρμογή του τεκμηρίου αθωότητας ή υπέρβαση του γράμματος και του σκοπού του άρθρου 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ;., ό.π., σ. 30. Βλ. σχετικό προβληματισμό και σε Ι. Δεληκαστόπουλο, Ο αναιρετικός λόγος του άρθρου 559 αριθ. 11 ΚΠολΔ μετά την εφαρμογή του ν. 4335/2015, ΕλλΔνη 2017. 666 (667). Υποστηρίζεται πως το ότι η

στ) Το τεκμήριο αθωότητας τόσο στην αστική όσο και στη διοικητική δίκη προστατεύεται επαρκώς ενώπιον των δικαστηρίων της ουσίας διά των δικαστικών τεκμηρίων (άρθρο 338 παρ 2 ΚΠολΔ και άρθρα 147 περ. ζ', 186 ΚΔΔ, αντίστοιχα). Προστατεύεται, επίσης, μέσω του αναιρετικού ελέγχου κατ' άρθρο 559 αρ. 11 ΚΠολΔ για τη μη λήψη υπόψη αποδεικτικών μέσων που οι διάδικοι επικαλέστηκαν και προσκόμισαν⁹⁸ και κατ' άρθρο 56 παρ. 1 περ. γ' ΚΔΔ για την παράβαση ουσιώδους τύπου της διαδικασίας⁹⁹, αντίστοιχα. Στην περίπτωση, μάλιστα, του αναιρετικού λόγου του άρθρου 559 αρ. 11 ΚΠολΔ θα πρέπει να ελέγχεται εάν «καθίσταται αδιστακτως βέβαιον» ή όχι ότι το Εφετείο συνεκτίμησε την αθωωτική απόφαση του ποινικού δικαστηρίου και σε ποιο βαθμό τη συνεκτίμησε. Ανάλογα με την περίπτωση το τεκμήριο αθωότητας προστατεύεται, χωρίς να δημιουργείται ελέγξιμη δέσμευση.

ζ) Με τις αυξημένης τυπικής ισχύος διατάξεις της ΕΣΔΑ και του άρθρου 14 παρ. 2 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα δεν καθιερώνεται δεδικασμένο στην αστική ή τη διοικητική δίκη από απόφαση ποινικού δικαστηρίου, ενώ ούτε και το ελληνικό Σύνταγμα προβλέπει σχετικό δεδικασμένο, τουναντίον μάλιστα προβαίνει σε διάκριση των δικαιοδοσιών. Ειδικότερα, από τον συνδυασμό των διατάξεων των άρθρων 93-96 του Συντάγματος, που αφενός κατοχυρώνουν τη διάκριση των δικαστηρίων και αφετέρου κατανέμουν τη μεταξύ τους δικαιοδοσία, προκύπτει η διάκριση των δικαιοδοσιών σε διοικητική, πολιτική ή αστική και ποινική, κατ' αντιστοιχία των προβλεπόμενων δικαστηρίων και των υπαγόμενων σε

δέσμευση του πολιτικού δικαστηρίου από την αμετάκλητη αθωωτική ποινική απόφαση, ακόμα και όταν ως βάση της αστικής αξίωσης για αποζημίωση είναι τα συστατικά στοιχεία του ποινικού αδικήματος, συνιστά μία αδικαιολόγητη συνέπεια, παρεμπόδιση της δυνατότητας του θύματος να ζητήσει αποζημίωση και τελικά δυσανάλογο περιορισμό του δικαιώματος για πρόσβαση σε δικαστήριο βάσει του άρθρου 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ, έχει κριθεί και από το ΕΔΔΑ σε σειρά αποφάσεών του, όπως στις ΕΔΔΑ Diacenco κατά Ρουμανίας της 7.2.2012 (αρ. προσφυγής 124/04) και ΕΔΔΑ Ringvold κατά Νορβηγίας της 11.2.2003 (αρ. προσφυγής 34964/97).

⁹⁸ Πρβλ. *Ι. Δεληκωστόπουλο*, Τεκμήριο αθωότητας και αστικές διαφορές, Παρατηρήσεις επί της ΑΠ 302/2016, ΕλλΔνη 2016. 1645 (1646), ο οποίος δεν προκρίνει τον αναιρετικό έλεγχο επί τη βάση του λόγου 16 του άρθρου 559, ΚΠολΔ, περί παραβίασης δεδικασμένου. Όπως, όμως, παρατηρεί ο *Χ. Γαλαμάς*, ό.π., ΕλλΔνη 2018. 1626 (1641), μεταξύ των δύο λόγων, «κατ' αποτέλεσμα, ουδεμία διαφοροποίηση παρατηρείται. Άραξ και ο κατηγορούμενος αθωωθεί αμετάκλητα με την ποινική δίκη, το πολιτικό δικαστήριο, όταν καλείται να αποφανθεί για το ίδιο ακριβώς βιοτικό συμβάν, δεσμεύεται από την κρίση αυτή και είναι υποχρεωμένο να απορρίψει την εναντίον του στρεφόμενη αγωγή αποζημίωσης, δίχως την ευχέρεια να επανεξετάσει την υπόθεση, λόγω του ότι ως πολιτειακή αρχή, οφείλει να μην δημιουργεί καθ' οιονδήποτε τρόπο αμφιβολίες ως προς την προηγούμενη αθώωση του κατηγορουμένου, προσβάλλοντας τη φήμη του».

⁹⁹ *Π. Δαγτόγλου*, Δικαιοδικό Δικονομικό Δίκαιο, ό.π., αρ. 1064, σ. 880-881.

αυτά διαφορών και υποθέσεων. Ο σκοπός αυτός της συστοίχισης εξηγεί με τρόπο πειστικό τις επιλογές του δικονομικού νομοθέτη, ο οποίος δεν ρυθμίζει τον θεσμό του δεδικασμένου ενιαία και για τις τρεις δικαιοδοσίες, αλλά καθιερώνει στα άρθρα 321 επ. ΚΠολΔ το δεδικασμένο που αναπτύσσουν οι αποφάσεις των ασκούντων πολιτική δικαιοδοσία πολιτικών δικαστηρίων, στο άρθρο 57 ΚΠΔ προβλέπει τη δημιουργία δεδικασμένου από τις αποφάσεις των ασκούντων ποινική δικαιοδοσία ποινικών δικαστηρίων, ενώ δεδικασμένο στις αποφάσεις των δικαστηρίων που ασκούν διοικητική δικαιοδοσία απονέμει με τη διάταξη του άρθρου 197 ΚΔΔ. Καθίσταται, λοιπόν, σαφές ότι ο σεβασμός της συνταγματικής διάκρισης των δικαιοδοσιών επιτάσσει αφενός μεν την πρόβλεψη διακριτού δεδικασμένου για κάθε δικαιοδοσία, αφετέρου δε επιβάλλει το δεδικασμένο αυτό να είναι, κατ' αρχήν, δεσμευτικό μόνον εντός της οικείας δικαιοδοσίας. Η συνταγματική πρόβλεψη τριών διακριτών δικαιοδοσιών έχει ως αναπόδραστη συνέπεια τη δημιουργία διασταυρώσεων μεταξύ πολιτικής, ποινικής και διοικητικής δικαιοδοσίας. Κάθε μία από τις διακρινόμενες δικαιοδοσίες είναι ισότιμη με τις υπόλοιπες και a contrario καμία δικαιοδοσία δεν μπορεί να υπερκεράσει τις άλλες δύο. Διακριτές δικαιοδοσίες που διασταυρώνονται, διατηρώντας την ισοτιμία τους, σημαίνει συνακόλουθα και δικαιοδοσίες ανεξάρτητες¹⁰⁰.

η) Ως προς την ερμηνεία της νέας διάταξης του άρθρου 5 παρ. 2 ΚΔΔ η άποψη περί μη δέσμευσης από την αθωωτική απόφαση προσεγγίζει την ερμηνεία της διάταξης ενόψει του σκοπού της, που ανάγεται στο σεβασμό των απαιτήσεων του κατά το άρθρο 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ τεκμηρίου αθωότητας, όπως αυτές προκύπτουν από τη νομολογία του ΕΔΔΑ και τη σχετική νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας. Η τοιαύτη τελολογική και συστηματική ερμηνευτική προσέγγιση της διάταξης ενεργεί συσταλτικά επί του πεδίου εφαρμογής της, σε σχέση με εκείνο που συνάγεται από τη γραμματική ερμηνεία της¹⁰¹. Σύμφωνα, επίσης, με την άποψη αυτή η θέσπιση της

¹⁰⁰ Γ. Αποστολάκης, Τεκμήριο αθωότητας και αστικές διαφορές: Ένας ενδο-νομολογιακός διάλογος, ό.π., σ. 2-3.

¹⁰¹ Ν. Δρακόπουλος, «Συνοπτικές παρατηρήσεις επί των πρόσφατων τροποποιήσεων του ΚΔΔ με τον ν. 4446/2016 - Α 240 (αφορά αποκλειστικώς στις διοικητικές διαφορές ουσίας)», ΔιΔικ, 2017. 33 (33). Βλ. επίσης Ι. Δημητράκοπουλο, Ne bis in idem, τεκμήριο αθωότητας και η νέα ρύθμιση του άρθρου 5 παρ. 2 εδαφ. β του ΚΔΔ (άρ. 17 του ν. 4446/2016), ίδιος σ. 6, διαθέσιμο στο http://www.humanrightscaselaw.gr/uploads/4/8/0/3/48039377/%CE%B1%CF%81_5_%CE%9A%CE%94%CE%94_%CE%BA%CE%B1%CE%B9_%CE%9D_4446-2016.pdf. Β. Μπουκουβάλα, Ποινικό δεδικασμένο και διοικητική δίκη: το άρθρο 5 παρ. 2 του Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας πριν και μετά την έναρξη ισχύος του ν. 4446/2016 και οι ιδιαίτερες δικονομικές του όψεις, ιδίως σ. 5, διαθέσιμο στο

διάταξης τέθηκε πρωτίστως για να επιλυθεί το νομικό ζήτημα της παράλληλης πρόβλεψης διοικητικών και ποινικών κυρώσεων για την αυτή πράξη, προς συμμόρφωση με την αρχή *ne bis in idem*¹⁰².

2. Η άποψη περί δέσμευσης από την αθωωτική απόφαση

Από την άλλη πλευρά, μέρος της θεωρητικής επιστήμης (κυρίως του ποινικού δικαίου)¹⁰³, υποστηρίζει την άποψη περί πλήρους δέσμευσης των πολιτικών και των διοικητικών δικαστηρίων από το αμετάκλητο αθωωτικό αποτέλεσμα της ποινικής δίκης. Βασικό επιχείρημα της άποψη αυτής είναι ότι η μη συμμόρφωση με τα αποδεικτικά πορίσματα του ποινικού δικαστηρίου θέτει σε κίνδυνο την ενότητα της έννομης τάξης και την ασφάλεια δικαίου. Συγκεκριμένα, προβάλλονται οι ακόλουθοι προβληματισμοί:

α) Δεν είναι συμβατό με την ασφάλεια δικαίου και την εμπέδωση της κοινωνικής ειρήνης το ίδιο πρόσωπο που έχει αποδειχθεί με αμετάκλητη δικαστική απόφαση ότι δεν έχει διαπράξει το αδίκημα, να έρχεται μεταγενέστερα ένα άλλο δικαστήριο (που απλά έχει άλλο όνομα: πολιτικό/διοικητικό) να εξετάζει πάλι τα ίδια πραγματικά περιστατικά με αυτά του ποινικού δικαστηρίου, που συνέβησαν ακριβώς στον ίδιο χρόνο και στον ίδιο τόπο, με την συμμετοχή των ίδιων προσώπων (φερόμενων θύτη και θύματος) που απλά έχουν άλλο χαρακτηρισμό ως διάδικοι (ο κατηγορούμενος είναι ο εναγόμενος και το θύμα είναι ο ενάγων) και που εξετάζει σχεδόν τους ίδιους μάρτυρες, τα ίδια έγγραφα και συμμετέχουν (συνήθως) οι ίδιοι συνήγοροι, να αποφασίζει ότι αυτός που αθώθηκε από το πρώτο δικαστήριο (το ποινικό), τώρα διέπραξε το αδίκημα για το οποίο αθώθηκε¹⁰⁴.

<https://www.ddikastes.gr/node/3870> και στο <https://www.lawspot.gr/nomika-nea/poiniko-dedikasmeno-kai-dioikitiki-diki-arthro-5-par-2-toy-kodika-dioikitikis-dikonomias>.

¹⁰² Πρβλ. το από 3.11.2016 έγγραφο του Δ.Σ. της Ένωσης Διοικητικών Δικαστών διατυπώνεται η θέση ότι η ως άνω ρύθμιση αποβλέπει στην αντιμετώπιση του προβλήματος της παράλληλης πρόβλεψης διοικητικών και ποινικών κυρώσεων για την αυτή πράξη, ενόψει της αρχής *ne bis in idem*.

¹⁰³ Βλ. εκτός από την ανωτέρω σχετική νομολογία και *B. Χειρδάρη*, Το τεκμήριο αθωότητας και η εφαρμογή του στις αστικές υποθέσεις, Σχόλιο επί της απόφασης *Allen κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ΝοB 2016. 1531. Πιο μετριοπαθώς οι *X. Πλατιά*, ό.π., Πειρ Νομ 2017. 292 και *X. Γιαλαμάς*, ό.π., ΕλλΔνη 2018. 1626· *X. Δετσαρίδης*, Η μη δέσμευση της διοίκησης από τις αθωωτικές αποφάσεις των ποινικών δικαστηρίων ως ένα σύμπτωμα ασυμβίβαστο με τη σύγχρονη έννοια του κράτους δικαίου, ΕφημΔΔ 2015. 720.

¹⁰⁴ *X. Πλατιά*, ό.π., ΠειρΝομ 2017. 292 (297).

β) Λαμβανομένου υπ' όψιν ότι αμφότερες η πολιτική, η διοικητική και η ποινική δικαιοσύνη αποβλέπουν στην εδραίωση της δημόσιας τάξης, την ευημερία του κοινωνικού συνόλου και τη διαίωνιση των ηθικών αξιών, δεν είναι επιτρεπτή η ταυτόχρονη συνύπαρξη εντός της ίδια έννομης τάξης δύο αντιφατικών αμετάκλητων δικαστικών αποφάσεων, προερχόμενων από δικαστήρια διαφορετικών δικαιοδοσιών¹⁰⁵. Και τούτο διότι ανακύπτει ζήτημα περί του ποια είναι η ορθότερη απόφαση από τις δύο αντίθετες αποφάσεις, που έχουν εκδοθεί από δύο δικαστήρια με ομοιόβαθμους δικαστές, οι οποίοι έχουν τις ίδιες θεωρητικές γνώσεις και αποτελούν όργανα του ίδιου κράτους και της ίδιας εξουσίας (δικαστικής). Προτείνεται, επίσης ως ορθότερη λύση το τεκμήριο αθωότητας να καλύπτει με ισχύ δεδικασμένου τα πραγματικά περιστατικά, την σχέση του βαθμού υπαιτιότητας ή μη του κατηγορουμένου – εναγομένου σε κάθε μεταγενέστερη διαδικασία οιασδήποτε μορφής¹⁰⁶.

γ) Ως προς την ερμηνεία της νέας διάταξης του άρθρου 5 παρ. 2 ΚΔΔ η άποψη περί δέσμευσης από την αθωωτική απόφαση προσεγγίζει την ερμηνεία της διάταξης με βάση το γράμμα αυτής. Ειδικότερα, θέτει ως έρεισμα την αιτιολογική έκθεση του ν. 4446/2016, όπου αναφέρεται ότι «[...] τροποποιείται η παράγραφος 2 του άρθρου 5 του Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας, προκειμένου η δέσμευση των διοικητικών δικαστηρίων από τις αμετάκλητες αποφάσεις των ποινικών δικαστηρίων να επεκταθεί πέραν από τις καταδικαστικές και στις αθωωτικές αποφάσεις, καθώς και στα αποφαινόμενα να μην γίνει η κατηγορία βουλεύματα που έχουν καταστεί αμετάκλητα (βλ. και απόφαση ΕΔΔΑ της 13.7.2010, Σταυρόπουλος κατά Ελλάδας)». Από την παραπομπή στην απόφαση Σταυρόπουλος, η οποία, σημειωτέον, δεν είναι του 2010 αλλά του 2007, συνάγεται ότι η νέα ρύθμιση προτάθηκε με σκοπό το σεβασμό του τεκμηρίου αθωότητας, σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ. Στην έκθεση της επιστημονικής υπηρεσίας της Βουλής, αφού γίνονται αναφορές στις αποφάσεις ΣτΕ Ολομ. 1741/2015 (σκέψη 14), ΣτΕ 1992/2016 επταμ. (σκέψη 9) και Καπετάνιος του ΕΔΔΑ, παρατηρείται ότι η ανωτέρω ρύθμιση «[...] προτείνεται προς συμμόρφωση της Ελληνικής Δημοκρατίας προς τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ, τόσο ως προς το τεκμήριο αθωότητας, όσο και ως προς την αρχή *ne bis in idem*». Επομένως, με βάση τα

¹⁰⁵ Χ. Γαλαμάς, ό.π., ΕλλΔνη 2018. 1626 (1654-1655), ο οποίος κάνει λόγο για «αφόρητη δυσαρμονία και πλήξη του συστήματος απονομής δικαιοσύνης».

¹⁰⁶ Β. Χειρδάρης, ό.π., ΝοΒ 2016. 1531 (1535).

προεκτεθέντα, ως δικαιολογητική βάση της νέας διάταξης προβάλλεται το *ne bis in idem* (όπως αυτό κατοχυρώνεται στο άρθρο 4 παρ. 1 του 7ου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ), το τεκμήριο αθωότητας (κατά το άρθρο 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ) ή και οι δύο αυτές εγγυήσεις της ΕΣΔΑ, οι οποίες, βέβαια, διακρίνονται μεταξύ τους, όσον αφορά το κανονιστικό τους περιεχόμενο και, δη, κατά τρόπο τέτοιο ώστε η επίκληση της μίας να μην μπορεί να θεωρηθεί ότι καλύπτει και την άλλη¹⁰⁷. Στηριζόμενη στην ανωτέρω δικαιολογητική βάση και στο γράμμα της διάταξης, η κρατούσα μέχρι τώρα νομολογία των διοικητικών δικαστηρίων της ουσίας¹⁰⁸ εκτιμά ότι ο Έλληνας νομοθέτης θέσπισε ρύθμιση υπερβαίνουσα τα όρια και την κανονιστική εμβέλεια των ανωτέρω επιταγών του άρθρου 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ, με σκοπό την αποτροπή όχι μόνο παραβιάσεων του τεκμηρίου αθωότητας αλλά και αντιφάσεων οι οποίες μπορούν να προκύψουν στην έννομη τάξη, λόγω της διαφοροποίησης των κρίσεων του ποινικού και του διοικητικού δικαστή για τα ίδια κατ' ουσία ζητήματα (συνδρομής των στοιχείων της αντικειμενικής και της υποκειμενικής υπόστασης των αποδιδόμενων παραβάσεων). Η κατεύθυνση αυτή συνεπάγεται ευρύ πεδίο εφαρμογής της νέας διάταξης περί δέσμευσης του διοικητικού δικαστή από τις αμετάκλητες αθωωτικές αποφάσεις και έχει την «παραπλευρη» ωφέλεια ότι οδηγεί στην αποφυγή έγερσης ζητήματος παραβίασης (όχι μόνο του τεκμηρίου αθωότητας αλλά και) του *ne bis in idem*, μέσω του οιονεί αυτόματου, λόγω της δεσμευτικότητας της αθωωτικής ποινικής απόφασης, τερματισμού της ενώπιον του διοικητικού δικαστηρίου διαδικασίας, με απόφαση ακυρωτική ή επιβεβαιωτική της γενόμενης από το κατώτερο δικαστήριο ακύρωσης της επίδικης διοικητικής ποινής¹⁰⁹.

VI. Ζητήματα από την ενσωμάτωση της Οδηγίας (ΕΕ) 2016/343 στην εθνική έννομη τάξη με το ν. 4596/2019

Στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης εκδόθηκε η Οδηγία (ΕΕ) 2016/343 της 9.3.2016 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου «για την ενίσχυση ορισμένων πτυχών του τεκμηρίου αθωότητας στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας».

¹⁰⁷ Βλ. σχετικά και απόφαση του ΕΔΔΑ Σισμανίδης και Σιταρίδης κατά Ελλάδας, 9.6.2016 (αρ. προσφυγών 66602/09 και 71879/12), σκέψεις 30 και 50, περί της εξάντλησης των εθνικών ενδίκων μέσων, ως προϋπόθεση του παραδεκτού της προσφυγής, κατά το άρθρο 35 παρ. 1 ΕΣΔΑ.

¹⁰⁸ Βλ. τη σχετική νομολογία στις σ. 41-42 της παρούσας.

¹⁰⁹ *Ι. Δημητρακόπουλος*, *Ne bis in idem*, τεκμήριο αθωότητας και η νέα ρύθμιση του άρθρου 5 παρ. 2 εδαφ. β' του ΚΔΔ (άρ. 17 του ν. 4446/2016), *ό.π.*, σ. 2 και 6.

Σκοπός της Οδηγίας είναι να ενισχυθεί το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών, με τη θέσπιση κοινών ελάχιστων κανόνων για ορισμένες πτυχές του τεκμηρίου αθωότητας, εντός του χώρου ασφάλειας, ελευθερίας και δικαιοσύνης¹¹⁰. Η Οδηγία ενσωματώθηκε στην ελληνική έννομη τάξη με το ν. 4596/2019 (ΦΕΚ Α' 32/26.2.2019).

Προκειμένου να διαπιστωθεί κατά πόσο προωθείται μέσω της Οδηγίας η δέσμευση από τις αποφάσεις των ποινικών δικαστηρίων χάριν του τεκμηρίου αθωότητας, κρίσιμο είναι να διερευνηθεί το πεδίο εφαρμογής της. Τόσο στο άρθρο 2 της Οδηγίας όσο και στις σκέψεις 11 και 12 του Προοιμίου αναφέρεται ρητά ότι «η παρούσα Οδηγία θα πρέπει να εφαρμόζεται μόνο για τις ποινικές διαδικασίες σύμφωνα με την ερμηνεία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Δικαστήριο), με την επιφύλαξη της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Δεν θα πρέπει να ισχύει για διοικητικές διαδικασίες, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που μπορούν να επισύρουν κυρώσεις, όπως είναι οι διαδικασίες που αφορούν τον ανταγωνισμό, εμπορικά ζητήματα, χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες, οδική κυκλοφορία, φορολογικά ζητήματα ή πρόσθετους φόρους, ούτε για έρευνες που διεξάγονται από διοικητικές αρχές σε σχέση με τέτοιου είδους διαδικασίες»¹¹¹. Επιπρόσθετα, το πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας αφορά μόνο «φυσικά πρόσωπα που είναι ύποπτα ή κατηγορούμενα σε ποινικές διαδικασίες». «Εφαρμόζεται σε όλα τα στάδια της ποινικής διαδικασίας από τη στιγμή που ένα πρόσωπο θεωρείται ύποπτο ή κατηγορείται για τέλεση αξιόποινης πράξης ή εικαζόμενης αξιόποινης πράξης μέχρι την απόφαση για την τελική εκτίμηση του κατά πόσον το εν λόγω πρόσωπο διέπραξε τη σχετική αξιόποινη πράξη και μέχρι η εν λόγω απόφαση να καταστεί οριστική».

Εκ των ανωτέρω καθίσταται σαφές ότι στο πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας εμπίπτουν αποκλειστικά ποινικές διαδικασίες, όπως αυτές ερμηνεύονται από το ΔΕΕ, με την επιφύλαξη, βέβαια, της ερμηνείας που δίνει το Στρασβούργο στην έννοια των ποινικών διαδικασιών¹¹². Το χρονικό, μάλιστα, εύρος εφαρμογής της Οδηγίας εξαντλείται στο χρόνο περάτωσης της ποινικής διαδικασίας και συγκεκριμένα μέχρι

¹¹⁰ Βλ. σκέψεις 2 και 10 του Προοιμίου της Οδηγίας.

¹¹¹ Πρβλ. *Π. Τσιρίδη*, Τεκμήριο αθωότητας και η νέα Οδηγία της ΕΕ, ΠοινΔικ 2017. 10 (11), ο οποίος αναφορικά με τη ρητή εξαίρεση των διοικητικών διαδικασιών από την εμβέλεια της Οδηγίας σχολιάζει ότι πρόκειται για «μια οπισθοχώρηση, μια απεμπόληση της προστασίας που δίνεται από το Στρασβούργο».

¹¹² Βλ. κριτήρια Engel και σχετική νομολογία ΕΔΔΑ ως προς την αρχή *ne bis in idem*.

την έκδοση οριστικής¹¹³ εκτίμησης επί της αξιόποινης πράξης του ύποπτου ή του κατηγορουμένου (όχι του αμετακλήτως αθωωθέντος/απαλλαγέντος). Δεν επεκτείνεται, δηλαδή, σε διαδικασίες που έπονται της αμετάκλητης αθώωσης, πόσο μάλλον όταν αυτές οι διαδικασίες δεν είναι ποινικές, αλλά αστικές ή διοικητικές. Ακόμα και η εξειδίκευση στο άρθρο 4 παρ. 1 της πτυχής του τεκμηρίου αθωότητας που αφορά δημόσιες δηλώσεις δημόσιων αρχών καθώς και δικαστικές αποφάσεις¹¹⁴, δεν επεκτείνει το αντικειμενικό και το χρονικό πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας. Και τούτο διότι και στο άρθρο αυτό προβλέπεται η υποχρέωση διασφάλισης ότι ο ύποπτος ή ο κατηγορούμενος δεν θα αναφέρεται ως ένοχος για όσο χρόνο δεν έχει αποδειχθεί η ενοχή του, χωρίς να γίνεται κάποια αναφορά για τον μεταγενέστερο της οριστικής μη απόδειξης της ενοχής χρόνο.

Είναι γεγονός ότι με την εν λόγω Οδηγία επιδιώκεται η καθιέρωση του τεκμηρίου αθωότητας και των συναφών με αυτό αρχών και εγγυήσεων ως κοινώς αποδεκτού, δεσμευτικού κανόνα της ευρωπαϊκής ποινικής δικαιοσύνης. Μολαταύτα, η αρχή της υπεροχής του τεκμηρίου αθωότητας που θα του προσδοθεί με την Οδηγία δεν φαίνεται να μπορεί να αναχαιτίσει τη θεωρητική και νομολογιακή σύγκρουση περί της δεσμευτικής ενέργειας της αθωωτικής απόφασης σε μεταγενέστερη αστική ή διοικητική δίκη. Εκτιμάται ότι ο ενωσιακός νομοθέτης δεν θέλησε να πάρει θέση στο ζήτημα της τυχόν παραβίασης του τεκμηρίου αθωότητας, όταν τα πολιτικά ή τα διοικητικά δικαστήρια, μετά την αμετάκλητη αθώωση του κατηγορουμένου, ερμηνεύουν, για τις ανάγκες της νέας δίκης, την ποινική αθωωτική απόφαση, που στηρίζεται στα ίδια πραγματικά περιστατικά κατά τρόπο που δημιουργεί αμφιβολίες, ως προς την προηγούμενη απαλλαγή του¹¹⁵.

¹¹³ Στο αμετάφραστο κείμενο χρησιμοποιείται ο αγγλικός όρος “*final*”, με τον οποίος νοείται το απρόσβλητο της απόφασης με ένδικα μέσα, ως προϋπόθεση της παραγωγής δεδικασμένου, όπως προκύπτει από τη σχετική νομολογία του ΔΕΕ. Πρόκειται, δηλαδή, για τις αμετάκλητες κατά το ημεδαπό ποινικό δικονομικό σύστημα αποφάσεις. Βλ. και άρθρο 5, σημείο 1 του ειδικού μέρους του Κεφαλαίου Β΄ της αιτιολογικής έκθεσης σχεδίου ν. 4596/2019.

¹¹⁴ Αξίζει να επισημανθεί ότι στο άρθρο 7 με τίτλο «Δημόσιες αναφορές στην ενοχή προσώπου» του ν. 4596/2019 που ενσωμάτωσε την Οδηγία περιλαμβάνονται ρυθμίσεις μόνον για την περίπτωση παραβίασης του τεκμηρίου αθωότητας από τις δηλώσεις δημόσιων αρχών, ενώ έχει εκλείψει η αναφορά της Οδηγίας στις δικαστικές αποφάσεις. Η αναφορά, βέβαια, στο άρθρο 7 του γενικού μέρους του Κεφαλαίου Β΄ της αιτιολογικής έκθεσης του σχεδίου νόμου ότι «κατά την Οδηγία το τεκμήριο αθωότητας παραβιάζεται σε περίπτωση που δημόσιες δηλώσεις δημόσιων αρχών ή δικαστικές αποφάσεις, με εξαίρεση τις αποφάσεις περί ενοχής, αναφέρονται στον ύποπτο ή στον κατηγορούμενο ως να είναι ένοχος», οδηγεί στο συμπέρασμα ότι στην έννοια των δημόσιων αρχών εντάσσονται και οι δικαστικές αρχές.

¹¹⁵ Αντίθ. Χ. Πλατιά, Το τεκμήριο αθωότητας και η ισχύς του στην αστική δίκη μετά το πέρας της ποινικής διαδικασίας, Εισήγηση στο Επιμορφωτικό Σεμινάριο Δικ. Λειτουργών με θέμα «Σχέση

VII. Συμπεράσματα – Ιδία θέση

Από την επισκόπηση της ημεδαπής νομολογίας διαπιστώνεται ότι η προσπάθεια συμπόρευσης με τη νομολογία του ΕΔΔΑ που αφορά το τεκμήριο αθωότητας δεν κατέστη ιδιαίτερα επιτυχής. Και τούτο διότι από τη μία πλευρά, οι αποφάσεις που κρίνουν ότι οι αμετάκλητη αθωωτική απόφαση δεν είναι δεσμευτική για το μεταγενέστερα επιληφθέν πολιτικό ή διοικητικό δικαστήριο, αλλά πρέπει απλώς να συνεκτιμάται ως αποδεικτικό τεκμήριο αυξημένης ισχύος και να αιτιολογείται τυχόν παρέκκλιση από αυτή, στερούνται επαρκούς αιτιολογίας, ενώ σε αναιρετικό επίπεδο αποφεύγεται ο ουσιαστικός έλεγχος του περιεχομένου της αναιρεσιβαλλόμενης απόφασης και η σύγκριση μεταξύ των αποφάσεων των διαφορετικών δικαιοδοσιών. Ειδικότερα, η απλή μνεία ότι «το δικαστήριο έλαβε υπόψη την απόφαση του ποινικού δικαστηρίου»¹¹⁶ δεν επαρκεί. Απαιτείται επεξήγηση του γιατί «καθίσταται αδιστάκτως βέβαιο»¹¹⁷ ότι το πολιτικό ή το διοικητικό συνεκτίμησε την αθωωτική απόφαση του ποινικού δικαστηρίου. Απαιτείται, επίσης, εκτενής επεξήγηση των αποδεικτικών μέσων που έλαβε υπόψη το μεταγενέστερα επιληφθέν δικαστήριο (είτε αυτά τα αποδεικτικά μέσα παρουσιάστηκαν για πρώτη φορά στη δεύτερη δίκη είτε προϋπήρχαν, αλλά εκτιμήθηκαν διαφορετικά) ώστε να διαμορφώσει διαφοροποιημένη κρίση για το ίδιο βιοτικό συμβάν. Εξάλλου, η συναγωγή ότι η κρινόμενη απόφαση του πολιτικού ή του διοικητικού δικαστηρίου είναι σύμφωνη με το τεκμήριο αθωότητας δεν μπορεί να στηρίζεται σε μια τυπική αναφορά στη σχετική νομολογία του ΕΔΔΑ. Προκειμένου, δηλαδή, ο δικαστής της αστικής ή της διοικητικής δίκης να καταλήξει σε μια σύμφωνη με τη νομολογία του ΕΔΔΑ ερμηνεία του τεκμηρίου αθωότητας θα πρέπει να προβεί σε συγκεκριμένο και ουσιαστικό έλεγχο της κρινόμενης απόφασης, αντιπαραβάλλοντας το περιεχόμενό

πολιτικής, ποινικής και διοικητικής δίκης», 9-10 Μαΐου 2019, σ. 20, διαθέσιμη στο http://www.esdi.gr/nex/images/stories/pdf/epimorfosi/2019/platia_2_2019.pdf. Πρβλ. Α. Μαγριππή, ό.π., ΠοινΧρ 2017. 249 (258), η οποία εύστοχα παρατηρεί ότι: «Η αρχή της υπεροχής του τεκμηρίου αθωότητας που θα προσδοθεί με την Οδηγία δεν φαίνεται να μπορεί να αναχαιτίσει την εν λόγω σύγκρουση, δεδομένου ότι η τελευταία εδράζεται και απορρέει από την ίδια την εκάστοτε δικαιοδοσία ερμηνείας της εμβέλειας του τεκμηρίου που δεν εξαντλείται στον κείμενο της Οδηγίας».

¹¹⁶ Βλ. το αναιρετικό λόγο του άρθρ. 559 αρ. 11 ΚΠολΔ.

¹¹⁷ Τη φρασεολογία αυτή χρησιμοποιεί παγίως η νομολογία των πολιτικών τμημάτων του ΑΠ κατά την εξέταση του λόγου 11 περ. γ' του άρθρου 559 ΚΠολΔ περί μη λήψης υπόψη αποδεικτικών μέσων που επικαλέστηκαν και προσκόμισαν οι διάδικοι. Ενδεικτικά: ΑΠ 38/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 8/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· 7/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

της με το περιεχόμενο της ποινικής αθωωτικής απόφασης. Με άλλες λέξεις, σημασία έχει να διαγνωσθεί σε ποιες περιπτώσεις πράγματι έλαβε χώρα αμφισβήτηση του αμετάκλητου αθωωτικού αποτελέσματος μέσω λέξεων και φράσεων που χρησιμοποίησε το πολιτικό ή το διοικητικό δικαστήριο στο αιτιολογικό και το διατακτικό του. Μια τέτοια διάγνωση προϋποθέτει την απομάκρυνση από τυπικές αιτιολογίες και τυπικές αναφορές στη νομολογία του ΕΔΔΑ, την απομάκρυνση από την αντίληψη ότι η ανεξαρτησία της κάθε δικαιοδοσίας αποκλείει το ενδεχόμενο προσβολής του τεκμηρίου αθωότητας.

Από την άλλη πλευρά, οι αποφάσεις που κατ' αποτέλεσμα δέχονται την πλήρη δέσμευση των πολιτικών και των διοικητικών δικαστηρίων από το αμετάκλητο αθωωτικό αποτέλεσμα της ποινικής δίκης υπερβαίνουν το γράμμα και την τελολογία της διάταξης του άρθρου 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ καθώς και την ερμηνεία που αποδίδει σε αυτήν το Δικαστήριο του Στρασβούργου. Και τούτο για τους εξής λόγους: Πρώτον, οι αποφάσεις αυτές δεν εστιάζουν στη διερεύνηση του κατά πόσον η αμφισβήτηση της αθωωτικής απόφασης προέρχεται από τις αιτιολογίες και τη διατύπωση του διατακτικού της πολιτικής ή της διοικητικής απόφασης, αλλά κατατείνουν σε αυτόματη κατάφαση της παραβίασης απλώς και μόνο επειδή το αποτέλεσμα δεν είναι συμβατό με την αθωωτική απόφαση. Παράλληλα, το πρόσθετο κριτήριο της διατάραξης της ενότητας της έννομης τάξης δεν εμφανίζεται πουθενά στη νομολογία του ΕΔΔΑ. Ακόμα, όμως, κι αν γινόταν δεκτό ένα τέτοιο επιχείρημα, η συνεπής εφαρμογή του θα έπρεπε να οδηγεί στο συμπέρασμα της δέσμευσης και των ποινικού δικαστηρίου από αμετάκλητη προγενέστερη απόφαση πολιτικού ή διοικητικού δικαστηρίου¹¹⁸. Η συνταγματική, εξάλλου, πρόβλεψη τριών διακριτών δικαιοδοσιών, οι οποίες ενδέχεται να διασταυρώνονται, διατηρώντας την ισοτιμία και την ανεξαρτησία τους, αποκλείει την ύπαρξη μίας και ενιαίας έννομης τάξης, στο πλαίσιο της οποίας η κρίση ενός δικαστηρίου (π.χ. ποινικού), αυτόματα και άνευ άλλου τινός, πρέπει να γίνεται αποδεικτική από ένα άλλο δικαστήριο (π.χ. αστικό, διοικητικό), ώστε αν δεν γίνει αποδεικτική, να δημιουργείται ρήγμα της ενιαίας αυτής έννομης τάξης¹¹⁹. Τέλος, ακόμα κι αν ο ημεδαπός δικαστής επιδιώκει να συμπορεύεται με τη νομολογία

¹¹⁸ Έτσι και *Χ. Σεβαστίδης*, Δέσμευση πολιτικού δικαστηρίου από αθωωτική ποινική απόφαση: εφαρμογή του τεκμηρίου αθωότητας ή υπέρβαση του γράμματος και του σκοπού του άρθρου 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ, ό.π., σ. 28 και 31.

¹¹⁹ Έτσι και *Γ. Αποστολάκης*, Τεκμήριο αθωότητας και αστικές διαφορές: Ένας ενδο-νομολογιακός διάλογος, ό.π., σ. 3.

του ΕΔΔΑ, θα πρέπει να λάβει υπόψη ότι η απαίτηση του ΕΔΔΑ, κατά την οποία «στα πλαίσια του άρθρου 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ, το διατακτικό μιας αθωωτικής απόφασης πρέπει να γίνεται σεβαστό από κάθε άλλη αρχή που κρίνει, κατά τρόπο άμεσο ή έμμεσο, επί τη ευθύνης του κατηγορουμένου», δεν μπορεί να έχει την έννοια ότι ο σεβασμός αυτός υποχρεώνει το πολιτικό ή το διοικητικό δικαστήριο να συνταχθεί αποδεικτικά με τα πορίσματα του ποινικού δικαστηρίου. Και αυτό γιατί ρητά το ΕΔΔΑ τονίζει ότι «δεν καλείται να εξετάσει σε ποιο βαθμό τα διοικητικά δικαστήρια δεσμεύονται από την υπ' αριθ. 1008/1991 απόφαση του Εφετείου, δοθέντος ότι το έργο του δεν συνίσταται στον να υποκαθίσταται στην κρίση των εθνικών αρχών και δικαστηρίων»¹²⁰.

Ανεξάρτητα από την ορθότητα ή την αστοχία των πορισμάτων της μιας και της άλλης νομολογιακής τάσης, κατά την άποψή μας, δεν μπορεί να παραβλεφθεί η διαφορετική φύση της διαδικασίας, οι διαφορετικοί κανόνες απόδειξης και οι διαφορετικοί σκοποί μεταξύ της ποινικής, της αστικής και τη διοικητικής δίκης. Ειδικά στην περίπτωση που η αστική ευθύνη του εναγομένου είναι αντικειμενική, μη συνδεδεμένη με υπαιτιότητά του, δεν μπορεί να γίνει λόγος για οποιαδήποτε δέσμευση του πολιτικού δικαστηρίου. Εξάλλου, στη διοικητική δίκη η νέα διάταξη του άρθρου 5 παρ. 2 ΚΔΔ φαίνεται να τέθηκε με σκοπό την εναρμόνιση με τη νομολογία του ΕΔΔΑ κυρίως στις περιπτώσεις των δυαδικών κυρώσεων και όχι του τεκμηρίου αθωότητας. Και τούτο διότι, αν μία διοικητική κύρωση δεν έχει (με βάση τα κριτήρια της νομολογίας του ΕΔΔΑ) ποινικό χαρακτήρα, τα διοικητικά δικαστήρια έχουν πλήρη ανεξαρτησία να κρίνουν επί αυτής, εφαρμόζοντας τις αρχές και τους σκοπούς της διοικητικής δίκης. Η υποκατάσταση και η δέσμευση των έτερων δύο δικαιοδοσιών από την ποινική δικαιοδοσία χάριν του τεκμηρίου αθωότητας δεν υπαγορεύεται από τη νομολογία του ΕΔΔΑ, όπως αμέσως ανωτέρω εκτέθηκε. Αυτό το οποίο καθίσταται σαφές από την ερμηνεία που δίνει το ΕΔΔΑ στο άρθρο 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ είναι ότι η, κατ' έμμεσο ή άμεσο τρόπο, αμφισβήτηση της έκτασης και της σημασίας της αθώωσης ενός προσώπου από τα ποινικά δικαστήρια δεν είναι επιτρεπτή.

Ωστόσο, η απαγόρευση δημιουργίας αμφιβολιών ως προς την ορθότητα του αθωωτικού απαλλακτικού πορίσματος δεν είναι δυνατό να αποκλείει τη διάγνωση της

¹²⁰ Βλ. ΕΔΔΑ Καπετάνιος κατά Ελλάδας, ό.π.

αστικής ευθύνη του αθωωθέντος κατηγορουμένου ή της τέλεσης της επίδικης διοικητικής παράβασης, ακόμα και αν αυτή αφορά το ίδιο βιοτικό συμβάν που εξετάστηκε στο πλαίσιο της ποινικής δίκης. Δεν υπάρχει μία και μοναδική απάντηση που να καθορίζει εκ των προτέρων τη σχέση του νομικού καθεστώτος δέσμευσης από τις ποινικές αποφάσεις επί τη βάσει του τεκμηρίου αθωότητας. Η ουσιαστική όψη του τεκμηρίου αθωότητας διαθέτει ένα ευρύ πεδίο εφαρμογής, στο οποίο είναι δυνατό να υπαχθούν αστικές και διοικητικές διαδικασίες που βρίσκονται σε σχέση συνάφειας με ποινικά αδικήματα. Ωστόσο, όσο εύκολη είναι η εφαρμογή του άρθρου 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ τόσο δύσκολη είναι η συναγωγή της παραβίασής του, καθώς αυτή απαιτεί λεπτές σταθμίσεις και εξέταση *in concreto* κάθε απόφασης του πολιτικού και του διοικητικού δικαστή¹²¹.

Στοιχείο κρίσιμο για τη διάγνωση της παραβίασης του τεκμηρίου αθωότητας είναι η γλώσσα που το μεταγενέστερα επιλαμβανόμενο δικαστήριο χρησιμοποιεί στο σκεπτικό και το διατακτικό της απόφασής του. Κατά διαφορετική διατύπωση, η λέξεις και οι φράσεις που χρησιμοποιούνται δεν επιτρέπεται να δημιουργούν υπόνοιες κατά του αμετακλήτως αθωωθέντος ως προς τη διάπραξη εκ μέρους του ποινικού αδικήματος για το οποίο απαλλάχθηκε. Σε κάθε περίπτωση, ο μεταγενέστερα επιλαμβανόμενος δικαστής θα πρέπει να περιορίζεται εντός του αντικειμένου της αστικής ή της διοικητικής δίκης και να μην προβαίνει σε κρίσεις οι οποίες υπερβαίνουν το αντικείμενο αυτό και άπτονται του προδιενεργηθέντος από τον ποινικό δικαστή ελέγχου. Το αποτέλεσμα της ποινικής διαδικασίας είναι δυνατό να μνημονεύεται, χωρίς, όμως, κάποιο σχολιασμό.

Χαρακτηριστικές περιπτώσεις δημιουργίας υπονοιών εκ μέρους του πολιτικού ή του διοικητικού δικαστηρίου αποτελούν οι αναφορές στο ότι ο κατηγορούμενος απαλλάχθηκε «λόγω αμφιβολιών», ή κατά πλειοψηφία και όχι ομόφωνα, ή ότι η απαλλαγή του κατηγορουμένου στηρίχθηκε στην έλλειψη δόλου και όχι στην έλλειψη στοιχείων της αντικειμενικής υπόστασης, ή ότι η απαλλαγή του κατηγορουμένου από το ποινικό δικαστήριο δεν στηρίχθηκε σε ουσιαστική κρίση, αλλά σε δικονομικούς λόγους (λ.χ. στην παραγραφή ή στην έλλειψη έγκλησης). Θα πρέπει, επίσης, να αποφεύγεται η εκτενής μνεία στην όλη πορεία της ποινικής διαδικασίας, ιδίως όταν η

¹²¹ Βλ. και *Ε. Παυλίδου*, Η δεσμευτική ενέργεια των αποφάσεων της ποινικής και πολιτικής διαδικασίας στο τεκμήριο αθωότητας, *ό.π.*, σ. 92.

πρωτόδικη απόφαση ήταν καταδικαστική, ή υπήρξε αντίθετη εισαγγελική πρόταση ή ασκήθηκε αναίρεση από τον εισαγγελέα του Αρείου Πάγου.

Υπό το φως των ανωτέρω, διαπιστώνεται ότι βρισκόμαστε ενώπιον μιας δυναμικής, διαρκώς εξελισσόμενης νομολογίας, όπου ο δικαστής της αστικής και της διοικητικής δίκης καλείται να προβεί σε στάθμιση μεταξύ των κανόνων υπερνομοθετικής ισχύος που αποτελούν όμως αναπόσπαστο τμήμα της εσωτερικής έννομης τάξης και των κανόνων εσωτερικού δικαίου, συνδυάζοντας παράλληλα το νομολογιακό κεκτημένο του Δικαστηρίου του Στρασβούργου ως προς το τεκμήριο αθωότητας με τις ιδιαιτερότητες της ημεδαπής έννομης τάξης. Ωστόσο, θα ήταν ορθότερο να μην καλείται ο δικαστής να επωμιστεί το βάρος της διάπλασης νέων θεσμών που αποφαίνονται επί της επίδρασης της αμετάκλητης αθωωτικής απόφασης στην αστική και τη διοικητική δίκη. Η δημιουργία ενός σαφούς και σταθερού νομοθετικού πλαισίου, που θα καθορίζει τους όρους και τις περιπτώσεις δέσμευσης της κρίσης των δικαστηρίων της μίας δικαιοδοσίας από την κρίση της άλλης εναπόκειται στο νομοθέτη. Η κατάλληλη προσαρμογή στις ιδιομορφίες κάθε μίας δικαιοδοσίας εντός μιας ενιαίας έννομης τάξης είναι αυτή που θα διασφαλίσει μεγαλύτερα εχέγγυα σεβασμού του τεκμηρίου αθωότητας.

Βιβλιογραφία

- *Ανδρουλάκης Ι.*, Κριτήρια της δίκαιης ποινικής δίκης, Π. Ν. Σάκκουλας, 2000
- *Ανδρουλάκης Ν.*, Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης, 4^η έκδ., Π. Ν. Σάκκουλας, 2012
- *Αποστολάκης Γ.*, Τεκμήριο αθωότητας και αστικές διαφορές: Ένας ενδο-νομολογιακός διάλογος, διαθέσιμο στο <https://www.ddikastes.gr/node/4106> και στο <https://www.lawspot.gr/nomika-nea/tekmirio-athootitas-kai-astikes-diafores-enas-endo-nomologiakos-dialogos>
- *Βογιατζής Π.* σε *Σισιλιάνο Α.Α.*, Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Ερμηνεία κατ' άρθρο, 2^η έκδ., Νομική Βιβλιοθήκη, 2017
- *Βογιατζής Π.*, Η σχέση της πειθαρχικής με την ποινική δίκη υπό το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ, εισήγηση στη ημερίδα της 22.4.2013, με θέμα «Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το Συμβούλιο της Επικρατείας σε διαρκή διάλογο», εκδ. Σάκκουλα Α.Ε., 2013
- *Γιαλαμάς Χ.*, Ζητήματα από τη δεσμευτική εμβέλεια των δικαστικών αποφάσεων μεταξύ πολιτικής και ποινικής δίκης (Με αφορμή τις ΑΠ 715/2017, 1422/2017), ΕλλΔνη 2018. 1626
- *Δαγτόγλου Π.*, Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο, 5^η έκδ., εκδ. Σάκκουλα Α.Ε., 2011
- *Δεληκωστόπουλος Ι.*, Ο αναιρετικός λόγος του άρθρου 559 αριθ. 11 ΚΠολΔ μετά την εφαρμογή του 4335/2015, ΕλλΔνη 2017. 666
- *Δεληκωστόπουλος Ι.*, Τεκμήριο αθωότητας και αστικές διαφορές, Παρατηρήσεις επί της ΑΠ 302/2016, ΕλλΔνη 2016. 1645
- *Δετσαρίδης Χ.*, Η μη δέσμευση της διοίκησης από τις αθωωτικές αποφάσεις των ποινικών δικαστηρίων ως ένα σύμπτωμα ασυμβίβαστο με τη σύγχρονη έννοια του κράτους δικαίου, ΕφημΔΔ 2015. 720
- *Δημητρακόπουλος Ι.*, Ne bis in idem, τεκμήριο αθωότητας και η νέα ρύθμιση του άρθρου 5 παρ. 2 εδαφ. β' του ΚΔΔ (άρ. 17 του ν. 4446/2016), διαθέσιμο στο http://www.humanrightscaselaw.gr/uploads/4/8/0/3/48039377/%CE%B1%CF%81_5_%CE%9A%CE%94%CE%94_%CE%BA%CE%B1%CE%B9_%CE%9D_4446-2016.pdf.

- *Δρακόπουλος Ν.*, «Συνοπτικές παρατηρήσεις επί των πρόσφατων τροποποιήσεων του ΚΔΔ με τον ν. 4446/2016 - Α 240 (αφορά αποκλειστικώς στις διοικητικές διαφορές ουσίας)», ΔιΔικ, 2017. 33
- *Καρράς*, Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο, 5^η έκδ., Νομική Βιβλιοθήκη, 2017
- *Κασιμάτης Γ.*, Παρέμβαση σε Εταιρία Δικαστικών Μελετών – Ένωση Ελλήνων Συνταγματολόγων με θέμα: Η δημοκρατική νομιμοποίηση του δικαστή και το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου, εκδ. Αντ Ν. Σάκκουλα, 1993
- *Κουλουμπίνη Ε.*, Το τεκμήριο αθωότητας στο δίπολο «ποινική-δημοσιονομική δίκη», Εισήγηση στο Επιμορφωτικό Σεμινάριο Δικ. Λειτουργών με θέμα «Σχέση πολιτικής, ποινικής και διοικητικής δίκης», 9-10 Μαΐου 2019, διαθέσιμη στο http://www.esdi.gr/nex/images/stories/pdf/epimorfosi/2019/kouloumbini_2019.pdf
- *Μαγριππή Α.*, Η πρόκληση ενσωμάτωσης στην εθνική έννομη τάξη του τεκμηρίου αθωότητας, ΠοινΧρ 2017. 249
- *Μαρινάκης Π.* σε *Χ. Χρυσανθάκη*, Διοικητική Δικονομία, Ερμηνεία κατ' άρθρο, 3^η έκδ., Νομική Βιβλιοθήκη, 2018
- *Μπάκας Χ.*, Το δεδικασμένο της ποινικής απόφασης στην ποινική δίκη, στον Συλλογικό Τόμο «Το δεδικασμένο», ΙΔΜΕ, 1989
- *Μπαμπινιώτης Δ.*, Παρατηρήσεις επί της ΑΠ 987/2008. ΕΠολΔ 2008. 839
- *Μπουκουβάλα Β.*, Η εφαρμογή του άρθρου 5 παρ. 2 του Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας και του τεκμηρίου αθωότητας στις αγωγές αποζημίωσης ενώπιον των Τακτικών Διοικητικών Δικαστηρίων, Εισήγηση στο Επιμορφωτικό Σεμινάριο Δικ. Λειτουργών με θέμα «Σχέση πολιτικής, ποινικής και διοικητικής δίκης», 9-10 Μαΐου 2019, διαθέσιμη στο http://www.esdi.gr/nex/images/stories/pdf/epimorfosi/2019/mboukoubala_2019.pdf
- *Μπουκουβάλα Β.*, Ποινικό δεδικασμένο και διοικητική δίκη: το άρθρο 5 παρ. 2 του Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας πριν και μετά την έναρξη ισχύος του ν. 4446/2016 και οι ιδιαίτερες δικονομικές του όψεις, διαθέσιμο στο <https://www.ddikastes.gr/node/3870> και στο <https://www.lawspot.gr/nomika-nea/poiniko-dedikasmeno-kai-dioikitiki-diki-arthro-5-par-2-toy-kodika-dioikitikis-dikonomias>
- *Νίκα Ε.*, Το ευρωπαϊκό υπόβαθρο της εξέλιξης της νομολογίας του Συμβουλίου της Επικρατείας για την σώρευση των φορολογικών/τελωνειακών κυρώσεων μετά την απόφαση 1741/2015 της Ολομελείας αυτού, εισήγηση στο

Επιμορφωτικό Σεμινάριο Δικ. Λειτουργών με θέμα «Σχέση πολιτικής, ποινικής και διοικητικής δίκης», 9-10 Μαΐου 2019, διαθέσιμη στο http://www.esdi.gr/nex/images/stories/pdf/epimorfosi/2019/nika_2019.pdf

- *Παυλίδου Ε.*, Η δεσμευτική ενέργεια των αποφάσεων της ποινικής και πολιτικής δικαιοδοσίας στη διοικητική δίκη, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2014
- *Πλατιά Χ.*, Το τεκμήριο αθωότητας και η ισχύς του στην αστική δίκη μετά το πέρας της ποινικής διαδικασίας, Εισήγηση στο Επιμορφωτικό Σεμινάριο Δικ. Λειτουργών με θέμα «Σχέση πολιτικής, ποινικής και διοικητικής δίκης», 9-10 Μαΐου 2019, διαθέσιμη στο http://www.esdi.gr/nex/images/stories/pdf/epimorfosi/2019/platia_2_2019.pdf
- *Πλατιά Χ.*, Το τεκμήριο αθωότητας και η ισχύς του στην αστική δίκη μετά το πέρας της ποινικής διαδικασίας – Η εξέλιξη της νομολογίας του ΕΔΔΑ και του Αρείου Πάγου (Με αφορμή την πρόσφατη απόφαση ΑΠ 715/2017 [Α1 Πολιτικού Τμήματος]), ΠειρΝομ 4/2017. 292
- *Ρήγος Ε.*, Το τεκμήριο αθωότητας, ΠοινΧρ 1992. 625
- *Σεβαστίδης Χ.*, Δέσμευση πολιτικού δικαστηρίου από αθωωτική ποινική απόφαση: εφαρμογή του τεκμηρίου αθωότητας ή υπέρβαση του γράμματος και του σκοπού του άρθρου 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ;, Εισήγηση στο Επιμορφωτικό Σεμινάριο Δικ. Λειτουργών με θέμα «Σχέση πολιτικής, ποινικής και διοικητικής δίκης», 9-10 Μαΐου 2019, διαθέσιμη στο http://www.esdi.gr/nex/images/stories/pdf/epimorfosi/2019/sevastidis_2019kom.pdf.
- *Σταθόπουλος Μ.*, Επιτομή Γενικού Ενοχικού Δικαίου, εκδ. Σάκκουλα Α.Ε., 2004, Ανατύπωση 2010
- *Τριανταφύλλου Γ.* σε *Κοτσαλή Α.*, Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και Ποινικό Δίκαιο, 2014
- *Τσιρίδης Π.*, Τεκμήριο αθωότητας και η νέα Οδηγία της ΕΕ, ΠοινΔικ 2017. 10
- *Τσόλκα Ο.*, Το δικαίωμα στη μη αυτοενοχοποίηση και το τεκμήριο αθωότητας, ΠοινΧρ 2004. 97
- *Χειρδάρης Β.*, Το τεκμήριο αθωότητας και η εφαρμογή του στις αστικές υποθέσεις, Σχόλιο επί της απόφασης ΕΔΔΑ Allen κατά Ηνωμένου Βασιλείου της 12.7.2013, ΝοΒ 2016. 1531
- *Χειρδάρης Β.*, Παρατηρήσεις επί της απόφασης ΕΔΔΑ Παραπονιάρης κατά Ελλάδας της 25.9.2008, ΝοΒ 2009. 178